

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GERONTOLOJİ ANABİLİM DALI

İNFORMAL YAŞLI BAKIMINDA KADIN EMEĞİNİN
TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

Hande KIRIŞIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2019-ANTALYA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GERONTOLOJİ ANABİLİM DALI

İNFORMAL YAŞLI BAKIMINDA KADIN EMEĞİNİN
TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

Hande KIRIŞIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Nilüfer KORKMAZ YAYLAGÜL

“Kaynakça gösterilerek tezimden yararlanılabilir”

2019-ANTALYA

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma jürimiz tarafından Gerontoloji Anabilim Dalı, Gerontoloji Programında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 04/01/2019

İmza

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Nilüfer KORKMAZ YAYLAGÜL
Akdeniz Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Gülüşan ÖZGÜN BAŞIBÜYÜK
Akdeniz Üniversitesi

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hande BARLIN
Gebze Teknik Üniversitesi

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Narin DERİN

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün safhalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı beyan ederim.

Öğrenci

Hande KIRIŞIK

Danışman

Doç. Dr. Nilüfer KORKMAZ YAYLAGÜL

TEŐEKKÜR

Tez çalışmam boyunca bana yol gösteren, destek ve önerilerini esirgemeyen tez danıőmanım Doç. Dr. Nilüfer KORKMAZ YAYLAGÜL hocama emeği ve sabrı için;

En çekilmez hallerimi bilen, her zaman arkamda duran, nazımı çeken, beni ben yapan, bu çalıőmanın gerçekleőmesine katkı sağlayan, moral ve desteklerini eksik etmeyen, çok sevdiğim aileme;

Hayatımın her döneminde; bana yalnız olmadığımı hissettiren, düőtüđümde elimden tutup kaldıran, hiçbir koőulda beni yalnız bırakmayan, beni güçlü kılan, desteklerini benden esirgemeyen kardeş bildiklerime, dostlarıma, arkadaőlarıma;

Bakım emeği çalıőmama neden olan tüm emekçi kadınlara, bana araőtırmamda yardım eden herkese, bana evini aan katılımcılara;

Tüm içtenliğimle ve sonsuz kere teőekkür ederim.

ÖZET

Amaç: Türkiye’de yaşlı bakımı daha çok informal olarak aile üyeleri tarafından yapılmaktadır. Aile üyeleri içinden de kadınlar birincil bakım veren konumundadır. Araştırmanın amacı, yaşlı bakımı ile ilgili toplumsal cinsiyet rollerinin aile içinde nasıl şekillendiğini kadın emeği bağlamında ortaya koymaktır.

Yöntem: Bu tezde, bakım emeği feminist bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Katılımcıların bakımla ilgili deneyimleri, toplumsal cinsiyetle ilgili anlamlandırmaları, bakım emeği ile ilgili algıları ele alınacağından görüşme tekniğine dayalı bir nitel araştırma yapılmıştır. Bu sebeple araştırma kapsamında yaşlı bakımı yapan beş kadın beş erkek aile üyesi ile görüşmeler yapılmıştır.

Bulgular: Elde edilen verilerin analizinde yaşlı bakımı konusunda; bakım süreci, bakımda işbölümü ve bakım emeği olmak üzere üç ana tema belirlenmiştir. Bu kapsamda, ev işlerinin bakım işleri ile bütünleşmesinin kadınları fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan olumsuz etkilediği görülmüştür. Bir diğer önemli bulgu, aile içinde yaşlı bakımı yaparken kadın ve erkek arasında eşitsiz ve adil olmayan bir işbölümü olduğudur.

Sonuç: Kadınların ve erkeklerin bakım verirken yaptıkları işler niceliksel ve niteliksel olarak farklılık göstermektedir. Öte yandan bakım emeği karşılığında maddi bir beklenti bulunmamaktadır. Ayrıca, yaşlı bakımına manevi bir anlam yüklenmektedir. Bu sebepler kadın emeğinin görünmezliğini arttıran unsurlar olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: informal yaşlı bakımı, görünmez kadın emeği, toplumsal cinsiyet, feminist kuram, nitel araştırma

ABSTRACT

Objective: Care for older adults in Turkey is mostly performed by family members on informal basis. Among the family members, women are the primary caregivers. The aim of the study is to put forth how the gender roles related to care of older people are shaped in the context of female labour.

Method: Care labour is approached from the perspective of feminism. Experiences of participants in caregiving, their interpretations associated with gender, and their perception of caregiving labor are analyzed on the basis of a qualitative investigation, which rests on interviewing technique. Accordingly, interviews with five women and five men, who are giving care to older people, were undertaken. This thesis takes a feminist approach to caregiving labor.

Results: Three themes were identified for the analysis of care for older people, namely; caregiving process, division of labor in the care of older people and caregiving labor. It was found that the integration of housework with caregiving negatively affects women in physical, psychological, and social aspects. Another important finding is that there is an unequal and unfair division of labor in the family during caregiving process.

Conclusion: There are qualitative and quantitative differences in the caregiving labor of men and women. On the other hands, there is no material expectation in return for caregiving effort. Furthermore, caring for older people has a moral significance. These are viewed as the elements that contribute to the invisibility of women's labor.

Keywords: informal care of older adults, invisible women's labor, gender, feminist theory, qualitative research

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar DİZİNİ	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
SİMGELER ve KISALTMALAR	vii
1. GİRİŞ	1
2. GENEL BİLGİLER	3
2.1. Literatür ve Sorun	3
2.2. Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü, Bakım Emeği ve Feminist Kuram	6
2.2.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı, Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Tarihsel Gelişimi	6
2.2.2. Ücretsiz Ev İçi Kadın Emeği ve Bakım Emeği	10
2.2.3. Feminist Kuram	15
2.3. Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Hizmetler	21
2.3.1. Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanma	21
2.3.2. Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Bakım Hizmetleri	23
3. GEREÇ ve YÖNTEM	32
3.1. Amaç	33
3.2. Veri Toplama Teknikleri	34
3.2.1. Alan Araştırması	35
3.3. Geçerlilik ve Güvenilirlik	37
3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	39
4. BULGULAR	40
4.1. Bakım Süreci	42
4.1.1. Bakım Kararının Alınması	42

4.1.2.	Bakımın Finansmanı	43
4.1.3.	Bakım Vermenin Bakım Verenin Hayatına Etkisi	46
4.1.4.	Bakımın Geleceği	50
4.1.5.	Bakımda Günlük Faaliyetler	54
4.2.	Bakımda İşbölümü	58
4.2.1.	Bakımda Cinsiyete Dayalı İşbölümü	58
4.2.2.	Bakımda Kadın İş/Erkek İş Ayrımına Yönelik Algılar	61
4.3.	Bakım Emeği	66
4.3.1.	Ev Emeğinin ve Bakım Emeğinin Bütünleşmesinin Kadınların Hayatına Etkisi	66
4.3.2.	Bakım Verirken Yapılan İşlerin Değerine Yönelik Algılar	69
4.3.3.	Bakım Emeğinin Ekonomik Karşılığına Yönelik Algılar	73
5.	TARTIŞMA	78
6.	SONUÇ ve ÖNERİLER	84
	KAYNAKLAR	87
	EKLER	
Ek-1	: Yarı Yapılandırılmış Soru Formu (Kadın Katılımcılar İçin)	
Ek-2	: Yarı Yapılandırılmış Soru Formu (Erkek Katılımcılar İçin)	
Ek-3	: Yarı Yapılandırılmış Soru Formu (ASPB'den yetkili ile yapılan görüşme)	
Ek-4	: Fotoğraf	
ÖZGEÇMİŞ		101

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1.	13.08.2013 Tarihi İtibarı ile Türkiye’de Bulunan Huzurevi Sayısı ve Kapasitesi	24
Tablo 3.1.	Bakım Veren ve Bakım Alan Yaşlıların Özellikleri	38
Tablo 4.1.	Analizde Kullanılacak Anahtar Temalar	41

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1.	Yaş Grubuna Göre Yaşlı Nüfus Oranı, 2012, 2016	22
Şekil 2.2.	Yaş Grubuna Göre Nüfus Oranı, 1935-2075	23
Şekil 4.1.	Yaşlı Bakımının Bileşenleri	40

SİMGELER ve KISALTMALAR

- ASPB** : Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
DPT : Devlet Planlama Teşkilatı
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

1. GİRİŞ

Günümüzde sağlık, teknoloji, bilim alanında yaşanan gelişmeler sonucunda ölüm ve doğum oranındaki azalışla birlikte toplumlarda hızla artan bir yaşlı nüfustan söz edilmektedir (Gökçe Kutsal, 2007). Demografik dönüşümle beraber Türkiye de diğer ülkeler gibi hızla yaşlanmaktadır. Yaşam beklentisinin artması ve yaşlı nüfusun artması yaşlılık ile ilgili sorunları da beraberinde getirmiştir. Yaşlandıkça kronik hastalıklara yakalanma riskinin artması bakım sorununu öncelikli hale getirmektedir.

Ortaya çıkan bakım ihtiyacını karşılayabilmek için birçok ülke vatandaşlarına bakım alanında çeşitli hizmetler sunmaktadır. Yaşlıların bakım ihtiyaçları formal ve informal bakım hizmetleriyle karşılanmaktadır. Türkiye’de uygulanan formal bakım hizmetleri; evde bakım, gündüzlü hizmetler, yaşam (umut) evi, huzurevi, yaşam destek merkezleri ve süreli ve sürekli bakım ve danışma merkezleri olarak ifade edilmektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014: 14-18). Bu hizmetler kamu kuruluşları veya özel kuruluşlar tarafından sağlanmaktadır. Bakım, bu formal hizmetler dışında informal olarak da sunulmaktadır. İnfomal bakım, bakıcının yakınlarına ücretsiz olarak sunduğu bakımı ifade eder (Erdem, 2005: 102). Formal evde bakım genellikle yerel yönetimler ya da özel kuruluşlar tarafından profesyonel kişilerce gerçekleştirilirken informal bakım bakıma muhtaç bireye yakınlarının desteğiyle sunulan, profesyonel olmayan hizmetleri kapsamaktadır. Profesyonel bağlamda sunulan evde bakım hizmetleri; ihtiyaç duyan bireylerin, günlük bakımı, beslenmesi, ev yardımları, transfer hizmetleri ve sağlık hizmetleri gibi ihtiyaçlarının profesyonel kişiler tarafından sağlanmasını kapsamaktadır (ASPB, 2014: 15). İnfomal bakımda sunulan hizmetler ise bakıma muhtaç bireyin kişisel bakımı, ev temizliği, yemek hazırlama, çamaşır, ütü, alışveriş gibi bireyin ihtiyacına göre farklılık gösteren ve sınırı olmayan bir süreci kapsar (Özateş, 2015).

Türkiye’de evde bakım çoğunlukla informal olarak sunulmaktadır. İnfomal bakım sağlayıcıları daha çok aile üyeleridir. Aile üyeleri içinde de bakımı en çok üstlenen kadınlar olmaktadır. Bu sorumluluk öncelikle eşlere, kız çocuklarına ve gelinlere yüklenmektedir (Arpacı, 2009). Erkekler de bazen bakımı üstlenebilmektedir. Ancak genellikle bakımda cinsiyete dayalı bir iş bölümü söz konusudur. Erdem (2004),

bakımda sorumluluğu büyük ölçüde üstlenen kişiye ‘birincil bakım veren’ ve birincil sorumluya bakım konusunda yardım eden kişiye de ‘ikincil bakım veren’ demektir. İnfomal bakımda birincil bakım veren büyük ölçüde kadınlardır, erkekler ise bakımda ikincil bakım verenler olarak ifade edilmektedir (Erdem, 2004).

İş tanım olarak; karşılığı ödense de ödenmese de fiziksel ve zihinsel çaba harcayarak bir mal ya da hizmetin üretiminin sağlanması için yapılan faaliyetlerin tümüdür (Başak, Kınır ve Yaşar, 2013: 20). Buradan hareketle ev içinde ücretsiz olarak yapılan yemek, bulaşık, ütü, temizlik gibi hizmetler ev işleri olarak ifade edilmektedir. Erkekler büyük ölçüde ev dışında ücretli işlerde çalışırken kadınlar genellikle ev içinde ev işleri ve bakım hizmetlerini ücretsiz olarak sunmaktadır. Kadınların emekleri bu işleri karşılık almadan yaptıkları için görünmez bir hal almıştır. “Görünmeyen emek, kadınların aile içinde, yakınları ile ilişkilerinde, yakın erkeklerle ilişkilerinde harcadığı karşılıksız emek” olarak ifade edilmektedir (Erdoğan, 2008). Bakım da kadının ev içinde verdiği bir hizmet olduğu için ev içi iş olarak görülmektedir ve toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünde ev içi işler kadının yapması gereken işler olarak kabul edilmektedir.

Yaşlısına bakım vermeye başlayan ailelerin yaşamlarında değişikliklerin olacağı muhtemeldir. Bakım işlerinin aile içinde nasıl paylaşıldığı, bakım sürecinin ve bakım işinin nasıl algılandığı ve bakım emeğini toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl şekillendirdiğinin ortaya konulması araştırmanın sorununu oluşturmaktadır. Nitekim kadın emeği ile ilgili yapılan çalışmalar bakımın da ev içi işler gibi kadın tarafından yapılması gereken işlerden biri olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır (Özateş, 2015; Özer, 2016). Bu durumun ailede nasıl şekillendiğinin ve aile üyelerinin bu konudaki algılarının anlaşılması, toplumsal cinsiyet rollerinin aile içinde yeniden üretimini ortaya koyabilmek için önemli bir katkı sunacaktır.

Araştırmanın ana sorusu yaşlı bakım sürecinde ailede toplumsal cinsiyet rollerinin aile bireylerinin tutumları aracılığı ile nasıl yeniden üretildiğidir. Yaşlı bakımında toplumsal cinsiyet rollerinin ve aile bireylerinin tutumlarının bakım emeğini nasıl etkilediği merak edilmektedir. Araştırmada bakımda görünmez emek ve toplumsal cinsiyetin rolüne ailenin bakış açısının nasıl olduğunun ortaya konulması amaçlanmaktadır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Literatür ve Sorun

Türkiye’de literatürde kadın emeği ve bakım emeği ile ilgili bazı çalışmalara rastlanmaktadır: Kadınların ev içi emeği ile ilgili Suna Başak ve arkadaşlarının yaptığı “Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya” adlı araştırma 601 kadın ve 422 erkek olmak üzere 1023 kişi ile anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiş bir nicel çalışmadır. Bu araştırmaya katılan kadınların 407’si çalışan kadın iken 194’ü ev kadınıdır. Araştırmada, kadınların kamuda çalışmaya başlamasına rağmen hala ev içi işlerden sorumlu tutuldukları ve ev içi yüklerinin arttığı ifade edilmektedir. Bu araştırmanın bulgularına göre kadın çalışsa bile ev içi emeği görünmez kılınmaktadır (Başak, Kınır ve Yaşar, 2013).

“Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Görünmeyen Emeği: Mersin Örneği” adlı tezinde Nilüfer Erdoğan, karşılıksız kalan ev içi emeğini konu almaktadır. Araştırma, 390 kadın ile anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Mersin’de yaşayan farklı gelir gruplarına mensup kadınların ev işlerine ayırdıkları zamanlara bakılarak görünmez ev emeği incelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre geliri yüksek olan kadınlar ev içi işlere daha az zaman ayırıyor olmasına rağmen ev işlerinin takibini üstlendikleri için aslında geleneksel rollerini sürdürmeye devam etmektedirler (Erdoğan, 2008).

Öte yandan bir ev içi emeği olarak bakım emeği ile ilgili çalışmalar oldukça az sayıdadır. Ülkemizde bakım emeği bağlamında Sanem Özateş “Ailevileştirilen Bakımın Kürek Mahkûmları: Evde Bakım Parası Uygulaması Kapsamında Bakım Veren Kadınların Deneyimleri” isimli çalışmasında toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünde kadınların ev içi işlerden sorumlu tutulmaları ve kadın emeğinin değersizleşmesini bakım emeği bağlamında ele almıştır. Evde bakım parası uygulaması kadını eve hapseden bir uygulama olarak değerlendirilmiştir. 35 kadınla derinlemesine görüşmeler yapılarak bakım veren kadınların görüşleri ele alınmış bakım emeği ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır (Özateş Gelmez, 2015). Benzer şekilde Özer (2016) de “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye’de Ücretli Evde Bakım Uygulamasının Değerlendirilmesi” isimli tezinde evde bakım parası uygulaması üzerinden ve toplumsal

cinsiyet perspektifi ile kadının bakım emeğini değerlendirmiştir. Tezde nitel araştırma teknikleri kullanılmış ve evde bakım parası alan 9 kadın katılımcı ile görüşülmüştür. Her iki çalışmada da bakım parası alan ağır fiziksel/zihinsel engeli olan ya da bakıma muhtaç yaşlı bireylere bakan kadın katılımcılarla görüşülmüştür. Özateş ve Özer'in çalışmalarının sonuçları benzeşmektedir. Buna göre, ev içinde bakım hizmetinin sunumundan büyük ölçüde kadınlar sorumlu tutulmaktadır. Bunun temel sebebi de cinsiyete dayalı iş bölümü olarak ifade edilmiştir. Ayrıca kadınların ev içi alanda sundukları emek karşılıksız bir ev emeği olarak kurgulanmaktadır. Kadınların ev emeğinin karşılıksız oluşunun başat nedeni ataerkil kapitalist sistemin bu emeği üretken bir emek olarak görmemesi olarak ifade edilmiştir. Devletlerin ortaya koydukları politikaların ise bu cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırma konusunda yetersiz kaldığı belirtilmiştir (Özateş, 2015; Özer, 2016).

Literatüre bakıldığında kadının görünmeyen bakım emeği bağlamında ücretsiz yaşlı bakımı yapan informal bakıcılarla ilgili ülkemizde erişilebildiği kadarıyla bir çalışma bulunmadığı görülmüştür. Yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde yaşlı bakımında emekle ilgili çalışmalara rastlanmıştır. Bunlardan biri Nancy J. Finley (1989)'in "Yaşlı Ailelerin Bakımı Açısından Cinsiyete Göre Farklılıklara Uygulanan Aile Emeği Kuramları (Theories of Family Labor as Applied to Gender Differences in Caregiving for Elderly)" adlı araştırmasıdır. Finley araştırmasında yaşlı bireye bakan aile üyeleri arasında aile emeğinin cinsiyete göre nasıl farklılaştığını ortaya koymuştur. Araştırma 1760 kişi ile telefon aracılığı ile anket yapılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılanlar 70 yaş üstü annelerine bakım veren aile üyelerinden oluşmaktadır. Sonuçta erkekler bakıma daha az katılmaya gerekçe olarak daha az zamana sahip olmalarını göstermişlerdir. Kadınların çalışıyor olması bakıma katılımlarını azaltıyor olsa da bakım sorumluluğu büyük ölçüde kadınların üzerindedir. Finley araştırmasının sonucunda, kadınların yaşlı bakımında erkeklerden daha fazla yüke sahip olduğunu ve daha fazla emek harcadıklarını belirtmiştir. Bakımda belirli işler yapma konusunda erkeklerin özellikle uzman oldukları bir alan görülmemiştir. Bakım yönetimi dâhil bakımla ilgili tüm işleri idare etmede kadınların daha etkili olduğu ortaya konmuştur (Finley, 1989).

Jeffrey W. Dawyer ve Karen Seccombe'nin "Aile Emeği Olarak Yaşlı Bakımı: Toplumsal Cinsiyet ve Aile Konumunun Etkisi (Elder Care as Family Labor: The Influence of Gender and Family Position)" (1991) isimli çalışmalarını yaşlı bireye birincil bakım veren 813 katılımcı ile gerçekleştirmişlerdir. Dawyer ve Seccombe, bakım verenin kadın olması gerektiğine dair geleneksel bir anlayış olduğunu ifade etmektedir. Bir eşin yokluğunda bakım veren genelde yetişkin kızlar olmaktadır. Araştırmada çarpıcı bulgu, bakım için ayrılan süre sorulduğunda erkek eşlerin kadınlardan daha fazla süre harcıyor olmalarıdır. Araştırmacıya göre bunun sebebi kadın eşlerin bakım hizmetinde sunulan çoğu görevi bir eş olarak benimsediği ve bakım süresini bu sebeple daha az bildirmiş olmalarıdır (Dwyer & Seccombe, 1991).

Türkçe literatürdeki örneklerden de anlaşıldığı gibi Türkiye'de bakım emeğiyle ilgili yapılan tezlerin kadının bakım emeğinin evde bakım parası uygulaması üzerinden değerlendirilmesi şeklinde olduğu görülmüştür. Oysa birçok yaşlı birey evde bakım parası almak için yeterli kriterlere sahip olmadığından bu uygulamadan faydalanamamakta ancak evde informal bakım almaya devam etmektedir. Araştırma bulgularının da gösterdiği gibi informal bakım sürecinin aktörleri ise çoğunlukla kadınlar olmaktadır. Bu yüzden kadın emeği ve bakım konusunun Türkiye örneğinde özellikle ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda informal yaşlı bakımı veren ailelerde bakım emeği ve toplumsal cinsiyet rolleri ilişkisi gerontoloji alanında ele alınması gereken önemli bir sorundur.

Yaşlı bakımı daha çok informal olarak aile üyesi kadınlar tarafından yapılmaktadır. Bu sebeple yaşlı bakımında toplumsal cinsiyet farkından kaynaklanan bir eşsizlik söz konusudur. Bu tez, bu eşsizliğin yaşlı bakım sürecinde nasıl şekillendiğini ele aldığından tezde, toplumsal cinsiyet kavramı ve feminist yaklaşımın tartışılması gerekmektedir. Bu sebeple; ilk olarak toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyete dayalı işbölümü, ücretsiz ev içi kadın emeği ve bakım emeği, feminist kuram kavramlarını ele almak gerekmektedir. Sonrasında ise Türkiye'de yaşlı bakımı konusu ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.2. Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü, Bakım Emeği ve Feminist Kuram

Bu bölümde öncelikle toplumsal cinsiyet kavramından, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünden bahsedilecektir. Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün tarihsel gelişimi detaylı bir şekilde ele alındıktan sonra ücretsiz ev içi kadın emeği ve bakım emeği konusuna geçilecektir. Sonrasında feminist kuram ele alınarak bu kısım tamamlanacaktır.

2.2.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı, Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü ve Tarihsel Gelişimi

Cinsiyet bireyleri kadın ya da erkek olarak tanımladığımız biyolojik bir ifade iken toplumsal cinsiyet kadın veya erkek olan biyolojik varlığa toplum ve kültür tarafından yüklenen bir anlama karşılık gelmektedir (Çelik, 2008: 1-3; Sever ve Özgün Başbüyük, 2009). Toplumsal cinsiyet kavramı kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların yalnızca biyolojik birtakım farklılıklar olmadığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu kavram içerisinde toplumsal birçok konuyu barındırmaktadır. Çünkü bu kavram erkek ve kadın olmanın ötesinde toplumun kadına ve erkeğe giydirdiği kimlikleri vurgulamaktadır. Kadının ve erkeğin nasıl olması gerektiği toplum tarafından kalıplaştırılmıştır. Örneğin anne rahmindeki bebeğin cinsiyeti öğrenilir öğrenilmez bebek erkek ise mavi, kız ise pembe renklerde alışveriş yapılır ya da kız çocuklar için oyuncak bebekler alınırken erkek çocuklar için oyuncak araba ya da oyuncak silah alınmaktadır. Bebek, daha doğmadan önce toplum tarafından belli cinsiyet kalıplarına sokulmaya çalışılır. Bu kalıplar çocuklar yetiştirilirken onlara öğretilmektedir. Bir kadının ya da erkeğin nasıl davranması gerektiği, kadının ve erkeğin toplumsal sorumluluklarının neler olduğu, yaşadıkları toplum tarafından zaman içinde bireylere öğretilir. Bu bilinçli bir öğretim sürecinden çok kendilerine aktarılan normların yeni nesillere bir aktarımı şeklinde gerçekleşmektedir. Çocukluktan itibaren kendi çevrelerindeki kadınların ve erkeklerin hangi rolleri benimsedikleri gözlemlenir ve kadınlık ve erkeklik kimlikleri bu süreçte inşa edilir.

Kadınların sosyal yaşamdaki konumları biyolojik bir nesne olmanın ötesinde toplumlarca belirlenmiş cinsiyetçi ayrımlardan kaynaklanmaktadır (Urhan, 2016). Bu

cinsiyetçi ayrımlar sebebiyle ekonomik ve sosyal hayatta, iş hayatında, özel alanlarda kadının konumunu ikincilleştirmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ise kadının toplumdaki görevinin ev ve aile olduğunu kabul eden, erkeğin ise ev dışında yani kamusal alanda olması gerektiği görüşünü ifade eden bir kavramdır. Toplumca belirlenen bu roller, kadınları “eş ve anne”, erkekleri ise “eve ekmek getiren” konumuna yerleştirmektedir. Kadınlık ve erkeklikle ilgili bu temel yargılar farklı aktörler ve mekanizmalar aracılığıyla yeniden üretilmektedir (Urhan, 2016). Bu aktörler başta patriyarkal sistem, kapitalizm ve devlet olarak ifade edilebilir.

Kergoat (2007), toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü “işbölümünün toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklanan biçimi” olarak ifade eder ve bu biçimin tarihsel ve toplumsal olarak değişkenlik gösterebileceğini söyler. Ona göre bu işbölümünün kuralları kesin, net ve değişmeyen kurallardan değildir, zamanla değişebilir. Cinsiyete dayalı işbölümünün iki ilkesi bulunmaktadır. Bunlar ayrılma ilkesi ve hiyerarşi ilkesidir. Ayrılma ilkesi erkek işi ve kadın işi diye kategorize edilen işleri ifade ederken hiyerarşi ilkesi erkeklerin yaptığı işlerin kadınların yaptığı işlerden daha kıymetli olduğu görüşünü ifade eder (Kergoat, 2007: 87-96).

Mies (1988)’ e göre kadın-erkek arasındaki işbölümünün ne zaman ortaya çıktığından ziyade bu işbölümünün nasıl sömürüye dönüştüğü ve hiyerarşik hale geldiğine odaklanılmalıdır. Ekonomik yapı, toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenmesi ve toplumsal işbölümünün kurgulanmasında önemli bir unsurdur. Zira kapitalizmle gelen ekonomiye dayalı sınıf yapısı kadını üretimden dışlayarak ikincilleştirmiştir. Aslında bakıldığında kapitalizm öncesi dönemlerde de kadının ve erkeğin toplumda belirlenmiş rollere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Kadın ve erkeğin farklı işleri görev edinmeleri ve bunun toplumsallaşması, ilkel topluluklardan günümüze dek kadın aleyhine kurgulanmıştır. Sosyal bilimciler genel olarak avcı-toplayıcı dönemde iki cins arasındaki görev dağılımının toplumsal cinsiyete dayalı bir işbölümü şeklinde olmadığı görüşünü savunmaktadır (Özateş, 2015; Coontz & Henderson, 1986; Sacks, 2014). Avcı toplayıcı dönemde kadınlar yumru gövdeli bitkileri ve tahılları toplamakla, erkekler de avlanmakla görevliydi. Bu sebeple kadın ve erkeğin yaptığı iş hizmet ettiği amaç bakımından aynı değerdedi. Yaptıkları işin değeri

bakımından iki cins arasında üstünlük söz konusu değildi (Özateş, 2015). Hatta Mies (1988)'e göre kadınlar toplayıcılık yapmak için kolaylık sağlamak açısından ilk aletleri (kazma, çapa gibi) bulmuşlardır. Bunun yanı sıra topladıkları bitkilerin yeniden üretimini keşfederek düzenli ekimi hayata geçirmişlerdir. Böylelikle kadın emeğinde üretim anlamında bir artış olmuştur. Bu sebeple avcılıkta şans faktörünün etkili olduğu düşünüldüğünde kadınların süreklilik arz eden toplayıcılık faaliyetleri, insanlığın varlığını sürdürebilmesi açısından önemli bir yere sahiptir (Mies, 1988). Engels'e göre ise ilk topluluklarda üretim kaynakları ortak olarak elde edilirdi ve ortak olarak tüketilirdi (akt. Sacks, 2014).

Kadınların toplayıcılık faaliyetleri ve hayvanların evcilleştirilmesi sayesinde gelişen tarımla, kadın emeği sayesinde bir artı üretim söz konusu olmuştur. Artı üretim beraberinde ekonomik yapıyı da dönüştürerek tarım toplumunun oluşumunda etkili olmuştur. Avcı-toplayıcı dönem sonrasında ortaya çıkan tarım toplumunda kadının hem bedeni hem de emeği üzerinde eril baskı etkili olmaya başlamıştır. Hayvanların evcilleştirilmesiyle ve tüketiminden fazla üretilen tarım ürünleriyle oluşan artı ürün kabileler arasında değiş tokuş edilerek birer meta haline gelmiştir. Bu meta üretiminde ürünlerin kullanıma hazır hale gelmesini sağlayan esas emek sahibi kadınlar olmasına rağmen, bunlar üzerinde hâkimiyet kuran erkekler olmuştur. Aynı zamanda bu artı değeri üretecek emek gücüne duyulan ihtiyaçtan ötürü kadının doğurganlığı üzerinde de eril baskı hâkimiyet kurmayı başarmıştır (Mies, 1988; Özateş, 2015; Sacks, 2014). Hem özel mülkiyete sahip olması sebebiyle hem de miras bırakanın erkek olması sebebiyle ev içinde ve ev dışında erkek egemen bir toplum doğmuştur. Bu sebeptendir ki kadının beden ve emek denetimi erkek egemenliğine geçmiş, kadın köleleştirilmiş ve kadınla erkek arasında eşit olmayan bir güç ilişkisi oluşmuştur (Özateş, 2015:19).

Engels'e göre ise evcilleşen hayvanlar ve işlenmiş toprak üretici kaynaklar haline gelince özel mülkiyet doğmuş ve erkekler bu üretim araçlarına sahip olmuştur. Mülkiyetin özel olması eski kabilelerden farklı olarak anne, baba ve çocuklardan oluşan bir aile yapısını beraberinde getirmiştir, aile yapısı önem kazanmış ve ekonomik bir birim haline gelmiştir. İlk topluluklarda olan kullanım için üretim yerini mübadele için üretime bırakınca evin doğası değişmiş ve kadınların ev içindeki rolleri de dönüşmüştür.

Bu durum aynı zamanda kadınların toplumsal hayattaki yerlerinin de değişmesine neden olmuştur (Sacks, 2014). Böylelikle kadın emeğinin ilk sömürüsünün temelini özel mülkiyete dayalı ataerkil yapı oluşturmuştur.

Feodal toplumlarda hem serf kadınlarının hem de soylu kadınların eve hapsolması söz konusudur. Yoksul kadınlara çizilen hane içi üretime karşılıksız olarak katkıda bulunma rolü, soylu kadınlara “iyi bir kadın olma” imajı şeklinde evde oturma ve evi yuva yapma olarak belirlenmiştir. Yani kadın soylu da olsa erkeğe bağımlı hale getirilmiştir. Kadının eve hapsolması ve emeğinin bir köle ürünü haline gelerek metalaşması, hem kadının emeğini değersiz kılmış hem de karşılığı olmayan bir üretim aracı olarak kullanma biçiminde yeniden şekillenmiştir (Özateş, 2015: 20).

Feodal toplumda ekonomik yapı tarıma dayanmaktaydı. 16. yüzyılda ticaret kapitalizmi ile gelişen süreçte Sanayi Devrimi ile birlikte eski aletlere ihtiyaç kalmamış ve buhar gücü ile çalışan yeni aletler geliştirilmiştir. Bu aletlerin bulunduğu fabrikalarda işçilerin çalışmasıyla kapitalist toplumun iki sınıfı ortaya çıkmıştır. Bunlar üretim araçlarına sahip olan burjuva sınıfı ve emek gücünü satarak geçinen işçi sınıfıdır (Humphries, 2001). Sanayileşme ile birlikte iş ortamı evden koparak fabrikalara taşınmış dolayısıyla ev ve iş farklı ortamlara ayrılmıştır. Eskiden ücretli emeğin üretim merkezi ev iken sanayileşme sonrası bu merkez kamusal alana taşmıştır. Ev ile iş yerinin ayrımı kadın işi ve erkek işinin keskin bir şekilde ayrımını da beraberinde getirmiştir. Kadın ev içinde bakım işleri ve ev işlerini üstlenirken (aynı zamanda yedek işgücü olarak görülmektedir) erkekler ise para kazanan ve eve ekmek getiren bir görev üstlenmektedir (Humphries, 2001; Bora, 2012; Coontz & Henderson, 1986). Kapitalist üretim biçimi neticesinde doğan bu ayrım, üretim faaliyetlerini erkeğe, yeniden üretim faaliyetlerini kadına mal etmiştir. Bu durum toplumsallaşarak tüm güçlerin erkek üzerinde toplandığı bir sistemi doğurmuştur (Özateş, 2015). Bu durum ataerki ya da patriyarka kavramlarıyla ifade edilmektedir. Patriyarkal sistemle kadın emeği üzerinde eril bir baskının olmasına bir de kadınların ev içi işlerden sorumlu tutulmalarının eklenmesi ile kadın emeği hem patriyarka hem de kapitalizmin çifte sömürüsüne maruz kalmıştır.

Yeniden üretim faaliyetlerinde kadın; erkeği bir sonraki üretim gününe yeniden hazır hale getirmekten, ev işleri ve bakım işlerini yapmaktan sorumlu tutulmaktadır. Bu

durumun devlet tarafından da pekiştirilerek kadını ücretsiz olarak yaşlı, engelli, hasta, çocuk bakımından sorumlu hale getirdiği söylenebilir. Ataerkil kapitalist sistem kadını ya ücretsiz işleri yapmaya itmektedir ya da kadını değersiz görülen, düşük ücretli, sosyal güvenlikten yoksun işleri yapmak zorunda bırakmaktadır. Özateş (2015) şöyle bir çıkarımda bulunmaktadır: “Kadın açısından cinsiyetçi işbölümü, kendi emeği üzerindeki denetimin, eril erkin eline geçmesi anlamına gelmektedir.” . Kadının yapacağı işlerin erkek egemen yapıca belirlenmesi, ev içi işler ve bakımdan sorumlu tutulması emeğinin değersiz görülmesine yol açmaktadır (Özateş, 2015: 24-26). Örneğin, bakım politikalarının ve hizmetlerinin yetersiz olması bu işlerin kadınlar tarafından yapılmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu işleri kadının yapmak zorunda olduğu düşüncesi ise ataerkil yapı ve eril devlet aracılığıyla topluma yerleştirilerek kadın emeğinin değersizleşmesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra kapitalist sistem emeğin üretim maliyetini düşürerek kadın emeğinin sömürülmesine de neden olmaktadır.

Feminist kuramın toplumsal cinsiyetçi işbölümüne eleştirisi kadının eve hapsolmasıyla ev içi emeğinin değersizleştirilmesi ve görünmez kılınması yönündedir. Ataerkil yapı ve kapitalist sistem de kadın emeğini sömürmektedir. Bu sömürüyü yalnızca kapitalizme dayandırmak konuyu basite indirgemek olarak görülmektedir. Zira toplumsal cinsiyetçi iş bölümü kapitalizm öncesinde de mevcuttur (Molyneux, 1979). Fakat kapitalizmle birlikte bu ayrım devasa boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca devlet denen yapının oluşturduğu sosyal politikalar da toplumsal cinsiyetçi işbölümünü pekiştirmektedir.

2.2.2. Ücretsiz Ev İçi Kadın Emeği ve Bakım Emeği

Kadın işinin ve erkek işinin toplumsal olarak kurgulanmış olması sebebiyle erkekler kamusal alanda çalışırken kadınlar ev içinde ekonomik açıdan üretken olmayan işlerde çalışmaktadırlar. Tufan (2014), Türkiye’de milyonlarca kadının iş yaşamına katılmadığını ve ev kadınlığının çalışmamanın bir nedeni olarak görüldüğünü belirtmektedir. Oysa kapitalist toplumlarda bireylerin sosyal güvenlik ve yurttaşlık haklarından faydalanabilmeleri ve mevcut olanaklardan yararlanabilmeleri için ücretli bir işte çalışmaları gerekmektedir. Kadınlar ev içinde ücretsiz olarak sunmakla sorumlu tutuldukları ev işleri ve bakım işleri nedeniyle çalışma yaşamına dâhil olamamaktadır ya da sınırlı bir şekilde katılabilmektedirler (Urhan, 2016). Emeğin özgürleşerek, bireylerin

emek gücüne dâhil olduğu kapitalizmin sanayileşme aşamasından bu yana kadınlar evdeki bireylere (erkek, çocuk, hasta, engelli, yaşlı) bakmakla ve ev işlerini yapmakla sorumlu tutulmuştur. Kadınların ücretli emek piyasasına girişi erkek işçilere oranla geç olmuştur. Çünkü kadının birincil görevi toplumsal yeniden üretime ev içinden katkı sağlamak olarak görülmektedir (Urhan, 2016).

Karşılıksız emek, “en kaba biçimiyle piyasa değeri olarak karşılığı olmayan, meta ekonomisinin sınırları dışında gerçekleşen büyük bir kısmı günlük yaşamsal ihtiyaçları sağlayan ev içi işlerin oluşturduğu ekonomik veya ekonomiyi doğrudan etkileyen faaliyetler” şeklinde tanımlanmaktadır (Memiş, Özyay, 2011: 241, akt. Urhan, 2016: 124). Ev içi emeği ise “insanların bakımıyla bağlantılı olan ve aile içinde-hem evli çiftin evinde hem de ebeveynlerin evinde- yapılan işlerin bütünü” olarak ifade edilmektedir (Fougeyrollas- Schwebel, 2015: 144). Karşılığında herhangi bir ücret alınmadan yapılan ev içi emeği ücretsiz ev içi emeği kavramıyla ifade edilmektedir. Ücretsiz ev içi emeğini iki şekilde sınıflandırmak mümkündür: ev işleri ve bakım emeği. Ev işleri; yemek hazırlama, temizlik, ütü yapma, çamaşır, bulaşık yıkama gibi hizmetlere karşılık gelmektedir. Bakım emeği ise çocuk, hasta, engelli ve yaşlı bakımının yanı sıra kendine bakabilecek durumda olmasına rağmen gereksinimleri karşılanan yetişkin aile fertleri için harcanan emektir (Özateş, 2015; Urhan, 2016). Kadınların bakım emeğini sevdiği kişiler için yapıyor olması bazı sosyal bilimciler tarafından “sevgi karşılığı çalışma” olarak görülse de akrabalık veya evlilik ilişkileri sebebiyle bakım vermek bazen bir zorunluluk olabilmektedir (Acar-Savran, 2004; Saraceno, 2008, akt. Urhan, 2016: 124-125).

Kadının ev emeğinin karşılıksız oluşu görünmeyen bir emek olarak değerlendirilmektedir. Emeğin görünmez olmasının birinci nedeni ölçülebilir olmamasıdır. Nitekim ev işlerinin ve bakım işlerinin belirli bir miktarı, saati ve zamanı yoktur. Kadın ev içi hizmetlerini duygusal ilişkiler sebebiyle ve genellikle sevgi bağı bulunan kişilere sunar ve bir mesai kavramından bahsetmek de mümkün değildir. Emeğin görünmez olmasının bir diğer nedeni de üretici bir emek olarak görülmemesidir. Erkekler ev dışı işlerde çalışıp bunun karşılığında ücret almaktadır. Kadınların evde yaptıkları işlerin ise bir değişim değeri bulunmamaktadır (Özateş, 2015; Urhan, 2016).

Erkeklerin ev dışında ücret karşılığı çalışması onun emeğini ekonomik anlamda üretken bir emek olarak tanımlamamıza neden olur. Söz konusu bu emeğin bir mübadele değeri vardır ve bu sebeple toplumda hiyerarşik anlamda kadının ev emeğinden daha üst konumda görülmektedir. Oysa kadının ev içindeki karşılıksız olarak sunduğu emek yaşamın yeniden üretimi için gereklidir ve kapitalist sistemin varlığını sürdürebilmesi için önemli bir dayanaktır.

Aile bir tüketim birimi olmasının yanı sıra bir üretim birimi olarak görülmektedir. Hane içindeki üretim, kadının emeğin yeniden üretimi için yine kendisinin harcadığı emek yoluyla gerçekleşir. Emeğin yeniden üretimi hane içinde iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi, ücret karşılığı çalışan işçilerin bir sonraki üretim gününe hazırlanması için harcanan emektir. Bu emek hane içinde kadının erkeğe ücretsiz olarak sunduğu yemek, temizlik, çamaşır, ütü, bulaşık gibi hizmetlerden oluşmaktadır. Kapitalist toplumda işçinin bir sonraki üretim gününe kendini hazırlaması ve motive etmesi gerekmektedir ve kapitalist düzen bunu kadın emeğini sömürerek yerine getirmektedir. Kadının ev emeği neticesinde emeğin yeniden üretimi gerçekleşmektedir. İkinci durum ise insanın üremesi yani gelecek kuşakların doğurulması, bakımı ve yetiştirilmesidir (Acar-Savran, 2004; Urhan, 2016). Yani yeni emek gücünün karşılanması için yapılan üretimdir. Kadının ücretsiz emeğinin olmaması durumunda işçi ve ailesinin daha yüksek bir gelire ihtiyacı olur. Bu durumda kapitalist işçisine daha fazla ücret ödemek durumunda kalacaktır. Dolayısıyla kapitalist için bir zarar söz konusu olacaktır. Bu anlamda kadının karşılıksız emeği kapitalizmin varlığını sürdürmesine birçok alanda katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Bakım emeği kavramı hasta, yaşlı, çocuk, engelli hatta bir sağlık problemi olmayan kişiler için ihtiyaç duyulan hizmetlerin karşılanmasını ifade etmektedir. “Bakım emeği toprak ve su gibi doğal kaynaklara dayanan ücretsiz üretici emeğin en önemli kısmını oluşturur.”(İlkkaracan, 2015). Bakım hizmeti bekleyen ev halkına bu hizmeti sağlayacak bu doğal kaynak kadınlar olarak görülmektedir. Kapitalizmde devlet, bakımın doğal sağlayıcısı olarak kadınları göstererek cinsiyete dayalı işbölümünü pekiştirmektedir. Bu karşılıksız bakım emeğinin aileye dayatılmasının temelinde iki neden bulunmaktadır. Birincisi emek piyasasında kadınları da kapsayacak kadar yeterli alan yoktur; ikincisi ise

devletin bakım hizmeti sağlayıcısı olmaktan ve bakıma yatırım yapmaktan kaçınmasıdır (Urhan, 2016). Zira bakıma muhtaç insanlara devlet eliyle eşit bir şekilde sunulacak hizmetler devletler için önemli bir külfettir. Nitekim birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de bakım daha çok aile içinde ve kadınlar tarafından ücretsiz olarak yapılmaktadır. Kadının ücretsiz emeği devletin üzerinden büyük bir yükü kaldırmıştır (Özateş, 2015).

Devletlerin bakım hizmetlerinin sağlayıcısı olmaktan ve bakıma yatırım yapmaktan kaçınması tarihsel bir sürecin sonunda ortaya çıkmıştır. Sanayileşme süreci sonunda köylerden kente göç edenler fabrikalarda çalışmaya başlamışlardır. Artı değerın çok büyük boyutlara ulaşması ve sermayeye sahip olanların bu artı değere el koyması sanayi kapitalizmini ortaya çıkarmıştır. Bu üretim biçimi işçi emeğinin sömürüsüne dayanmaktadır. Bu emek sömürüsü işçileri dezavantajlı bir duruma düşürmüş, sosyal eşitsizlikleri artırmıştır. Kapitalist üretimin devam etmesi için de işçilerin ve emek gücünün sürekliliğinin sağlanması gerektiğinden sosyal politikaya ihtiyaç duyulmuştur (Korkmaz, 2014:191-192). Bunun yanında işçi sınıfının bilinçlenmesi ve hakkını aramaya başlaması da sosyal haklar arayışına neden olmuştur. Keynes’in ortaya koyduğu devletin piyasaya müdahil olması, yatırımlara özendirici rol üstlenmesini içeren görüş benimsenmiş ve politikalar bu yönde şekillenmeye başlamıştır. Bu süreçte sendikalar önem kazanmış, devlet dezavantajlı grupları korumak için sosyal politikalar oluşturmuş, sistemdeki olumsuzlukları önlemeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Batıda refah devleti modelinin benimsendiği bu süreç 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krize kadar sürebilmiştir. Krize sebep olarak; refah devleti uygulamaları, yapılan sosyal politikalar gösterilmiştir ve bunun çözümü de devletin piyasadan uzaklaşması olarak belirlenmiştir. Böylelikle devletin küçülerek serbest piyasa ekonomisini koruyan bir rol üstlenmesini öngören neoliberalizm ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 2014). Neoliberal politikalar bu nedenle sosyal devlet uygulamalarını devlet tarafından vatandaşlara sunulması gereken bir hak olarak görmemiş ve bu yükümlülüğü sivil toplum kuruluşları, serbest piyasa ve aile gibi kurumlara dağıtmıştır (Bağdatlı Vural, 2016: 104). Bakım hizmetleri de büyük ölçüde ailelere yüklenmiş, ailede de bakımı sağlayacak olan kadınlar olarak görülmüştür. Devletin sosyal politika oluşturma rolünden kendini arındırması yurttaşların bu yöndeki beklentilerini de azaltmıştır. İhtiyaç sahiplerinin

kaderi hayırseverlerin inisiyatifine bırakılarak sosyal yardım anlayışı neoliberal görüşün önemli bir argümanı olmuştur (Bağdatlı Vural, 2016: 108). Nitekim devlet kendi sosyal politikalarını da yurttaşlarına eşit bir şekilde dağıtmaktan kaçındığı için bunları sosyal yardımlar şeklinde sunma eğilimindedir. Devlet; çocuk, hasta, engelli, yaşlı bireylerin bakımlarını ailelerinin bakım verme inisiyatifine bırakmakta ve bu vatandaşlara belirli koşulları sağladıkları takdirde hizmet götürmektedir.

Neoliberal politikalar neticesinde piyasanın ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla ucuz işgücü ihtiyacı doğmuştur. Kadınlar piyasada kendilerine yer bulmaya başlamışlardır. Ancak bu kez de ev işlerini ve bakım işlerini kimin yerine getireceği sorun olmaya başlamıştır. Bunun çözümü elbette kadınların hem iş yaşamına girip hem de evin işlerini ve bakım işlerini yerine getirebilecek güçte olduğu inancının toplumsallaşması yoluyla gerçekleşmiştir. Kadınların hem kamusal alanda çalışıp hem de ev içindeki işleri yerine getirebileceği düşüncesi geçerlilik kazanmaya başlamıştır (Özateş, 2015). Kadınların iş yaşamında yer bulmaları evdeki iş yüklerini azaltmamıştır. Ev içindeki ücretsiz emeklerini sunmaya devam etmişlerdir.

Ailede ev içi hizmetler ve bakım hizmetlerinden sorumlu tutulan kadınlar sosyal dışlanma riski taşımaktadır ve ekonomik hayata katılmakta engellerle karşılaşmaktadır. Kadınların devletin rolünün küçülmesiyle eğitim, sağlık, istihdam olanaklarından eşit bir şekilde faydalanamamaları “yoksulluğun kadınlaşması” şeklinde yorumlanmaktadır (Bağdatlı Vural, 2016: 108-109). Ekonomik durumu kötü olan kadınların aynı zamanda ev ve bakım hizmetlerini yapması gerekiyorsa bu kadınlar sosyal güvencesiz ve esnek çalışma saatli işlerde çalışmak durumunda kalmaktadır. Ayrıca kadınların yoksulluğu daha şiddetli biçimde yaşamaları onları sosyal yardımlara ve erkeklere daha bağımlı hale getirmektedir. Bu anlamda bir cinsiyet eşitsizliği olduğunu söylemek mümkündür. Neoliberalizmin sosyal politika anlayışı da bu cinsiyet eşitsizliği pekiştirmektedir. Türkiye’de evde bakımla ilgili politikalar sosyal yardımlar şeklindedir ve bakımın doğal sağlayıcıları kadınlar da bu yardıma devlet eliyle bağımlı hale getirilmektedir.

Bakıma ayrılan kaynakların yetersiz olması neoliberal politikalar aracılığıyla bakımın aile merkezli bir hale getirilmesine neden olmuştur. Kadınlar da evdeki geleneksel rollerinden ötürü bakım hizmetinin doğal sağlayıcıları olarak görülmüştür. Evde yaşlı

bakımının informal olarak kadınlar tarafından sağlanmasının yarattığı iki ana sorundan bahsedilebilir. Birincisi kadınların görünmeyen emeklerinin kapsamının genişlemesidir. Kadınların ev içinde var olan sorumluluklarına bakıma muhtaç bireyin bakım ihtiyaçlarının karşılanması da eklenince kadının yükünün artması kaçınılmaz bir hal almaktadır. İkinci sorun ise özellikle engelli ve yaşlı bakımı konusunda bilgi ve tecrübesi olmayan kadınların profesyonel olmayan bir hizmet sunmak durumunda bırakılmasıdır (Bağdatlı Vural, 2016).

Özetle, kadınlar yaşamlarının büyük bir bölümünü ev işlerine ve bakım işlerine ayırmaktadır. Ancak bu emeğin ekonomik bir karşılığının olmaması ve ölçülebilir olmaması emeği görünmez kılınmasına neden olmaktadır. Ayrıca sevgi, vefa, fedakârlık gibi duygusal ve ahlakçı etkenler de yapılan işlerin görünmez kılınmasına neden olmaktadır. Neoliberal politikalarla devletin aileyi bakımın merkezi haline getirdiği ve kadına biçilen geleneksel rol üzerinden cinsiyet eşitsizliğini pekiştirdiği söylenebilir. Çünkü ailede bakımın sağlayıcıları büyük ölçüde kadınlar olmaktadır.

2.2.3. Feminist Kuram

Bir tanım olarak feminizm; kadınların baskılardan kurtulması, başkalarının kölesi olmamaları, kadın haklarının yasalaşması, kamusal ve özel alanda kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olmasını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra kadın-erkek ayrımına karşı çıkarak iki cins arasında tüm alanlarda toplumsal eşitliğin sağlanması gerektiğini savunan bir yaklaşımdır (Taş, 2016). Feminizm birçok bilim insanı tarafından farklı şekillerde ifade edilmekle birlikte çoğunlukla Mitchel (1995)'in "feminizm... kadınların kendi aralarında bir dayanışma yaratarak, erkek egemen dünyanın norm ve değerlerine, cinsiyetçi politikalarına karşı başlatmış olduğu mücadele" tanımını kullanılmaktadır (akt. Taş, 2016:166).

Feminizm hareketi tarihsel süreçte ele alındığında üç dalga halinde incelemek mümkündür. Birinci dalga, siyasi gelişmelerini tamamlayan ülkelerde birer birer ortaya çıkan bağımsızlık ve insan hakları bildirelerinde kadınların haklarına yer verilmemesi sebebiyle 19. yüzyılın sonlarında bu duruma bir itiraz olarak ortaya çıkmıştır. Kadınlar oy kullanma, eğitimde eşitliğin sağlanması ve mülkiyet hakları gibi temel ve doğal haklarını talep etmişlerdir. Dolayısıyla feminizm hareketi kadınların temel haklarının

savunuculuğunu yapmaları ile başlamıştır denebilir. Bu dönemde kadın hareketinin en önemli yanı ataerkil toplum yapısının karşısında durmalarıdır (Taş, 2016).

İkinci dalga feminist hareket ise kadınların erkeklerle kanun önünde eşit haklara sahip olmasından sonra, kadın ve erkek eşitsizliğinin aslında kanunlardaki eşitsizliklerin ötesinde toplumsal normlar sebebiyle var olduğu fikri üzerine şekillenmiştir. Bu dönemde kadın ile erkek arasındaki farkın biyolojik bir nesne olmanın ötesinde toplumsal cinsiyet bağlamında temellendiği görüşü hâkim olmuştur. Simone de Beauvoir'ın kadın olunmaz, kadın doğulur sloganı da yine bu dönemde önemli bir yere sahiptir (Taş, 2016:170).

İkinci dalgada patriyarkanın kadını ev içi alanda eşitsiz bir hale getirdiği eleştirileri yapılmıştır. Bu bağlamda kadının kamusal alandan soyutlanarak ev içine hapsedilmesinin kadının ikincilleşmesine neden olduğunu ve bu ikincilleşmenin de temelini aile kurumu olduğu görüşü hâkim oldu (Bora, 2004). Bu anlamda feministlerin ortaya koyduğu çözüm ise ataerkil yapının yok edilmesi şeklindedir.

İkinci dalga harekette her kesimden kadınların birleşmesi ve bu kapsamda birbirlerinin görüşlerinin, düşüncelerinin etkileşimiyle bir bilinçlenme gerçekleşmiştir. Ancak bu bilinçlenme neticesinde farklı dünya görüşleri ve algıların etkileşimi aynı zamanda birtakım tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda bu tartışmalara tepki olarak üçüncü dalga feminist hareket ortaya çıkmıştır (Taş, 2016).

Üçüncü dalga feminist hareket 1980'lerde, evrensel bir kadın tipinin olamayacağı dolayısıyla tıpkı erkeklerle kadınlar arasında bir fark olduğu gibi kadınlar arasında da farklılıklar olduğu savıyla başlamıştır. Kadınlığın farklı toplumsal koşullarda farklı şekillerde inşa edildiği görüşü önem kazanmıştır. Farklı ideolojilerdeki ve farklı toplumsal normdaki kadın algısını, kadınların deneyimleri üzerinden tanımlanması gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur. Bu anlamda feministler bakış açılarını daha mikro konulara çevirmişlerdir. Toplumsal cinsiyet, etnisite, ırk, sınıf farklılıkları, politikalar, ekonomi gibi konular feminist bakış açısıyla değerlendirilmiştir (Taş, 2016; Bora, 2004).

Feminist yaklaşım içerisinde çeşitli kuramlar bulunmaktadır. Bu sebeple alanda en yaygın kuramlar olan; liberal feminist kuram, radikal feminist kuram, Marksist feminist kuram, sosyalist feminist kuram, eko-feminist kuram, psikanalitik feminist kuram ve kültürel feminist kuramın (Ecevit, 2011) incelenmesinde yarar vardır.

Liberal feminist kuram, en temel anlamda kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olması gerektiği ve erkeklerle aynı oranda kamusal alana katılabilmeleri gerektiği görüşünü ifade etmektedir. Bu hareket insan haklarından erkekler kadar kadınların da faydalanması gerektiği görüşünün savunulmasıyla şekillenmeye başlamıştır. Bu anlamda öncelikle genel oy prensibiyle kadınların da aktif statü haklarına dâhil olabilmeleri savunulmuştur. Kadınlar da her haktan erkekler gibi yararlanmalıdır (Ecevit, 2011).

Kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik doğanın bir kanunu olmamakla birlikte bu eşitsizlik geleneksel bir kurgunun ürünüdür. Bu anlamda kadın ve erkek akıl olarak eşit yaratılmışlardır. Kadınlar eğitim gibi olanaklardan erkekler kadar yararlanamadığı için erkekler toplumda daha üstün görülmektedir. Buradan yola çıkarak liberal feministlere göre eğitimde fırsat eşitliği sağlanmalı ve kadın ekonomik yaşama dâhil olarak kendi bağımsızlığını elde etmelidir (Ecevit, 2011).

Liberal feministlere göre, kadın ve erkek savaş halinde olmadığı için devrim yapmak yerine yeniliklerin yapılması gerekmektedir. Bu fikrin savunucuları, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin derininde yatan meselelere inmedikleri ve yalnızca kadınlara verilecek yasal haklar ve eğitimle toplumsal anlamda kadın erkek eşitliğinin sağlanacağına inandıkları için eleştirilmektedir (Ecevit, 2011) .

Radikal feminist kuram, Marksizm ya da liberal görüş gibi bir kuramdan değil politik hareketten doğmuş bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım 1960'lı yılların sonunda ABD'de medeni hakları savunan, politik faaliyetlere katılan kadınlar tarafından ortaya çıkmıştır. Bu akım kadınların ezilmişliklerinin ataerkil yapının sonucunda oluştuğunu savunmaktadır. Buna göre ataerkil yapıda erkek hegemonyası ön plana çıkmakta bu durum da kadınların ikinci cinsiyet olarak görülmesine neden olmaktadır (Ecevit, 2011).

Radikal feministlerin üzerinde durduğu en önemli konular; cinsellik, biyolojik üretkenlik ve annelik olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda bu akımın savunucuları; doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması, kürtajın yasalaşması gibi konular üzerinde durmuşlar, kadının kendi bedeni üzerindeki haklarının savunuculuğunu yapmışlardır (Ecevit, 2011).

Bu kuramın savunucuları, erkek hegemonyasının son bulması için ayrım gözetmeksizin tüm kadınların güçlerini birleştirerek ortak bir şekilde hareket etmeleri gerektiğini ve tüm dünya kadınlarının kardeşliğini savunmuşlardır. Radikal feministlerin en önemli sloganları kişisel olan siyasaldır olmuştur (Ecevit, 2011: 15). Radikal feministler dünya genelinde tek bir kadın tipi yaratıldığı, kadınların kendi içlerindeki farklılıklarına dolayısıyla farklı kültürdeki kadınların deneyimlerine odaklanmadığı gerekçeleriyle eleştirilmiştir (Ecevit, 2011).

Eko-feminist kuram, kadınlarla doğa arasında benzerlikler olduğunu ancak bu benzerliklerin kadının gücünü değersiz kılacak şekilde toplumsal olarak inşa edildiğini ifade etmektedir. Eko-feministler esasen kadın ve doğa arasındaki birlikteliğe olumlu bakar ancak bu birliktelik sebebiyle kadına atfedilen merhamet vb. gibi benzerliklerin toplum tarafından değersizleştirildiğini söylerler (Ecevit, 2011). Eko-feministler sadece doğanın korunmasını savunmakla yetinmezler. Çevresel sorunların temeline insanı yerleştiren bir görüşü benimsemektedirler. Ancak ekolojik sorunlara karşı yapılan eylemlerin büyük ölçüde kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi sebebiyle çevresel sorunların temeline erkekleri yerleştirmek gerektiği eko-feministlerce tartışılmaktadır. Sanayileşmenin artması ve teknolojinin hızla gelişmesi çevresel sorunların artmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda aktivistler ve eko-feministler özellikle kırsaldaki yoksulların haklarını savunma, kadınların desteklenmesi, geliştirilmesi ve kadın sağlığı konularında çalışmaktadırlar (Ecevit, 2011).

Psikanalitik feminist kuram, Freud'un ortaya attığı psikanalitik kuramın 1980'lerde feministler tarafından kadınlarla ilgili çalışmalara dâhil edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu kurama en önemli katkıyı sunanlardan biri Chodorow' dur. Chodorow' a göre kadın ve erkeğin nasıl olması gerektiği toplum tarafından belirlenmektedir. Bu da cinsiyet temelli kişilik oluşumunun temelidir. Önceden belirlenen bu kimlikler aile tarafından çocuklara

öğretilmektedir. Böylece erkek eve ekmek getirmesi gereken, kadın ise erkeğe bağımlı ve evden sorumlu bireyler olarak yetiştirilmektedir. Chodorow'un bir diğer görüşü de çocuğun bakımı ve çocuk büyütme sürecinde erkeklerin de bu göreve dâhil olmaları gerektiğidir. Çünkü ona göre ancak bu şekilde kadının ezilmişliği azalacaktır. Chodorow'un bu görüşü Avrupa'da birçok politikanın oluşturulmasında kaynaklık etmiştir (Ecevit, 2011) .

Kültürel feminist kuram, kadınlara ait özelliklerin değerine vurgu yapan kuramdır. Diğer feminist kuramlardan olan radikal feminizme hem benzemekte hem de radikal feminizmden ayrılmaktadır. Buna göre, radikal feminizm gibi toplumsal cinsiyet rollerini yok etmek yerine kadının bu iş bölümündeki rolünün daha yüce olduğunu savunmayı yeğlemektedir. Bu kuram, toplumsal cinsiyet rollerinin dışında biyolojik farklılıkların da yüceltilmesi gerektiğini savunmaktadır. Örneğin kadının doğurgan olması insan türünün devamlılığının sağlanması açısından değerlidir. Kültürel feministler kadınlar arasındaki farklı özelliklere değil ortak özelliklere odaklanması yönüyle radikal feminizme benzemektedir (Ecevit, 2011).

Marksist feminist kuram, kadınların ezilmişliğini kapitalizm üzerinden tanımlamaktadır. Kapitalizmin işçileri sömürdüğü gibi erkekler de kadınları sömürmektedir. Buna göre, kadınlar ücretli çalışmaya dâhil edilmemekte ve ev içinde yeniden üretimin sağlanmasından sorumlu tutulmaktadır. Bunun sonucunda kadınlar açısından karşılığı ödenmeyen bir emek ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda kadınlar kapitalizme fayda sağlamakla beraber onun sürekliliğine de katkı sunmaktadır. Kadınlar için hem erkekler hem de kapitalizm tarafından çifte bir sömürü söz konusudur (Ecevit, 2011).

Marksist feminizmin 3 ana teması bulunmaktadır. Birincisi; kapitalizmin işçileri sömürmesinden yola çıkarak erkeklerin de kadınları sömürdüğü savıdır. Kadınların ev işleri bağlamında yerine getirdikleri sorumlulukları Marksist feministler yeniden üretici emek olarak adlandırmaktadırlar. Kadınların ev emeğinin erkek sömürsü sonucunda oluştuğunu ve aslında kadın emeğinin ekonomiye gizli bir katkıda bulunduğunu bunun da cinsiyetler arasında eşitsizliğin temelini oluşturduğunu ifade ederler. İkincisi; kadının emeğine yabancılaşmasıdır. Marks'ın emeğin nesneleşmesi kavramı bireylerin emek vererek ürettiği mal ya da hizmetin, kendisinden bağımsız hale gelip bireyden

yabancılaşmasını ifade eder. Yani, emeklerinin onlara ait olmadığını söyler. Marks bu yabancılaşmayı ev kadının da yaşadığını ifade eder. Ev kadınları da karşılık almadan yaptıkları işe, emeklerine yabancılaşırlar. Sonuncu ana tema ise; kadınların ev emeğinin bir ücret karşılığı yapılması gerektiği görüşüdür. Daha sonra sosyalist feminist teori; problemin ev emeği için ücret ödenmesi gerektiğinin değil asıl problemin kadının kimliği ile alakalı olduğunu ifade etmiştir. Kadınların emeklerinin parasal bir değerle ölçülemeyeceğini savunmaktadırlar (Öztürk, 2011).

Marksist teoride bahsedilen yeniden üretim, kapitalist sistemin devamlılığı için yapılması gereken üretim faaliyetlerini ifade etmektedir. Bu üretim faaliyetleri kadınların özel (domestik) alanlarında meydana gelmektedir. Yemek ve temizlik işleri, çocuk, hasta, yaşlı bakımı gibi ev ve bakım hizmetleri bu faaliyetlerdendir (Özbudun, 2015: 15). Bu faaliyetler emeğin maliyetini düşürerek ücretlerin düşmesine dolayısıyla kadınların emeğini sömürürken erkeklerin emeğinin sömürsünü de yeniden üretmektedir. Bu bağlamda Marksist teoriye göre, kadının ev emeği aslında kapitalist düzenin devamlılığı için önemli bir dayanaktır.

Marksist feministler kadının ezilmişliğinin kapitalizm öncesi de var olduğunu ve bu durumun kapitalist düzenin yok edilmesiyle çözümlenemeyeceğini savunmaktadırlar. Asıl sorun kadının ücretsiz ev içi emeği olarak görülmektedir. Bu emeğin görünmez kılınmasının kadın emeğini değersizleştirdiği savunulmaktadır. Marksist feminizm kadınların ezilmişliğini sadece kapitalizme dolayısıyla ekonomik nedenlere indirgemesi ve ataerkil nedenleri göz ardı ettiği için eleştirilmektedir (Ecevit, 2011).

Sosyalist feminist kuram, sadece kapitalist süreçlere odaklanan Marksist feminizme ataerkil yapıyı da eklemiştir. Marksist feminizmin yanında radikal feminizm ve psikanalitik feminizmden yararlanarak ikili sistemler kavramını ortaya atmıştır. Bu kavram hem ataerkilliği hem de kapitalizmi bir arada inceleyerek kadınların ezilmişliğini açıklamaya çalışmaktadır (Ecevit, 2011).

Sosyalist feministler ikili sistem yaklaşımında kapitalizmi kavramlaştırma konusunda hemfikirken ataerkilliği kavramlaştırmada ortak bir çizgide buluşmamışlardır. Bu sebeple Juliet Mitchell 1970’li yıllarda Marksist yaklaşımdaki eksiklikleri gidererek bir

ataerkillik tanımlaması yapmaya çalışmıştır. Ancak Mitchell'e göre kadının ezilmişliğinin yok edilebilmesi için sadece kapitalizmle ya da sadece ataerkillikle uğraşmak yeterli değildir. İşte bu noktada bu ezilmişliğin giderilmesinde psikanalitik kuram devreye girmiştir. Buna göre eril baskının nedenleri psikolojik derinliklerde yatmaktadır. Dolayısıyla insan psikolojisine odaklanmak gerektiği vurgulanmıştır. Bu kuramı savunanlar ataerkillik ve kapitalizmi açıklarken ırk ve etnisite gibi faktörleri marjinalleştirdiklerinden eleştirilmişlerdir (akt. Ecevit, 2011).

Eleştirel feminizm, kadınların toplumsal alandaki ezilmişliğinin ardındaki nedenleri ve bu durumdan kurtulmanın yollarını ele alırken tüm toplumsal yapıyı ve bu süreçteki ilişkileri eleştiren bir anlama karşılık gelmektedir (Güneş, 2017). Bu kapsamda eleştirel feminizm, feminist yaklaşımların belirli kavramları çerçevesinde bu eleştirileri yapmaktadır. Bu tezde liberal feminizm, bakım hakkının talep edilebilmesi açısından benimsenmektedir. Marksist feminizm; kapitalist üretim, karşılıksız ev emeği ve yeniden üretim kavramları ve bunun yaşlı bakım sürecinde ele alınması açısından benimsenmektedir. Son olarak, sosyalist feminizm de bu kapitalist üretim kavramına ataerkilliği de dâhil ederek kadının ezilmişliğini ele aldığından bu yaklaşımlar eleştirel feminizm ortak başlığı olarak kabul edilmiştir.

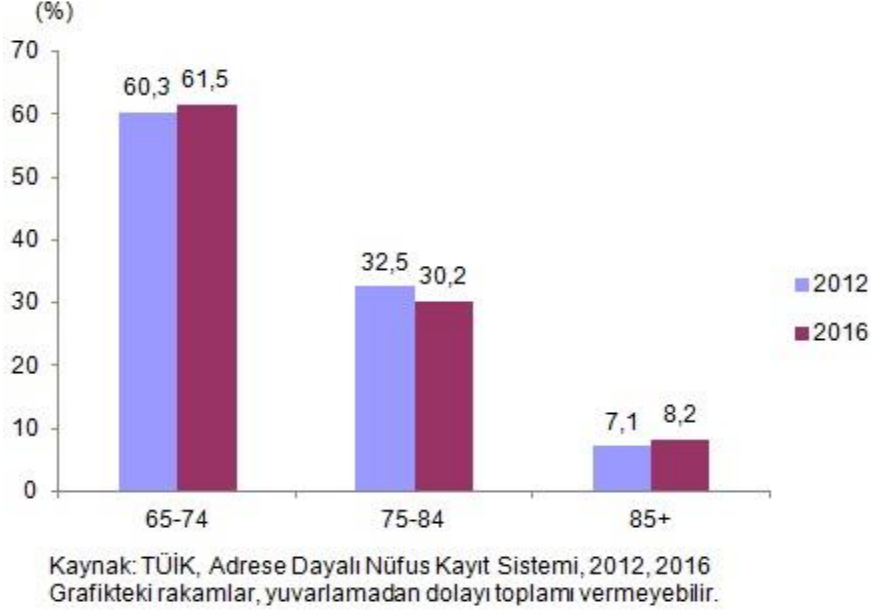
2.3. Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Hizmetler

Yaşlı bakımı ile ilgili böyle bir tezde öncelikle Türkiye’de yaşlılık ve yaşlanma kavramlarının ele alınması gereklidir. Bu nedenle öncelikle yaşlılık ve bakım kavramları sonrasında Türkiye’de yaşlılara sunulan hizmetler ele alınacaktır ve bu tezde hizmetler; kurumsal hizmetler, sosyal yardımlar ve informal bakım hizmeti olarak gruplandırılmıştır.

2.3.1. Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanma

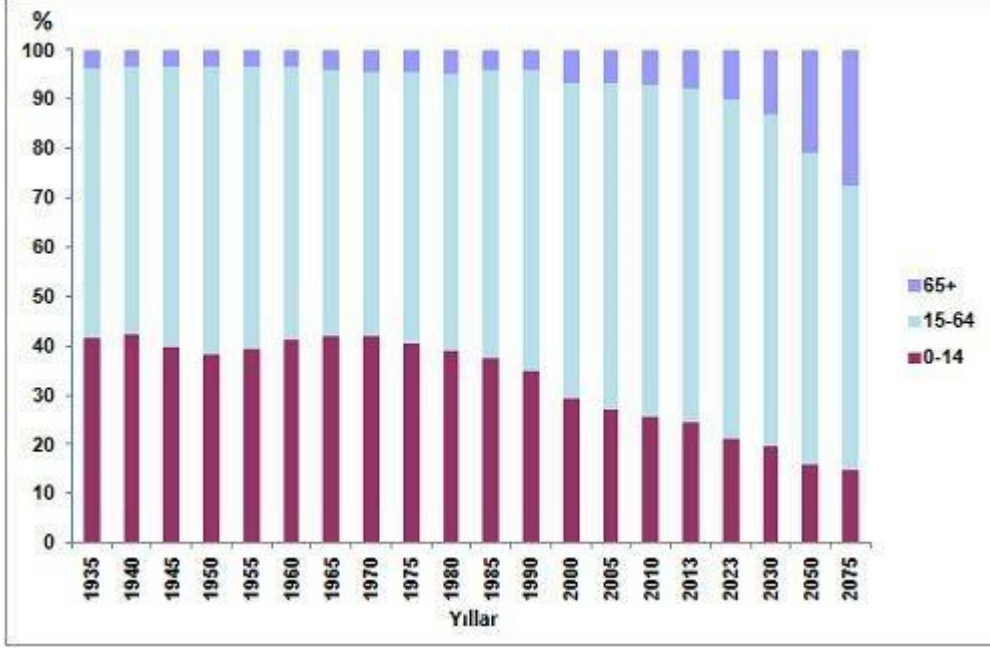
“Nüfusun yaşlanması, bir nüfusun yaş yapısının değişerek, o nüfustaki çocukların ve gençlerin payının azalması ve yaşlı insanların (60 yaş üstü veya 65 yaş üstü) payının göreceli olarak artmasıdır.” (DPT, 2007). TÜİK (2014), 65 ve daha yukarı yaştakileri yaşlı olarak tanımlamaktadır. 2016 verilerine göre Türkiye nüfusunun 6,5 milyonunu yaşlı nüfus oluşturmaktadır. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %8,3 olarak ifade

edilmektedir (TÜİK, 2016). Şekil 2.1’de 2012 ve 2016 yıllarındaki yaşlı nüfus oranları gösterilmektedir. Bu grafik bize Türkiye’nin hızla yaşlandığını göstermektedir.

Şekil 2.1. Yaş grubuna göre yaşlı nüfus oranı, 2012, 2016

Bir ülkede yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %8-10 ise o ülke için yaşlı toplum %10’un üzerinde ise çok yaşlı toplum ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifadeden hareketle Türkiye’de genç nüfus oranı da oldukça yüksek olmasına karşın Türkiye’nin %8,3’lük yaşlı nüfusuna bakarak ülkemizin yaşlı bir toplum olduğunu söylemek mümkündür (TÜİK, 2014). Tahminlere göre Türkiye’nin yaşlı nüfus oranı 2023 yılında %10,2’ye yükselecek ve Türkiye çok yaşlı kategorisinde yer alacaktır. 2075 yılına gelindiğinde ise yaşlı nüfus oranının %27,7’ye yükseleceği öngörülmektedir (TÜİK, 2014). Aşağıdaki grafikte 2075 yılına kadar toplam nüfus içinde yaş gruplarının oranlarının nasıl dağılacağı gösterilmiştir.

Şekil 2.2. Yaş grubuna göre nüfus oranı, 1935-2075

Kaynak: TÜİK, genel nüfus sayımları, 1935-1990

Birçok faktör nüfusun yaşlanmasına katkı sunmaktadır. Bunlardan en önemlisi azalan doğum oranlarıdır ve bu durum beraberinde doğumda beklenen yaşam süresinin artmasını getirmiştir. 2015 verilerine göre Türkiye’de doğuşta beklenen yaşam süresi ülke geneli için 78, kadınlar için 80,7 ve erkekler için 75,3 yıldır (TÜİK, 2016).

Tüm dünya ülkelerinde nüfusun hızla yaşlanması birçok ülkede önemli sorunlar yaratmıştır. Bu demografik dönüşüm ile birlikte de emeklilik sistemleri devletlerin kasalarında önemli krizlere yol açmıştır. Bu sebeple birçok ülke yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını karşılanmak ve onları desteklemek için sosyal politikalara ihtiyaç duymuştur (Phillipson, 2005).

2.3.2. Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Bakım Hizmetleri

İnsan ömrünün uzaması ve artan yaşlı nüfusu bakım gereksinimini de beraberinde getirmektedir. Bu anlamda devletler yaşlı bireylerin bakım hizmetlerini sağlamaya yönelik girişimlerde bulunmaktadır. Bu bölümde bu girişimlerin Türkiye’de neler olduğu ve nasıl şekillendiğine yer verilecektir.

A) Kurumsal Hizmetler

Türkiye'nin hızla artan yaşlı nüfusu bakım hizmetlerinin sunumunu zorunlu kılmaktadır. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın (1982) 61. maddesinde de "... Yaşlılar devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir" ifadesi yer almaktadır. Bu kapsamda yaşlı bireylerin bakım ihtiyacına yönelik kurumsal hizmetler; evde bakım, gündüzlü hizmetler, yaşam (umut) evi, huzurevi, yaşam destek merkezleri, yatılı yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleri ve danışma merkezleri olarak ifade edilmektedir (ASPB, 2014: 14-18).

Huzurevleri ASPB tarafından huzurevi, "60 yaş ve üzerindeki yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak, bakmak ve bu kişilerin sosyal ve psikolojik gereksinimleri karşılamak amacıyla kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşu" olarak tanımlanmaktadır (ASPB, 2016).

Tablo 2.1. 13.08.2013 tarihi itibarı ile Türkiye'de bulunan huzurevi sayısı ve kapasitesi

HUZUREVİ	HUZUREVİ SAYISI	KAPASİTE
Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne ait Huzurevleri	109	11826
Dernek ve Vakıflara ait Huzurevleri	30	2482
Azınlıklara ait Huzurevleri	7	920
Özel Huzurevleri	139	6853
Diğer Bakanlıklara Bağlı Huzurevleri	2	566
Belediyelere ait Huzurevleri	20	2013
TOPLAM	307	24660

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016

Tablo 2.1'de görüldüğü üzere Türkiye'de huzurevleri kamu kuruluşları ve özel kurumlardan oluşmaktadır. Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği'ne göre yaşlı bireylerin kurumlara kabul edilme şartları: "60 yaş ve üzeri yaşlarda olmak, kendi gereksinimlerini karşılamasını engelleyici bir rahatsızlığı bulunmamak yeme, içme, banyo, tuvalet ve bunun gibi günlük yaşam etkinliklerini bağımsız olarak yapabilecek durumda olmak, ruh sağlığı yerinde olmak, bulaşıcı hastalığı olmamak, uyuşturucu madde ya da alkol bağımlısı olmamak ve sosyal ve/veya

ekonomik yoksunluk içinde bulunduğu sosyal inceleme raporu ile saptanması şeklindedir.” (ASPB, 2014). Huzurevlerinde yaşlı bireylere sunulan hizmetler; barınma, beslenme, sağlık, psikolojik, ekonomik, sosyal destek, serbest zamanın değerlendirilmesi, temizlik, çeşitli faaliyetlere katılma, kurum içi aktiviteler ile aktif yaşlanmanın sağlanmaya çalışılması olarak sıralanabilmektedir (Çohaz, 2010).

Yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezi; “yaşlı kişilerin yaşamlarını sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmeleri amacıyla, kendi kendilerini idare edebilecek şekilde rehabilitasyonlarının sağlandığı, tedavisi mümkün olmayanların ise sürekli olarak özel bakım altına alındığı yatılı sosyal hizmet kuruluşu” olarak ifade edilmektedir (ASPB, 2016). “Bu bölümlere 60 yaş ve üzerinde, ruh sağlığı yerinde, bulaşıcı bir hastalığı bulunmayan, yatağa bağımlı, felçli, bedensel, görme ve işitme özürlü, demanslı yaşlılar” kabul edilmektedir (ASPB, 2014).

Yaşlı yaşam evi sosyal, ruhsal, fiziksel gereksinimlerini karşılayabilen en az üç en fazla altı yaşlının sosyal yaşamdan soyutlanmadan ev ortamında bağımsız bir yaşam sürmelerini sağlamaya yönelik bir bakım hizmetidir. 2017 yılı itibarı ile Türkiye’ de toplam 48 tane yaşam evi bulunmaktadır ve bu hizmetten toplam 179 kişi yararlanmaktadır (ASPB, 2016).

Türkiye’nin hızla artan yaşlı nüfusunun artan bakım ihtiyaçları geriatrik hizmet sunumunun şekillenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu anlamda yaşlı bireylere sunulan bir diğer hizmet ise evde sağlık ve bakım hizmetidir. Evde bakım kısaca bakıma muhtaç kişilere evinde profesyonel kişilerce sağlanan yardımlar olarak ifade edilmektedir (Çoban ve Esatoğlu, 2004). Türkiye’de sunulan evde bakım hizmetleri hekim odaklı bir sağlık hizmeti sunumu şeklinde başlamıştır (Çoban ve ark. 2014). Hekimin yanında hemşire, fizyoterapist, beslenme uzmanı, gerontolog, sosyal çalışmacı, psikolog gibi yardımcı personeller evde bakım hizmetinin sağlayıcılarıdır. Tarih olarak yeni bir hizmet modeli olmakla birlikte özel sektöre bağlı kurumlar, kamu hastaneleri ve daha çok yerel yönetimler tarafından sunulmaktadır (Pınar, 2010). Evde bakım hizmetleri çoğunlukla kronik hastalığı bulunanlara, tıbbi bakım gereksinimi olanlara evinde sunulan tıbbi ve sosyal hizmetleri kapsamaktadır. Bu bakım hizmetinin en önemli avantajları; yaşlı bireyin aile ile iletişiminin kopmaması, evinde hizmet aldığı için depresyon ve

anksiyetenin az olması, sosyal çevresiyle bağlarını koparmaması, alıştığı ortamda hayatını devam ettirebilmesi, bakım verenin bakım yükünün azaltılması, hastanede yatış süresinin azalması ve bakım maliyetlerinin düşmesi olarak sıralanabilir (Pınar, 2010). Çoban ve Esatoğlu (2004) Türkiye’de son yıllarda profesyonel evde bakım hizmet sunumunun arttığı gözlemlense de bu oluşumla ilgili istatistiksel verilerin bulunmadığını belirtmektedirler.

Türkiye’de yaşlılara yönelik bir diğer kurumsal hizmet de gündüz bakım merkezleridir. Gündüz bakım merkezleri; fiziksel, bilişsel yetilerde azalma, engellilik, kronik hastalıklar (özellikle Alzheimer ve demans hastalıkları) sebebiyle kısıtlanan yaşlı bireyin işlevselliğini arttırmak ve bireyin yaşamını bağımsız olarak sürdürebilmesi için hizmet veren kurumlardır Bu kurumlar yaşlı bireylerin sağlık, beslenme, rehabilitasyon, diyet, kişisel bakım, serbest zamanlarını değerlendirme gibi günlük yaşamına yönelik sorunlarına katkı sunmaktadır (Dölek, 2012). Gündüz bakım merkezlerinde; sosyal bakım modeli; daha çok sosyalleşme, kültürel, eğitim ve eğlence aktiviteleri yanında öğle yemeği, çay-kahve, ara öğün gibi hizmetler ve ulaşımı da kapsayan bir hizmet modelidir. Tıbbi model ise; sosyal bakım modelinin sunduğu tüm hizmetlere ek olarak tıbbi destek (sağlık izlemi, sağlık eğitimi), hemşirelik bakımı, kişisel bakım, aile danışmanlığı ve rehabilitasyon hizmetlerini de (fizik tedavi, konuşma, meşguliyet tedavisi vb.) içerir (Savaş, 2010).

Gündüz bakım merkezleri, yaşlıların kısa bir süreliğine konuk edildiği, korunma, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin sosyal hizmetler ile bir arada sunulduğu merkezlerdir (Yılmaz ve ark. 2013:109). Yurtdışında genellikle bu hizmetten yararlananlar sürekli bakım veren kişinin çalıştığı ve gündüz evinde yalnız kalmak zorunda olan yaşlı kişilerdir (Savaş, 2010). Ülkemizde bu hizmet genellikle belediyeler aracılığıyla sunulmaktadır. Türkiye’de gündüzlü bakım merkezlerinin arttığı gözlemlense de tek bir kurum tarafından sağlanan bir hizmet olmaması sebebiyle istatistiksel verilere ulaşamamıştır.

Yaşam destek merkezleri, terminal dönemde olan hastalara evde veya kurumda sunulan palyatif hizmetler olarak ifade edilmektedir (ASPB, 2014:17- 18). Palyatif bakım ülkemizde yaygın bir hizmet türü değildir. Türkiye’de palyatif bakımın durumu ile ilgili

bir çalışma raporuna göre ülkemizde yalnızca 9 tane palyatif bakım merkezi bulunmaktadır (Gültekin ve ark. 2010).

Türkiye’de yaşlı bireylere sunulan diğer bir hizmet ise bakım danışma merkezleridir. Bu hizmet türü, gelecekte oluşacak bakım gereksinmesine yönelik bilgilendirmelerin yapılması yahut bakıma ihtiyaç duyan bireylerin gerekli kuruluşlara yönlendirilmelerinin sağlanması şeklinde ifade edilmektedir (ASPB, 2014).

Neoliberal politikalar doğrultusunda devletin küçülerek kamu yararına sunduğu hizmetlerden çekilmesi doğrultusunda sosyal politikaların özellikleri de değişmiştir. Bu kapsamda devlet kamu yararına olan yatırımları azaltma ve sosyal alanda sunulacak hizmetlere yapılan yatırımları kısıtlama yoluna gitmektedir (Acar, 2017). Bu kapsamda sosyal politikalar da yeniden şekillenmiştir. Sosyal yardım biçimini alan sosyal politikalar sadece muhtaçlar için ve sınırlı, süresiz, belirli şartları olan bir şekilde sunulmaya başlamıştır. Aynı zamanda hizmet sunumu merkezden alınarak yerel yönetimlere ve kamu yararına çalışan kuruluşlara aktarılmıştır. Sosyal yardımların hak temelli bir anlayıştan vicdan temelli bir anlayışa döndüğü söylenebilir (Acar, 2017). Bu düşünceleri Türkiye’deki yaşlı hizmetleri bağlamında ele alabilmek için ASPB’ de evde bakım hizmetleri servisinde sosyolog olarak görev alan bir katılımcı ile görüşülmüştür. Katılımcı bakanlık bünyesinde yaşlılara sunulan hizmetleri; yaşlılık aylığı, engelli evde bakım ücreti, yatılı bakım ve huzurevleri olarak ifade etmiştir. Yetkili, bu hizmetlerin gelir durumu, fiziksel ortamların yetersizliği gibi sebeplerden ötürü her ihtiyacı olana ulaşamadığını belirtmiştir. Ayrıca yetkili, devletin sosyal politika uygulamalarına bakıldığında düzenli şekilde ilerleyen bir uygulamanın olmadığını bu sebeple de yaşlı bakımının bir devlet politikası olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir. Bu kapsamda bakım ve bakım hizmetlerine ait her türlü uygulamanın bir vatandaşlık hakkı olduğunu ve devletin bu noktada müdahil olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Yetkili bu noktada Almanya’da olduğu gibi Türkiye’de de yaşlı bakım modeli oluşturulmasını önermiştir (Sosyolog, ASPB, 19.08.2018). Katılımcının ifadeleri de göz önüne alındığında neoliberal politikaların yaşlı hizmetlerini sosyal yardım temelli bir hale getirdiğini ve hizmetlerin vatandaşlık eksenli bir uygulamadan uzak olduğunu söylemek mümkündür.

B) Sosyal Yardım

Sosyal politika kavramı ve içeriği konusunda tartışmalar olmakla birlikte sosyal politikayı kısaca, toplumda var olan eşitsizliklerin en aza indirilmesini hedefleyen düşünceler ve girişimler olarak ifade etmek mümkündür (Sunal, 2011). Sosyal politikanın tarihi üç dönemde incelenebilir (Ersöz, 2003):

İlk dönem medeniyetin başlangıcından Sanayi Devrimi'ne kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu dönemlerde bakıma muhtaç olan engellilerin, hastaların, evsizlerin, yoksulların gereksinmelerini sağlayabilmek için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Bu stratejilerin gelişmesinde hayırseverlik ve hümanizm önemli iki dayanaktır. Planlı bir girişimden ziyade bireylerin bu duyguları muhtaçların ihtiyaçlarının karşılanmasında etkin olmuştur. Tarım toplumu döneminde aile üyeleri arasındaki güçlü dayanışma bağları, güçlü akrabalık ve komşuluk ilişkileri, loncalar ve dini kurumlar bu dönemdeki sosyal refahın sağlanmasında etkin bir rol üstlenmiştir (Ersöz, 2003).

İkinci dönem, sosyal politikanın önemli bir sıçrama yaptığı Sanayi Devrimi ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki sürece denk gelmektedir. Bu dönemde üretim aracı olarak makinelerin kullanılması hem toplumsal hayatta hem ekonomik hayatta değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu değişikliklerin belki en önemlisi işçi ve burjuva sınıfının doğuşu olmuştur. Sanayileşmenin ilk dönemlerinde işçiler çok uzun saatler çok düşük fiyatlara çalışmışlar ve bu durum sosyal bir eşitsizlik yaratmanın yanında işçilerin sağlıklarının da olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Sanayi Devrimi'nin yarattığı bu olumsuz tablo işçi sınıfının haklarını talep etmesi doğrultusunda sosyal politikaların devletlerce oluşturulması ile giderilmeye çalışılmıştır. Bu sürece toplumdaki çeşitli reformistler, işçi hareketi savunucuları ve emek sınıfı temsilcileri katkı sunarak yoksulluğun bireyin kendi suçu olmadığını savunmuşlardır. Tüm bunların sonucunda sosyal politikaların sağlanması konusunda devlet toplumdaki diğer gönüllü kuruluşların önüne geçerek daha etkin bir rol üstlenmeye başlamıştır (Ersöz, 2003).

Üçüncü dönem, İkinci Dünya Savaşı sonrası süreci kapsamaktadır. Bu dönemde savaş sonrası yaşanan ekonomik bunalımdan devletlerin liberal politikaları sorumlu tutulmuş ve Keynesyen politikalar önem kazanmıştır. Bu politikalar refah devleti kavramını doğurmuştur. Buna göre devlet toplumun refahının sağlanması için ekonomiye müdahil

olmalıdır. Bu anlamda yurttaşların refah içinde yaşayabilmesi için gerektiğinde kamusal hizmetlerin sunumunu kendi bünyesinde toplayarak adil bir hizmet dağılımı gerçekleştiren bir hizmet modeli ön plana çıkmıştır. Ancak 1970'lerin ortalarında tüm dünyayı etkileyen ekonomik kriz yaşanmıştır. Politikacılar bu krizin nedenini refah devleti politikalarının ekonomik külfeti olarak değerlendirmiş ve refah devletinin etkinliği daraltılarak neoliberal politikalar gündeme gelmiştir (Ersöz, 2003). Bu kapsamda devletin dağıtıcı rolü kısıtlanmış ve devlet küçülerek yerini serbest piyasa ekonomisine bırakmıştır. Refah hizmeti sunumlarının etkinliğinin daraltılması ile yoksulluğa karşı alınacak önlemler konusunda devletler yeni stratejiler geliştirmeye başlamıştır. Bu stratejilerle hizmet sunumu, refah devleti öncesi olduğu gibi sosyal yardımlar aracılığıyla yoksulluğu önleme biçiminde yeniden şekillenmiştir (Zengin ve ark., 2012).

Türkiye'de 1980'lerin başından itibaren kamu sektörünün etkinliği daralmış ve özelleştirmeler artmıştır. Bu durum sosyal sınıflar arasındaki eşitsizliğin artmasına neden olmuş, yoksulluğu ve bunun getirdiği sorunları önemli ölçüde etkilemiştir. Yoksulluğun yarattığı sorunların giderilmesi için yeni fonlar oluşturulmuştur. Yeni sağ politikaların muhafazakâr düşünce etrafında şekillenmeye başlaması ile sosyal politika oluşturma sürecinde geleneksel değerler ön plana çıkmıştır (Arslan, 2010). 1990'larda Türkiye'nin siyasetine (muhafazakâr yaklaşımlı) Refah Partisi damga vurmuştur. 1994 yerel seçimlerinde önemli bir başarı elde eden Refah Partisi yerel yönetimler üzerinden yoksullara önemli ölçüde yardım ulaştırmış ve bu kesimi kendi tarafında toplamayı başarmıştır. Bu durum daha sonra iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'ne de yardım eksenli bir sosyal politika oluşturmanın yolunu açmıştır (Korkmaz, 2014). Yapılan sosyal politikalar aileyi merkez almış ve aileyi destekleyici şekilde oluşturulmaya başlanmıştır. Bu anlamda devletin aileye yetemediği durumlarda sosyal yardımlar devreye girmiştir (Korkmaz, 2014). Yapılan sosyal hizmetler yardım karakteristikli olmaya başlamış ve bu yaklaşım bireylere sunulacak hizmetlerin zaten hakları olduğunu unutturmuş, bireylere bir lütuf olarak sunulmaya devam etmiştir. Böylece sosyal hizmetler herkesin yararlanabileceği bir şekilde değil sadece muhtaç olanların faydalanabileceği bir hizmet olarak kurgulanmıştır.

Evde bakım parası uygulaması, Türkiye’de yaşlı ve engelli bakımı kapsamında tasarlanmış sosyal bir yardımdır. Buna göre, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bakıma muhtaç engelli bireylere evde bakım parası ödemektedir. Bu para, tutarı bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3’sinden az olan bakıma muhtaç engellilerin bakım verenlerine yöneliktir. Ayrıca maaşı alabilmek için bakıma muhtaç bireyin; ağır engelli olduğunu belirten sağlık kurulu raporunun olması, bakıma muhtaçlık kriterlerinin olması ve gelir kriterlerinin uygun olması gerekmektedir (ASPB, 2014).

Özateş (2015), Türkiye’de bakımın geliri yüksek ailelerin satın alabildiği bir hizmete dönüştüğünü yani bakım hizmetinin piyasalaştığını ifade etmektedir (Özateş, 2015: 76-77). Bununla birlikte bakım parası uygulamasının, bakıma muhtaç yaşlı bireyi aileye bağımlı hale getirdiğini söylemek mümkündür. Ek olarak bu uygulamanın bakım verenin yükünü hafifletmekte yeterli olmadığı ya da eksik kaldığı söylenebilir. Bu bağlamda yaşlılık ve bakımla ilgili politikaların bu hizmetleri bir vatandaşlık hakkı olarak değil de bir yardım olarak gördüğü söylenebilir. Bu durum ise bu alanda çalışanlarca yoksulluğun yeniden üretilmesi ve bireylerin yardıma bağımlı hale getirildiği şeklinde yorumlanmaktadır (Korkmaz, 2014: 209-210; Özateş, 2015: 77). Bu durumda bakım parasının, vatandaşlık ekseninde bakım ihtiyacını giderecek bir hizmet olarak görülmediği ifade edilebilir.

C) İnfomal Bakım

İnfomal bakım, bakım gereksinimi olan bireye yakınları tarafından ücretsiz olarak sunulan yardımlar anlamına gelmektedir (Erdem, 2005:102). Bu bakım türü, bakıma muhtaç bireye yakınlarının desteğiyle sunulan profesyonel olmayan hizmetleri kapsamaktadır. Sunulan hizmetler bakıma muhtaç bireyin kişisel bakımı, ev temizliği, yemek hazırlama, ütü, alışveriş gibi bireyin ihtiyacına göre farklılık gösteren, sınırı ve mesaisi olmayan bir süreci kapsar (Özateş, 2015).

İnfomal bakımda aile üyeleri içinde bakım verme işini %75-80 oranında kadınlar üstlenmektedir (Erdem, 2005: 103). Kadınlar arasında bakım işini öncelikle kimin üstleneceği de toplumsal normlara göre önceden belirlenmiştir. Bu sorumluluk öncelikle eşlere sonrasında kız çocuklarına ve gelinlere yüklenmektedir (Arpacı, 2009; Erdem, 2005: 103). Erdem (2004), bakımda sorumluluğu büyük ölçüde üstlenen kişiye birincil

bakım veren ve birincil sorumluya bakım konusunda yardım eden kişiye de ikincil bakım veren demektir. İnfomal bakımda birincil bakım veren büyük ölçüde kadınlardır, ikincil bakım verenler ise genellikle erkekler ve torunlar olmaktadır (Erdem, 2004).

Bireylerin yaşlandıkça kronik hastalıklara yakalanma risklerinin artması yaşlı bireylerin bakım gereksinimlerini ortaya çıkarmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi kurumsal bakım olanaklarına erişimin kısıtlı olması, bu kurumların yapısal eksiklikleri ve toplumun sosyo-kültürel değerleri nedeniyle Türkiye’de yaşlı bireylerin bu bakım gereksinimleri çoğunlukla aile üyeleri tarafından sağlanmaktadır. Bu anlamda infomal bakımın yaygın olduğu söylenebilir. Öyle ki yapılan araştırmalar, yaşlı bireylerin çocukları ile aynı evde yaşama sıklığının yurtdışında %18, ülkemizde ise %36 olduğu sonucunu göstermiştir (Blieszner and Alley, 1990, Bilgili ve Kubilay, 2003; akt. Erdem, 2005).

Yaşlı bireye evde bakım hizmeti sunanlar birtakım güçlüklerle karşılaşmaktadır. Karşılaşılan bu güçlükler büyük ölçüde fiziksel, ekonomik, psikolojik, sosyal güçlüklerdir. Bunun sonucunda bakım verenin bakım yükü ve tükenmişliği ortaya çıkmaktadır (Kalınkara ve Kalaycı, 2017). Bakım yükünün çıkma nedeni bakım verenin stresi, yorgunluğu, ekonomik sıkıntıları, sosyal çevreden soyutlanması ve gelecekle ilgili umutsuzluklardır (Erdem, 2005). Bu bağlamda infomal bakımla ilgili araştırmalar büyük ölçüde bakım verenin yüküne odaklanmaktadır (Koyuncu, 2009; Eğilli, 2016; Esmeray, 2013). Bu araştırmaların ötesinde infomal bakımda kadın emeği konusunun ele alınması gerekmektedir. Bu sebeple bu çalışmada, infomal yaşlı bakımında kadın emeği argümanı ile toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl inşa edildiği incelenmiştir.

3. GEREÇ ve YÖNTEM

Sosyal bilimlerin üç temel yaklaşımı vardır. Bunlar pozitivist sosyal bilim, yorumlayıcı sosyal bilim ve eleştirel sosyal bilimdir. Pozitivist sosyal bilim doğa bilimlerinden ödünç aldığı yaklaşımları sosyal bilimlere uyarlayarak sosyal gerçekliği ortaya koyma yoluna gitmiştir. Bu yaklaşımın ilk temsilcisi August Comte'tur. Comte bireyin dışında gerçekleşen sosyal olguları gözlem tekniğine dayandırarak bu olguları tıpkı bir doğa olayı gibi ele almıştır (Öztürk, 2013). Pozitivizmin en önemli temsilcisi ise Emile Durkheim'dır. Durkheim, Comte'tan farklı olarak doğa bilimlerinin yöntemlerini sosyolojik bağlamda kurallar bütünü haline getirmiştir (Öztürk,2013). Öyle ki Durkheim pozitivist görüşü şu sözlerle ifade etmiştir (Durkheim, 2004; akt. Öztürk, 2013) :

“Bizim temel amacımız, bilimsel rasyonalizmin alanını insan davranışlarını da kapsayacak sınırlara kadar genişletmektir. Bunu, insan davranışının, geçmişin ışığında neden sonuç ilişkileriyle açıklanabileceğini ve bu neden-sonuç ilişkilerinin de gelecek için bir eylem kılavuzu oluşturabileceğini göstererek yapmak istiyoruz. Bizde pozitivism olarak adlandırılan şey aslında bu rasyonalizmin ürününden başka bir şey değildir.”

Onun bu sözünden de anlaşılacağı gibi sosyal bilimcinin görevi, toplumsal gerçekliği neden sonuç ilişkileri bağlamında ele almaktır.

Yorumlayıcı sosyal bilime göre toplumsal gerçeklik bireyin anlam dünyasıyla ilişkilidir. Bireyler yaşadığı toplumsal alanda nesnelere, toplumsal olaylara, davranışlara bir takım anlamlar yüklemektedir. Yorumlayıcı sosyal bilim de sosyal gerçekliğin bu anlamlardan bağımsız olmadığını savunur ve pozitivismin aksine toplumu doğa modeline değil sembolik bir modele dayandırır (Turhan, 2014). Bu yaklaşımın en önemli temsilcisi Max Weber'dir. Weber'in tanımına göre “Sosyoloji toplumsal eylemi yorumlayarak anlamak ve bu yolla eylemi kendi akışı ve doğurduğu tesirlerle birlikte sebeplerini ortaya koyarak açıklamak isteyen bilimdir” (Weber, 2004: 13, akt. Öztürk, 2013). Yani Weber'e göre sosyolojinin temel görevi toplumsal gerçeklikleri anlamlandırmak ve yorumlamaktır.

Eleştirel sosyal bilim ise toplumsal gerçekliğin sürekli bir dönüşüm ve değişim içinde olduğunu ve bu değişimi anlayabilmek için derinlemesine bir bakış açısının olması

gerektiğini savunmaktadır. Çünkü toplumda değişim ve çatışmalar vardır ve bu derin yapıları anlamak ve ortaya koymak için eleştirel bir bakış açısı olmalıdır. Buna göre, toplumsal gerçekliği ortaya koymak için toplumsal çatışma ve çelişkilerin bilinmeyen yönlerini ortaya koymak gerekir ve sosyal bilimin amacı da budur (Arvas, 2012).

Feminist yöntembilim, kadınların yaşam deneyimlerini esas alarak bilimsel bilginin üretilmesini ifade etmektedir (Ecevit, 2011). Bu yöntembilim, pozitivist geleneği kadının yaşam deneyimlerine odaklanmadığı ve bu deneyimleri değersiz gördüğü için eleştirmektedir. Pozitivist geleneğin erkekler tarafından kurulduğu ve dolayısıyla kadının öznelliğini göz ardı ettiği feministlerin önemli çıkış noktalarından biri olmuştur (Ecevit, 2011). Ancak bu duruma pozitivist sosyal bilim savunucuları nesnellığın nasıl sağlanacağı savıyla karşılık vermiştir. Elbette bilimi bilim yapan şey nesnelliktir. Ancak nesnellik çoğu zaman bilimsel olmakla bir tutulmaktadır (Öztürk, 2013). Nitekim her yaklaşım nesnellik konusunda birtakım görüşler geliştirmektedir. Bu anlamda feminist yöntembilim nesnellığın, “araştırmaya öznelliklerin dâhil edilerek, yanlılığın önlenmesi” ile sağlanabileceğini ifade etmektedir (Ecevit, 2011). Bu sebeple bilimsel bilgi üretilirken kullanılacak teknikler bireylerin yaşam deneyimlerinin çözümlenmesine uygun olmalıdır. Buradan yola çıkarak feminist araştırmalarda katılımcıların duyguları, düşünceleri, inanç sistemleri, dünya görüşleri ve algılarının nasıl olduğunun belirlenmesinde nitel tekniklerin kullanılması gerektiği görüşü hâkimdir (Kümbetoğlu, 2005, akt. Ecevit, 2011).

Bu araştırmada ücretsiz ev içi emeğini sağlayan tarihsel toplumsal koşullarla bu süreci deneyimleyen bireylerin öznel koşulları yaşlı bakım sürecinde toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden inşası bağlamında ele alınmıştır. Bu tez feminist kuram içinde yer alan karşılığı ödenmeyen ev emeği, yeniden üretim bağlamında kadın emeği, ataerkillik ve kapitalizm gibi konular üzerinde şekillendiği için bu tezde feminist yöntembilim benimsenmiştir.

3.1. Amaç

Kadın emeği ile ilgili yapılan çalışmalar bakımın da ev içi işler gibi kadın tarafından yapılması gereken işlerden biri olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu durumun ailede nasıl şekillendiğinin ve aile üyelerinin bu konudaki algılarının anlaşılmasının

bakım ve kadın emeği çalışmalarına önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Bakımda kadın emeğinin toplumsal inşası incelenmesi gereken önemli bir sorundur. Bu kapsamda bu tez bakım sürecinde ailede toplumsal cinsiyet rolleri nasıl yeniden üretilmektedir? sorusuna yanıt aramaktadır.

Araştırmanın amacı, yaşlı bakımı ile ilgili toplumsal cinsiyet rollerinin aile içinde nasıl şekillendiğini kadın emeği bağlamında ortaya koymaktır. Bu bağlamda bakım emeğini toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl şekillendirdiğinin belirlenmesi ve yaşlıya aile içinde bakım sunan kadının ve erkeğin verdikleri hizmetlerin nerelerde ve nasıl farklılaştığının, ailede toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl yeniden üretildiğinin ortaya konması hedeflenmektedir.

3.2. Veri Toplama Teknikleri

İnformal yaşlı bakımında kadın emeğini toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ele alan bu tezde, bakım verme sürecinin incelenmesine yönelik bir nitel araştırma tasarlanmıştır. Nitel araştırma, nitel veri toplama tekniklerini (görüşme, gözlem, odak grup gibi) kullanarak sosyal olayları ve anlamları doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül olarak ortaya koyma süreci olarak tanımlanabilir (Yıldırım, 1999).

Nitel araştırma antropoloji, sosyoloji ve gerontoloji gibi birçok disiplinde kullanılmaktadır. Nitel araştırmada görüşme, gözlem, biyografik çalışmalar, odak grup görüşmesi teknikleri kullanılmaktadır. Görüşme, nitel araştırma teknikleri içerisinde en yaygın kullanılan tekniktir. Bu teknik insanların bakış açıları, deneyimleri, duygu ve düşünceleri, algı ve anlamlandırmalarını ortaya koymada oldukça güçlüdür (Yıldırım, 1999). Görüşme tekniği önceden hazırlanmış bir konu etrafında genellikle soru formu kullanılarak sözlü iletişimle gerçekleştirilen bir veri toplama sürecine karşılık gelmektedir. Bu tezde, kadınların deneyimlerini feminist yöntem bilim ile ele aldığı için görüşme tekniği kullanılmıştır.

Nitel araştırmada insanların deneyimleri ve bunları nasıl anlamlandırdıkları ortaya konmaya çalışılır. Bu kapsamda katılımcıların beyanları doğrultusunda toplanan veriler ışığında bu anlamlandırmalar ve söylemler derinlemesine incelenerek analiz edilir. Katılımcıların yaşam pratikleri, deneyimleri, günlük yaşamları, stratejileri, aktiviteleri

önemli temalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Özdemir, 2010). Tüm bu sebeplerden dolayı nitel araştırmada genelleme kaygısı yoktur ve nitel araştırma neden sonuç ilişkisine odaklanmamaktadır. Bundan ziyade sosyal gerçekliğin nasıl şekillendiği ve algılandığı belirli perspektiflerle yorumlanmaya çalışılır. Bu tezde de görüşülen bakım verenlerin yaşam deneyimlerinden yola çıkılarak katılımcıların bakım işine ilişkin pratikleri ve anlamlandırmaları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda görüşme tekniğine dayalı bir nitel araştırma tasarımı yapılmıştır.

3.2.1. Alan Araştırması

Alan araştırması kapsamında Temmuz 2018- Eylül 2018 tarihleri arasında Antalya ilinin Serik, Konyaaltı ve Muratpaşa ilçelerinde ikamet eden beş aile ile görüşülmüştür. Bu kapsamda beş kadın beş erkek bakıcı olmak üzere toplam on katılımcı ile görüşülmüştür. Araştırma kapsamında yapılan görüşme ve katılacak olan bireyler bazı kriterlere göre belirlenmiştir. Katılımcılar 65 yaş ve üstü en az bir yaşlıya bakım veren kadın ve erkek bakıcılardan oluşmaktadır. Bakıma muhtaç yaşlı bireye birincil veya ikincil bakım veren aile üyeleri içinden bir kadın ve bir erkek olmak üzere katılımcılarla görüşmeler yapılmıştır. Bu kapsamda toplam on katılımcı ile görüşülmüştür. Ek olarak araştırmaya bakım uygulamaları konusunda katkı sağlaması amacıyla Türkiye’deki yaşlı bakımı ile ilgili politikaları değerlendirmesi için ASPB’ de bir dönem engelli ve yaşlı hizmetleri biriminde görev yapmış bir yetkili ile de görüşme yapılmıştır. Katılımcının konu ile ilgili değerlendirmeleri sosyal ve politik arka plan bağlamında yorumlanarak tez metnine dâhil edilmiştir.

Araştırmaya katılanlar olabildiğince teze katkı sunabilecek düzeyde iletişim kurabilen bireyler arasından seçilmiştir. Araştırmada kartopu tekniği kullanılmıştır. Katılımcılara anahtar kişiler aracılığı ile ulaşılmış ve ulaşılan kişilerin de tanıdıkları aileleri önermesi suretiyle diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Bu kapsamda katılımcılardan görüşme öncesi randevu alınarak belirlenen tarih ve saatlerde görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılar 65 yaş üstü bireylere bakım veren kadın ve erkek aile üyesi olma gibi kriterlere sahip bireyler arasından seçildikleri için araştırmada amaçlı örneklem tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örneklem tekniği kullanılarak araştırmaya en uygun verileri sağlayacak biçimde bir araştırma tasarlamak mümkün olabilmektedir. Bu sayede

araştırma için zengin bilgiler sunacak üyeler seçebilmek araştırmacıya avantaj sağlamaktadır (Koç Başaran, 2017). Araştırma sırasında konu akışının düzenli olmasını sağlamak amacıyla yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Soru formu kadın ve erkek katılımcılar için ayrı ayrı oluşturulmuştur. Soru formlarının ilk bölümünde katılımcıları ve bakım verdikleri yaşlıları tanıtan demografik bilgilere yer veren sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde yaşlı bakımı konusuna yer veren sorular bulunmaktadır. Bu bölümde bakım süreci ile ilgili bilgi edinilmesi hedeflenmiştir. Üçüncü bölümde bakım emeği ile ilgili sorulara yer verilmiştir. Bu bölümde kadın ve erkek katılımcıların bakımda kadın emeğine yönelik algılarının ortaya konulması hedeflenmiştir. Son bölümde cinsiyete dayalı işbölümü ile ilgili sorular bulunmaktadır. Bu bölümde ise bakımda kadın işinin ve erkek işinin hane içinde nasıl şekillendiğinin ve nasıl yeniden üretildiğinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Görüşmeler katılımcıların aydınlatılmış onamları alınarak ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler sırasında fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Ek olarak alan notları tutulmuştur. Görüşmeler sona erdikten sonra bilgisayar aracılığıyla görüşmelerin deşifreleri yapılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgular nitel araştırmalarda sıkça kullanılan betimsel analiz tekniğiyle ele alınmıştır. Betimsel analiz toplanan verilerin belirlenen temalar aracılığıyla değerlendirilip yorumlanmasını sağlayan bir nitel analiz tekniğidir. Araştırmacı yorumlama yaparken katılımcıların ifadelerini doğrudan doğruya alıntılanarak kullanır, bunları özet haline getirerek yorumlar ve bunlar üzerinden değerlendirme yapar (Özdemir, 2010). Araştırmada belirlenen temalar ışığında katılımcıların beyanları derinlemesine incelenmiştir.

Tablo 3.1’de bakım verenlerin ve bakım alan yaşlı bireylerin yaş, çalışma durumu, bakım veren aile üyelerinin birbirlerine yakınlık dereceleri ve bakım verdikleri yaşlı bireylere olan yakınlık dereceleri gibi bilgilere yer verilmiştir. Katılımcıların yaşları 25 ile 63 arasında, yaşlı bireylerin yaşları 74 ile 92 arasında değişmektedir. Katılımcılar; anne, baba, büyükanne ve büyükbabalarına bakım vermektedir.

3.3. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Araştırmada temaların oluşturulmasında geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanması için görüşme zmlmeleri araştırmacı ve tez danışmanı tarafından ayrı ayrı okunarak ana ve alt temalar oluşturulmuş, daha sonra oluşturulan bu temalar karşılaştırılarak örtüşen temalarla temalar belirlenmiştir. Oluşturulan alt temaların güvenilirliği için bu temalar kappa analizine tabi tutulmuştur. Alan dışı bir bireye kappa analizi tablosu verilerek puanlaması istenmiş, aynı tablo araştırmacı tarafından da puanlanarak her iki puan SPSS programı yardımıyla kappa analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına göre puanlamaların %100 örtüştüğü grlmştir.

Tablo 3.1. Bakım veren ve bakım alan yaşlıların özellikleri

Bakım veren				Bakım Alan					
	Yaş	Çalışma durumu	Birbirlerine yakınlık dereceleri	Yaş	Cinsiyet	Medeni durumu	Çocuk sayısı	Sağlık problemi	Bakım verenlere yakınlık derecesi
1. Aile									
K-1	47	Çiftçi	Eş	Kadın:86 Erkek:80	Kadın/Erkek	Evliler	4	Kadın: Hareket etmede güçlük, tansiyon Erkek: Kalp hastası	E-1'in anne ve babası
E-1	51	Çiftçi							
2. Aile									
K-2	59	Çalışmıyor	Kardeş	92	Kadın	Dul	6	Kalp ve böbrek hastası	Anneleri
E-2	56	Çiftçi							
3. Aile									
K-3	63	Çalışmıyor	Eş	87	Kadın	Dul	5	Hareket etmede güçlük ve üriner inkontinans	E-3'ün annesi
E-3	63	Emekli							
4. Aile									
K-4	25	Çalışmıyor	Baba-kız	Kadın:74 Erkek:79	Kadın/Erkek	Evliler	5	Kadın: Hareket etmede güçlük, şeker, tansiyon, obezite Erkek: unutkanlık, hareket etmede güçlük, kanser	E-4'ün anne ve babası
E-4	52	Sebze meyve sevkiyatı							
5. Aile									
K-5	25	Çalışmıyor	Kardeş	78	Kadın	Dul	3	Hareket etmede güçlük, romatizma, eklem ağrısı	Anneanneleri
E-5	27	Mühendis							

Araştırmada katılımcıların kimlik bilgilerinin gizliliği esas alınmıştır. Katılımcıların özel yaşamlarının gizliliğinin sağlanması ve araştırma etiği gereği katılımcıların isimleri kodlanmıştır. Bu kapsamda kadın katılımcılara K-1 ve K-5 arasında, erkek katılımcılara ise E-1 ve E-5 arasında sıralanmak üzere takma isimler verilmiştir. Örneğin K-1 görüşülen birinci ailedeki kadın bakım vereni E-4 görüşülen dördüncü ailedeki erkek bakım vereni göstermektedir.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma başlangıçta on kadın on erkek bakıcı ile görüşülmesi şeklinde planlansa da katılımcıların verdiği bilgilerin araştırmanın doyuma ulaşmasında yeterli olduğu kanısına varıldığından saha araştırması beş kadın beş erkek katılımcı ile tamamlanmıştır ve daha derinlemesine bilgiler elde etmek için görüşme sıklıklarının artırılması tercih edilmiştir.

Görüşme süreleri 20 dakika ile 50 dakika arasında değişmektedir. Ancak görüşme öncesi ve sonrasında geçirilen zaman çok daha fazla olmuştur. Katılımcılarla informal görüşmelere devam edilmiş, bu kapsamda katılımcılarla birden fazla görüşülmüş ve bu araştırmacıya katılımcılarla sohbet etme ve gözlem yapma olanağı sağlamıştır. Erkek katılımcılarla yapılan görüşmeler kadın katılımcılara göre daha kısa sürmüştür. Erkek katılımcıların bakımla ilgili konuşma konusunda çekimser davrandıkları görülmüştür. Erkek katılımcılar bakım konusunda birincil bakım verenlerin daha fazla bilgiye sahip olduklarını düşündüklerini belirtmişlerdir ve kadınlara göre erkek katılımcılarla yapılan görüşme süreleri daha kısa sürmüştür.

Görüşmeler ses kayıt cihazı kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Ancak katılımcılardan bir tanesi ses kaydı alınmasına izin vermemiştir. Bu katılımcı ile yapılan görüşmede not tutulmuştur. Yine katılımcılardan bazıları fotoğraf çekimini kabul etmemişlerdir. Bu sebeple bu ailelerle fotoğraf çekimi gerçekleştirilememiştir.

Katılımcılardan hiçbiri evde bakım parasından yararlanmamaktadır. Bu durum da evde bakım parasının bakım sürecine ne gibi etkilerde bulunduğu değerlendirilmesi konusunda teze katkı sağlanamamasına neden olmuştur.

4. BULGULAR

Bu bölümde yaşlı bakımı konusu ekseninde bakım süreci, bakımda işbölümü ve bakım emeği konuları ele alınmaktadır.

Şekil 4.1. Yaşlı bakımının bileşenleri

Kaynak: Orijinal, 2018

Şekil 4.1'deki bileşenlere bağlı olarak görüşme çözümlenmeleri ışığında aşağıdaki anahtar temalar oluşturulmuştur. Araştırma bulguları bu temalar doğrultusunda ele alınarak analiz edilecektir. Bu kapsamda analiz için hazırlanan temaları gösterir tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 4.1. Analizde kullanılacak anahtar temalar

<p>1. Bakım Süreci</p>	<ul style="list-style-type: none">• Bakım kararının alınması• Bakım finansmanı• Bakım vermenin bakıcının hayatına etkileri• Bakımın geleceği• Bakımda günlük faaliyetler
<p>2. Bakımda İşbölümü</p>	<ul style="list-style-type: none">• Bakımda kadın işi/erkek işi• Bakım için günlük harcanan zaman• Bakım verirken kadın işi/ erkek işi ayrımına yönelik algılar• Bakım verirken kadının yaptığı işin değeri ve erkeğın yaptığı işin değerine yönelik algılar• İşbölümü aile içinde yeniden üretimi
<p>3. Bakım Emeği</p>	<ul style="list-style-type: none">• Bakım sürecinde çevreden alınan duyular• Bakım emeğının maddi ve manevi değeri ile ilgili algılar• Emeğın ekonomik karşılığı ile ilgili algılar• Ücretsiz ev emeği ve bakım emeğine yönelik algılar

4.1. Bakım Süreci

Bakım verme birçok detayı kapsayan karmaşık bir süreçtir. Bu karmaşık süreci çözümlenebilmek oldukça güçtür. Bu sebeple bakım sürecini ele alırken bakım kararının nasıl alındığı, bakımın finansmanının nasıl sağlandığı, bakım vermenin bakıcının hayatını nasıl etkilediği, bakımın geleceği hakkındaki düşünceler, profesyonel bir desteğe ihtiyaç duyulup duyulmadığı, bakımda günlük faaliyetlerin neler olduğu ve bakım verme sürecinde bakıcının geliştirdiği stratejiler gibi konuların çözümlenmesi gerekmektedir.

4.1.1. Bakım Kararının Alınması

Literatüre bakıldığında bakım kararının alınmasında; akrabalık ilişkileri, toplumsal normlar ve deneyimler, sevgi karşılığı bakım, mecburiyet, ekonomik sebepler, mekânsal sebepler etkili olmaktadır (Urhan, 2016; Acar- Savan, 2004; Akış, 2016).

Bakıma muhtaçlık durumunun ortaya çıkması sonrasında bakım ihtiyacının karşılanmasında öncelikle aile üyeleri sorumlu tutulmaktadır. Bu kararın alınmasında yaşlı bireyin yaşadığı mekân ile ona en yakın yerde yaşayan aile üyesinin bakım vermede öncü rol üstlenmesi arasında bir ilişki söz konusudur. Nitekim katılımcılar da bu konuda şu söylemlerde bulunmuşlardır:

“Beraber yaşıyoruz aynı evin içinde. Yanında olduğum için ben bakıyorum yani.” (K-2)

“Başka çocukları var ama uzaktalar. Geldiler mi yardım ederler ama sürekli olarak biz bakıyoruz, yakın oturduğumuz için.” (K-3)

“Babaannem ve dedem birkaç yıl bizden uzak bir şehirde yaşadılar. Ancak sağlık sorunları ilerleyince sık sık tedavi için bizim yanımıza geliyorlardı. İki yıl önce artık tamamıyla yakınımıza yerleşme kararı aldılar. Antalya’da babamın başka kardeşi yok bu nedenle bakım vermekle yalnızca biz sorumluyuz. Ameliyat gibi dönemlerde diğer kardeşleri de gelerek kısa süreli bakım desteği verseler de bakım yükü bizim üzerimizde.” (K-4)

Katılımcıların da ifade ettikleri üzere eğer bakıcı, yaşlı birey ile aynı evi paylaşıyorsa ya da ona yakın bir mesafede oturuyorsa bakım işini üstlenmesi kaçınılmaz bir hal almaktadır. Bu durum bakıcı açısından kendisinin bakım vermeye mecbur olduğu düşüncesinin doğmasına neden olmaktadır. K-1 bu mecburiyeti şu şekilde ifade etmektedir:

“Devamlı ben buradayım, diğer çocukları uzakta o yüzden ben bakıyorum. Sürekli aynı ev aynı sofraya, sadece yatmaya eve çıkıyorlar. Hep beraberiz.” (K-1)

Bakım verme kararının alınmasında öncelikli olarak aile üyelerinin tercih edilmesinin evlatların veya bakım veren diğer aile üyelerinin sevgi, saygı ve şefkat gibi duyguları etkili olmaktadır. Ancak bakım verme kararı yukarıda ifade edildiği üzere zorunluluk sebebiyle de ortaya çıkabilmektedir. Tüm bunların yanı sıra geleneksel toplumlarda bakım vermede öncelikli olan aile üyelerinin kimler olacağı kültürel olarak aktarılabilmektedir. Nitekim E-5 ve K-5 Kırgızistan’dan göç eden ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı alan büyükannelerine bakım vermektedir ve kültürel yaklaşımları ile ilgili şunları ifade etmektedirler:

“Bizde kültür olarak şöyle bir şey var. Anne baba en küçük erkek evladın yanında kalır.” (E-5).

“Geleneklerimiz gereğince en küçük erkek evlat bakar, Kırgızistan’da yaşıyordu normalde en küçük oğlu bakıyordu, daha doğrusu gelini bakıyordu. Bakım çok açık biçimde kadına yükleniyor bizim ailede. Göç etti anneannem, vatandaşlık işlerini halletti, burada bir ev aldı, tek başına yaşıyor ama evlerimiz yan yana. Göç ettikten sonra annemin yanında yaşamaya başladı, kız evladı olduğu için.” (K-5).

Yukarıda belirtilen örneklerde yaşlı bireyin bakıma muhtaçlık durumunda kimlerin öncelikli olarak bakım vermesi gerektiği çok önceden toplumsal bir değer olarak belirlenmiştir. Ancak bakım verme karmaşık bir durum olduğundan bakım verecek kişilerin kimler olacağı genellikle bakım ihtiyacının doğduğu zamanın gerektirdiği şartlar çerçevesinde şekillenmektedir. Bu sebeple bakım kararının alınmasında geleneklerin mi duyguların mı ekonomik durumun mu yoksa mekânsal durumun mu etkili olduğu konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Bu kararın alınması bireylere özgüdür ve onların yaşam seyrinde farklı farklı sebeplerle ve farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir.

4.1.2. Bakımın Finansmanı

Bakım sürecinde ele alınması gereken bir diğer konu bakımın finansmanının nasıl sağlandığıdır. Bu noktada bakım alan bireyin ve bakım veren bireyin ekonomik durumu bakım giderlerinin nasıl karşılanacağını belirlemektedir. Yaşlı bireyin sosyal güvencesi ve yeterli bir geliri varsa bakım giderlerini büyük ölçüde kendisi karşılamaktadır. Eğer

yeterli bir gelire sahip değilse bakım masrafları diğer aile üyeleri tarafından karşılanmaktadır. Türkiye’de sosyal yardım temelli bir bakım politikası olarak evde bakım parası uygulaması bulunmaktadır. Bu para, hane geliri bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3’sinden az olan bakıma muhtaç engellilerin bakım verenlerine yöneliktir. Ayrıca maaşı alabilmek için bakıma muhtaç bireyin; ağır engelli olduğunu belirten sağlık kurulu raporunun olması, bakıma muhtaçlık kriterlerinin olması ve gelir kriterlerinin uygun olması gerekmektedir (ASPB Engellilerin Evde Bakımına Destek İçin Verilen Sosyal Yardımlar Genelgesi, 2014). Bireyin engel oranı 60 yaş üstü bireyler için %40’ın üzerinde olmalıdır ve buna ek olarak başkasının yardımı olmadan hayatını devam ettiremeyeceğini gösterir ağır engelli raporu alması gerekmektedir. Ancak birçok yaşlı birey kendine bakabilecek düzeyde olmamasına rağmen ağır engelli raporunu alamadığı için bu uygulamadan yararlanamamaktadır. Çünkü bu rapor alınırken çeşitli güçlükler yaşanmaktadır ve raporun geçerlilik süresi iki yıldır (Özateş, 2015). Sürecin zorlayıcı olması sebebiyle birçok aile bakım parasına başvurmamaktadır. Sonuç olarak da birçok bakım veren devletten herhangi bir gelir almadan bakıma muhtaç yaşlısına bakım hizmeti sunmaktadır. Bu araştırmaya katılan bireyler arasında evde bakım parası alan bulunmamaktadır. Bakım masraflarını karşılama şekilleri haneden haneye farklılık göstermektedir. Örneğin E-1 ve E-4 bakım masraflarını bakım verdikleri yaşlı bireyin gelirinden ve kendi gelirlerinden ortak karşıladıklarını belirtmişlerdir. Bununla ilgili ifadeleri şu şekildedir:

“Çalıştığımızı ortada topluyoruz babam da emekli. Havuz şeklinde topluyoruz.” (E-1)

“Bakım masraflarını benim ve babamın maaşından karşılıyoruz. Evde bakım parası almıyoruz.” (E-4)

K-2 içinse durum farklılık göstermektedir. Bakım verdiği annesinin ve kendisinin herhangi bir geliri bulunmamaktadır. K-2 annesi ile yaşamak durumunda olduğu için bakımı da büyük ölçüde tek başına yapmaktadır. Ev ve bakım giderleri ise diğer kardeşler tarafından karşılanmaktadır. K-2’ ye bakım vermede diğer kardeşlerinden çok erkek kardeşi E-2 yardım etmektedir ve bakım masrafları da büyük ölçüde E-2 tarafından karşılanmaktadır. E-2’nin bu konuyla ilgili ifadesi şu şekildedir:

“Annemin de ablamın da hiçbir gelirleri yok. Kardeşler olarak biz destek oluyoruz ama ağırlıklı olarak ben kazandığımdan beraber harcıyoruz. Evde bakım parasına başvurmadık çünkü annemin üstüne arsa var bize vermezler diye düşündük.” (E-2)

Bu ifadelerden K-2'nin ekonomik bağımsızlığının olmayışının onu bakım vermede birincil kişi olmaya mecbur bıraktığı çıkarımını yapmak mümkündür. Bakım verenin gelirinin olmaması da bakım kararının alınmasında etkili olabilmektedir. Bu durumu aynı zamanda yaşlı birey ile aynı evi paylaşmanın, bakıma muhtaçlık durumunda bakım verecek birincil kişiyi de belirlediği şeklinde de değerlendirmek mümkündür.

Türkiye’de evde bakım parası uygulamasından bakıma muhtaç birçok birey faydalanmaktadır. Bu paranın aile içi ilişkileri de etkileyeceğini öngörmek mümkündür (Akış, 2013). Nitekim bu parayı alan bakım veren bakım konusunda tek başına sorumlu tutulmaktadır. E-3 de hem bakım masraflarının ne şekilde karşılandığını hem de evde bakım parasını neden almak istemediklerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Devlet memurluğundan emekli olduğum için geçmişte de şimdi de sosyal güvenlik olarak benden yararlanıyor. Tedavi giderlerini ben karşılıyorum. Bunun dışında dul aylığı var. İki aydan iki aya onu alıyor. Elektrik, su giderlerini oradan karşılıyor. Şu anda soba ihtiyacı yok, kullanılmıyor. Kış geldi mi ufo yaz geldi mi klima. Elektrik faturası 150-250 TL arasında değişiyor. Nisan mayıs aylarında ufo ya da klima çalışmaz diğer aylarda bu şekilde. Bütçesi yetersiz olduğundan biz destekliyoruz. Başka türlü bir yardıma başvurmadık. Evde bakım parasına başvurmayı düşündüm. Onu alırsam başka sorunlar ortaya çıkacak. Aylığı alırsak kardeşler arasında aylığı o alıyor o baksın tartışması olacak. Eşimin de rahatsızlıkları var yeni değil. Anneme bir teşhis koyulmadı ama eşimin teşhis konulmuş bir hastalığı var, astım hastası. Yani bakımın tek kişinin üstüne kalmaması için kardeşçe birlikte yürütelim bu işi diyoruz. Yürütüyoruz derken ben, eşim ve gelinimiz. Hee kızı gelmiyor mu geliyor. Haftada, on beş günde, ayda bir. O anda bir ihtiyacı varsa o da görüyor.” (E-3)

Bu ifadelerde belirtildiği gibi bakım alan yaşlı bireyin ekonomik olarak yetersiz olması sebebiyle bakım masrafları büyük ölçüde E-3 tarafından karşılanmaktadır. E-3 bakım parası aldıkları takdirde bakımdan sadece kendilerinin sorumlu tutulacağını ifade etmektedir. Katılımcı, ileride yaşlı bireyin durumunun daha da kötüleşmesi durumunda ya da bakım verenlerin de bakım veremeyecek duruma gelebilecekleri durumda bakımı kimin vereceği konusunda bir kriz oluşturmaması sebebiyle bu şekilde bir düşünceyle hareket etmektedir. Bu durum da bakım vermede aile ilişkilerinin nasıl şekillenebileceği konusunda önemli bir veridir. Nitekim bakım verme zor bir iştir ve bu sorumluluğu tek

başına üstlenmek sosyal ve psikolojik açıdan yıpratıcı olabilmektedir. Bu sebeple bakımı verecek olan eğer aile üyeleriye bakımın bakım verebilecek aile üyeleri arasında eşit şekilde paylaşılması beklenmektedir.

E-5 ise bakım giderlerini bir masraf olarak görmediklerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Evde bakım parası almıyoruz, kendimiz karşılıyoruz. Daha doğrusu bakımı masraf olarak görmüyoruz da şey elektriği suyu yiyecekti beraber yapıyoruz yiyoruz. Bunları bir masraf olarak değerlendirmiyoruz.” (E-5)

K-5, O parayı (bakım parası) almıyoruz, o parayı alacak durumda değil çünkü. Bakım giderlerini annem ödüyor deli gibi para veriyor gerçekten. ifadesini kullanmıştır.

Bu durum aynı yaşlıya bakım veren E-5 ve K-5'in fikir farklılıklarını ortaya koymaktadır. Erkek bakım veren, bakım giderlerini bir masraf olarak görmezken; kadın bakım veren, bakım maliyetinin çokluğundan bahsetmiştir. Buradan aynı hane içinde bakım veren kadın ve erkek katılımcıların bakımla ilgili dünya görüşlerinin farklılaşabildiği çıkarımını yapmak mümkündür.

4.1.3. Bakım Vermenin Bakım Verenin Hayatına Etkisi

Bakım süreci değerlendirilirken ele alınması gereken diğer bir konu da bakım vermenin birincil bakıcıların hayatını nasıl etkilediğidir. Bakıcıların bu süreçten nasıl etkilendiğinin ve hayatlarında bakım vermeye başladıktan sonra nelerin nasıl değiştiğinin ortaya konması bu araştırma için önem taşımaktadır.

Bakım verme işi başka bir bireyin sorumluluğunu üstlenmeyi gerektirdiğinden hem fiziksel hem psikolojik hem de sosyal anlamda bakıcılar açısından birtakım değişiklikler meydana getirebilmektedir. Bu değişikliklerin bakıma muhtaç birey ile bakım verenler arasındaki iletişimden ve bakımın getirdiği yükten kaynaklı olabileceği söylenebilir. K-1 yaşlı birine bakım vermenin hayatını nasıl etkilediği ile ilgili şunları söylemektedir:

“Benim için zor oluyor tabi burada sürekli onlarla aynı çatı altında olmak. Onlar da sana sürekli iyi davranıyor değil. O şekilde de durumlar oluyor artık idare ediyorsun bir şekilde... Sıkıldığım zamanlar oluyor tabi sürekli mutlu mesut olmuyorsun yani. Sıkıntılar oluyor tabi kolay değil.” (K-1)

K-1'in bu ifadesinden yaşlı birey ile sürekli bir arada olmanın onun yaşamını olumsuz etkilediği yorumu yapılabilir. Aynı zamanda bakım alanın davranışları ve söylemleri

bakım verenin motivasyonunu düşürebilmektedir. Bakım vermek çoğu zaman yıpratıcı bir hal alabilmektedir. Öyle ki K-1'in ifadelerinden de bu çıkarım yapılabilir.

Bakım vermek bir başkası için sürekli bir mesaiyi gerektirdiğinden bu durum bakım verenlerin sosyal hayatlarının da kısıtlanmasına neden olabilmektedir. Bakım verenler kendilerine ayıracakları zamanı da bakım verdikleri bireylere ayırdıkları için bu durum onların yaşamlarını daha monoton ve daha yorucu bir hale dönüştürebilir. Bu durumda bakım verenlerin bakım yüklerinin artması ve sosyal yaşamlarının da kısıtlanması muhtemeldir. Katılımcıların bu durumla ilgili söylemleri şu şekildedir:

“O var diye hiçbir yere çıkamıyorum. O ne yerse onu yiyorum ne içerse onu içiyorum. Sosyal hayatım yok. El düğüne gider bir yere gider ben gidemem anam var diye evde onunla beraber otururum. Çünkü çocuk gibi sanki o 2 yaşında bir çocuk ben anası gibiyim. O var diye komşuma bile gidemem yani... Anam iyiyken konuma komşuma giderdim tabii. Eli ayağı tutarken giderdim sağa sola. Ama şimdi böyle olunca kısıtlama oluyor tabii. Çünkü bebek gibi oldu. Yalnız kalmaktan korkuyor. Tuvalete bile gidemiyorum.” (K-2)

“İnsan düşünüyor. Diyelim ki ben hastayım yatıyorum yemeğini düşünüyorum. Dolapta yemek var onu veriver diye eşime söylüyorum. O aç kalmasın, mecburen onu doyurmak zorundasın. Mesela bir yere gitmek istesek, o istemez bizim gittiğimizi.” (K-3)

Yukarıdaki ifadelerle bakılarak bakım veren bireylerin zaten var olan sorumluluklarının yaşlı birine bakım vermeyle daha da arttığı ve bakım hizmetlerini sağlayabilmek için kendi yaşamlarından fedakârlıklar yaptıkları söylenebilir. Bakıma ayrılan zamanın artması bakım veren bireylerin sosyal yaşamlarını kısıtlamış onların kendilerine ayıracak zaman bulamamalarına neden olmuştur. Bu durumun bakım verenlerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyeceği muhtemeldir.

Bakım vermenin hayatını nasıl etkilediği ile ilgili K-4 şunları söylemiştir:

“Bu sıralar sosyal hayatım oldukça kısıtlandı. Ev dışına çok nadir çıkıyorum. Onlarda da genellikle ev ile ilgili alışverişe çıkıyorum. Kardeşimle kendimize küçük molalar verdiriyoruz ama. O çok bunaldığında bir gününü dışarıda geçirirken ben bütün işleri üstleniyorum. O da aynısını benim için yapıyor. Ancak bu çok sık olmuyor.” (K-4)

K-4 bakım sorumluluğunu bir başka aile üyesi ile paylaşabildiği ölçüde çok sık olmasa da kendisi için zaman ayırabilmektedir. Bu durumun onun bakım yükü ile başa çıkabilmesi açısından önem taşıdığı söylenebilir.

Bakım verme bakıcıların hayatlarını fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden etkilediği gibi bireyleri manevi anlamda da etkileyebilmektedir. K-5 bu konu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Anneannemin benim huysuz bir karakteri var huysuzluğu dışında çok pamuk gibidir yani yanında çok huzur bulurum, çok iyi bir insandır. Tatminkârlığı sağlıyor. Kötü bir günün sonunda onun yanına gelince tatmin oluyorsun. Sevap ve günahların dengelenmiş gibi hissediyorsun. O an o duyguyu yaşıyorsun.”(K-5)

K-5 bakım vermenin kendisine manevi anlamda doyum sağladığını belirtmektedir. Bu hissin bakım verenler açısından bir motivasyon kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. Literatürde de bakım verenlerin motivasyonlarını büyük ölçüde maneviyat ve inanç değerleri ile sağladıkları konusunda çalışmalar mevcuttur. Bakım verenlerin bakımda karşılaştıkları sorunlarla başa çıkmalarında manevi değerler önemli bir role sahiptir (Karataş, 2011). Bakım vermede maneviyatın etkisinin hem sorunlarla başa çıkmada hem de kişisel tatminin sağlanmasında rolü olduğu söylenebilir.

K-5 ifadesine şunları eklemektedir:

“Bunun dışında mesela kendi yaşlılığımı düşünüyorum. Böyle yaşlanmak istemiyorum. Az çok kendine dikkat ettiğin şeyler olsa da yaşın getirdiği bir delilikler var onları yapıyorsun. Ama yine de diyorsun ben daha sağlıklı yaşlanmalıyım başarılı yaşlanmalıyım. O yaşa geldiğimde ben kimseye muhtaç olmamak istiyorum. Birinin bana bakmasını istemiyorum. Sürekli bir şeylerden şikâyet ediyor mesela bu anneannemin tipik özelliğidir. Şikâyet etmemek için kendime böyle bir hayat çizmek istiyorum.” (K-5)

K-5'in bu söylemine bakarak yaşlı birine bakım vermenin onu kendi yaşlılığı hakkında düşünmeye yönelttiği söylenebilir. Bu durumu, bireyin içinde bulunduğu durumu kendisinin yaşamaması için kendi geleceği ile ilgili bir planlama yapma gereksinimi doğurduğu şeklinde değerlendirilebilir. Bireyin başarılı yaşlanmak ve bağımsız bir yaşlanma süreci geçirmek için yaşamını yeniden yapılandığı söylenebilir.

Bakım veren bireylerin bakım vermeye başladıktan sonraki hayatlarında değişiklikler ile ilgili ifadelerinden bazıları ise şu şekildedir:

“Önceden hiç yemek düşünmezdim. Bir yere mi gidicem kapımı çeker giderdim. Ama şimdi mecbursun. Mesela dünden önceki gün yaylaya gittik elim bakıyordu elim bir yandan torununa da bakıyor o kahvaltısını verdi mecbur öğlen yemeğine yetişmek

zorundaydık. Çünkü aç, evde bekliyor kimse yok. Mesela gezeceğin yeri gezemediğin zaman oluyor. Kalcak oluyoruz çocuklarda kalmayalım kaynanam var evde oluyoruz. Ya da o olmasa ben yemek düşünmek zorunda değildim biz eşimle ne olsa yerdik. Yani hastan oldu mu yaşlin oldu mu her şey değişiyor. Çok zor. Biz de yaşlanacağız.” (K-3)

K-3 bakım vermeden önce ev içi sorumluluklarının daha az olduğu ya da bunları yapacağı zamanın daha esnek olabildiğini ifade etmektedir. Ayrıca bakım vermeye başladıktan sonraki hayatında ev dışında sosyalleşebileceği zamanın kısıtlandığına vurgu yapmaktadır.

K-5 bu konu hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Özgürlük alanım çok kısıtlanıyor zaten. Sosyal hayatında çok kısıtlamalar başlıyor çünkü mesela sinemaya gideceksin sinemaya gitmek yerine onun yanında olman gerekiyor. Orayı tercih ediyorsun otomatik olarak. Neden çünkü hem onu yalnız bırakamazsın hem de çevreden bir ayıplama duygusu geliyor. Herkes sana ne şekilde bakar ayıplarlar işte torunu bakmıyor anası bakmıyor çocuğu bakmıyor hep böyle ayıplamaları düşünüyorsun. Mahalle baskısı, çok hissediyorsun bunu. Abimde mesela böyle bir şey yok, erkekte yok. Kadında bu çok fazla var. Geleneksel toplumlarda bu böyledir ya benim ailemde de bu böyle kadın ev içinde sosyalleşebilir erkek dışarıda da sosyalleşebilir ev içinde de ama daha çok dışarı tercih edilir. Kadın sosyalleşecekse niye sinemaya gidiyor ki açsın evde youtube’tan dizi ordan izlesin ama benim yanımda kalsın. Sosyal anlamda bu yönden çok kısıtlandım. Annem mesela bir keresinde bir haftalığına bir yere gitmişti ben anneannemin yanında kalmıştım. Okula gidicem mesela sabah 09.30’da dersim var sabah öğlen yemeğini pişirdim kahvaltıyı hazırladım kendimi hazırladım öyle çıktım. Anneannem olmadığı zamanlarda kalkıyordum kahvaltı yaparım yapmam direkt giyinip çıkıyordum hatta daha çok uyuyordum. Ya da müzik dinliyordum ya da mesela bir dizinin 30 dakikalık bölümünü izliyordum. Ama onun yanında kalırken böyle olmuyor işte. Kendinden çok onu düşünmeye başlıyorsun. Banyoya giriyor mesela kapıyı dinliyorum hani düşme ihtimali var, kapıyı kilitletirmiyorum. Bir şey istiyor direkt markete gidip alıyorsun. Biri arıyor mesela şu an anneannemin yanındayım diyorum konuşamıyorum konuşsam bile anneannemin karışacağını biliyorum kimle konuşuyorsun, napıyorsun vs. telefonu erteliyorum mesela öyle söyleyeyim.” (K-5)

K-5 geleneksel ailelerde kadının ve erkeğin sosyalleşme şekillerine vurgu yapmaktadır. Katılımcı bakım vermenin kendisinin hem ev dışında sosyalleşmesini hem de ev içindeki özgür yaşamını kısıtladığını belirtmektedir. Aynı zamanda bu sosyalleşme sürecinde erkek ve kadın arasındaki farklılıkları kendi gözlemlerine göre yorumlayarak erkeğin bakım veren olsa bile ev dışında daha fazla sosyalleşebileceğini ifade etmektedir. Bu durum, kadınlar özellikle birinin bakım sorumluluğunu üstlenmişse ev içinde sosyalleşmeye mecbur kalmaktadır, şeklinde değerlendirilebilir. Katılımcı ev dışında

sosyalleşmek istese de çevresi tarafından bunun hoş karşılanmayacağını ifade ederek bakım verme konusunda toplumun beklentileri ve isteklerine vurgu yapmaktadır. Bu durum bize bakım verme işinin üstlenilmesinde toplumsal bir öğretinin de olabildiğini göstermektedir. Bakım işini aile üyelerinin üstlenmesi gerektiği toplum tarafından kurgulanıyor hatta bakım verenin nasıl davranması gerektiği toplum tarafından belirleniyor ve kuşaklara aktarılıyor gibi görünmektedir. K-5 bakım vermeye başladıktan sonra daha az uyduğunu ifade etmektedir. Birçok bakım veren yaşlısına bakarken mesaisi olmayan bir iş yapmaktadır. Bu durum da pek çok fiziksel problemin yanında uyku düzeninin bozulması gibi sorunlar doğurabilmektedir. Ayrıca K-5, bakım verirken telefonla konuşmasının dahi sınırlandığını ifade etmiştir. Bu noktada kuşak çatışmasına vurgu yapmak yerinde olacaktır. İletişim de gelişen ve neredeyse her gün yenilenen teknoloji sayesinde farklı şekillerde olabilmektedir. Telefon denilen ve aynı zamanda mini bilgisayar şeklinde her anımızı paylaştığımız bu aygıtlar iletişimin şeklini de değiştirmiştir. Örneğin K-5 en basitinden bir telefon görüşmesi bile yapsa bakım verdiği yaşlısına rapor vermek durumunda olduğunu ifade etmiştir. Bu durum da hane içinde kuşak çatışmasının nasıl üretildiğinin bir örneğini temsil etmektedir. Bakım, aynı zamanda bakım verenle bakım alan arasındaki iletişimi de etkilemekte ve özellikle bakım verenin hayatını pek çok yönde etkilemektedir. 25 yaşındaki K-5 ve bakım verdiği 78 yaşındaki büyükannesi arasında da hem bakımdan kaynaklı sorunların olması hem de kuşak çatışmasının etkisi K-5'in yaşamını önemli ölçüde etkilemektedir. Aile üyeleri arasındaki ilişkinin bakım sürecini nasıl şekillendirdiği ve bakım verenin motivasyonunu ne şekilde etkilediği dikkate alınması gereken önemli bir konudur. K-5'in belirttiklerini birçok bakım verenin de deneyimlediği öngörülebilir bir durumdur. Burada değerlendirilmesi gereken husus hem bakım verenin hem de bakım alanın bakım sürecindeki çatışmalarının nasıl en aza indirileceğinin ve bireylerin yaşam kalitesinin nasıl artırılacağı konusunda nelerin yapılabileceğinin belirlenmesidir.

4.1.4. Bakımın Geleceği

Bakım süreci konusunda ele alınacak diğer bir konu bakımın geleceği hakkındaki düşüncelerdir. Burada bakım alan yaşlının durumu daha da kötüleşirse bakım verenlerin nasıl bir yol izleyeceği ele alınacaktır.

Katılımcılardan bazılarının bakım verdikleri yaşlının durumunun daha da kötüleşmesi durumunda kimlerden destek alabilecekleri ile ilgili düşünceleri şu şekildedir:

“Onu zaman gösterir gibi geliyor. Bakabildiğimiz kadar bakarız bakamadığımızda bir destek alırız mutlaka. Böyle bir ihtiyaç olduğunda artık kardeşlerinden mi yardım alırız yoksa bakıcı mı tutarız onu zaman gösterir. Sağlık durumumuz da ne olur onu da Allah bilir yani.” (K-1)

“Gene biz bakcaz kim bakacak. Ama ben de yaşlanır bakamazsam ne yapacağımızı zaman gösterecek. Kendim sağlıklı olduğum müddetçe iyi kötü bakcam. Elimizden geldiği kadar bakcaz. Ama kendim düşkün, rahatsız olursam başka birini bulurlar mı neparlar bilmiyorum.” (K-3)

“Aslında zor bir soru bence, yaşamadan bilemiyorum bunu. Eve bir yabancının geleceğini düşünmüyorum. Bunu ne o kabul eder ne bakım verenler kabul eder. Ben desteklerim gelmesini ama kabul edilmez bu. En çok gelse gelse hani muhakkak tanıdığımız Ahıskalılardan biri gelir, parasını verir öyle baktırırız ama yine de ağırlık annemin olur, küçük dayımın olur, kuzenimin olur. O şekilde devam eder.” (K-5)

K-1, K-3 ve K-5’in ifadelerinden yaşlının durumunun daha da kötüleşmesi halinde ne yapacakları konusunda henüz bir plan yapmadıklarını, böyle bir durumun oluşması halinde bir plan geliştireceklerini anlayabiliriz. Katılımcılar, profesyonel olmayan bir bakım hizmeti alan yaşlı bireylerin durumlarının daha da kötüleşmesi durumunda profesyonel bir yardıma başvurabileceklerini ifade etmektedirler. Bu durumun aileler açısından aşamalı bir bakım planlaması olduğu söylenebilir. Yaşlı bakıma muhtaç hale geldiğinde eğer aile üyeleri bakımı yapabilecek durumdalarsa öncelikle bakımı onlar üstlenmektedir. Yaşlının bakımı zorlaştığında ise profesyonel bakım alınabilmektedir.

Bakım sürecinde incelenecek diğer konu katılımcıların ileride kendilerinin bakıma muhtaç olmaları durumunda kendilerine kimin bakacağı konusundaki fikirleridir. Katılımcıların bu konudaki ifadeleri şu şekildedir:

“Bilmiyorum artık, çocuklar bakar herhalde (gülüyor). Öncelikli beklentim çocuklar tabii ama onların vicdanına kalmış artık.” (K-1)

“Oğlan var, kız var bakarsa onlar bakacak yani. Bizden öğrenince yani bakarlar.” (E-1)

“Kızlarım ve karım bakarlar. Ben de bu sene başında bir ameliyat geçirdim. 4 ay boyunluk kullanmak zorunda kaldım. O dönemde de benim bakımımı onlar yapıyordu yine.” (E-4)

“İnşallah öyle çocuklar yetiştiririm evlendiğim zaman. Bu şekilde vefa borcu olan filan. Yani Allah elden ayaktan düşürmesin yani onun haricinde. Biraz tehlikeli yani şu sıralar insanlar vefasız. Görüyoruz mesela yaşlandıklarında huzurevlerine yolluyorlar.” (E-5)

Yukarıdaki ifadelerle bakarak katılımcıların öncelikli beklentilerinin kendi çocuklarının bakım vermesinden yana olduğu söylenebilir. Katılımcılar kendi ebeveynlerine bakım vermekte ve bunun karşılığında kendilerinin bakıma muhtaç olması durumunda da kendi evlatlarından bu hizmeti vermelerini beklemektedirler. Bu noktada beklentinin toplumsal olarak yeniden üretildiği ifade edilebilir. E-5’in bakım vermenin evlatların görevi olduğunu belirtmesi ve bakım vermemeyi vefasızlık olarak nitelendirmesi bu beklentinin aynı zamanda toplumsal bir beklenti olduğunu göstermektedir.

K-2’nin konu ile ilgili ifadesi şu şekildedir:

“Allah bakacak ne diyelim. Ben de sosyal güvenliğe başvurduğum. Bağ-kuru yatırmam lazım ama o da öyle duruyor işte bakalım. Onu yatırabilirsem ilerde emekli olabilirsem işte. Kendi köyümdeyim, kendi arkadaşlarımla arasında olur olur giderim diye düşünüyorum.” (K-2)

K-2 hiç evlenmediği için çocuklarının bakım vermesi gibi bir ihtimal bulunmamaktadır. Sürekli annesi ile yaşadığı ve uzun zamandır onun bakımını üstlendiği için ücret karşılığı bir işte çalışmamıştır. Bu nedenle hali hazırda bir sosyal güvencesi de bulunmamaktadır. Bu sebeple bakımının geleceği konusunda karamsar bir tutum içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu olgu üzerinden bir vatandaşın bakımının bir başkasının vicdanına, inisiyatifine bırakılmayacağını ifade etmemiz gerekir. Aile odaklı bakım politikalarının ötesinde her yurttaşın bireysel olarak faydalanabileceği bakım politikalarına yönelmek gerekmektedir.

İleride bakıma muhtaç olurlarsa kimin bakım vereceği konusunda K-3 ve E-3’ün ifadeleri şu şekildedir:

“Hiç kimseden beklentim yok. Eşimin rahatsızlığı olursa ben bakıcam, benim rahatsızlığım olursa eşim bakıcak. Birimiz olmazsa birimiz kalırsa ona kim bakar bilmiyorum. Çocuklar uzakta, çalışıyorlar. Gelirlerse bakarlarsa bakarlar, bakmazlarsa onu da bilemeyiz.” (K-3)

“Valla onu düşünemiyorum. O zamana kalmamayı temenni ediyorum. Yaradanın elinde olan bir şey ama o zamana kalmamayı istiyorum. Asıl söylüyorsun, bilmem napıyorsun diyor çevrem. Ama o yaşa kadar yaşama hissini bile kaybetmiş durumdayız biz. Önce

babam da rahatsızdı, felç olmuştu. Ona da biz baktık. Eşimin babası da felç olmuştu onla da ilgilendik. Yani 1989'dan beri evin büyüklüğü olduğumuz için hasta bakıyoruz.” (E-3)

K-3 ve E-3 kendi gelecekleri konusunda umutsuz bir düşünceye sahiptir. E-3'ün annesine bakım veren çift görüşmeler sırasında bakım alan yaşlının kendilerine olan davranışlarından dolayı sorunlu bir bakım süreci geçirdiklerini belirtmişlerdir. Bakım alan yaşlının geçimsiz biri olduğunu ve bu yüzden kendilerini yordüğünü dile getirmişlerdir. Bu sebeple çiftin yaşlılığa ve yaşlanmaya bakışları olumsuz yöndedir. Çiftin psikolojik anlamda tükenmişliği bulunmaktadır. Buradan hareketle sürekli yaşlı bakımı vermenin bakım verenler üzerinde olumsuz bir etkisi olabileceği ve onların kendi gelecekleri konusunda karamsar bir tutum içine girmelerine neden olabileceği söylenebilir.

K-5'in bu konudaki ifadesi ise şu şekildedir:

“Ben bakıma muhtaç olmak istemiyorum. Tabii bu dünyanın bin bir türlü hali var. Hayatımı ona göre belirlemem gerekiyor ama şu işsizlikle şu depresyonla hiçbir şekilde bilmiyorum ne kadar bakıma muhtaç olurum. Kimseye yük olmak istemiyorum. Yük ve yok olma kavramları var. Hani yük olacağıma yok olmayı tercih ediyorum. Çünkü başkasının benim yüzümden eziyet çekmesini istemiyorum. Çünkü bu eziyet etmeye giriyor. Ben bakım veren insanları mutlu göremiyorum. Çünkü onlar tükeniyor. Başta tatminkârlığı sağlıyor ama belli bir noktadan sonra tükeniyorlar, bir şey yapamaz oluyorlar. O özgürlüğün kısıtlanıyor. O yüzden bakıma muhtaç olursam da bir yerde bir evim olsa orda tek başıma yaşamayı tercih ederim ya da partnerim olursa partnerimle. Ya da bir bakımevinde diyeceğim ama Türkiye'deki bakımevlerinin de kriterlerini iyi görmüyorum. Orada benim kaldıracağım şeyler yok. Yani bu şekilde. Ama şu an için ütöpik çok bir şey diyemiyorum.” (K-5)

K-5'in “yük olacağıma yok olmayı tercih ediyorum” ifadesi bazı bakım verenlerin bakım verirken yaşadıklarını hiçbir şekilde başkasına yaşatmak istemediği söylenebilir. Nitekim K-5 de yük ve yok olma kavramlarını kullanarak başkasına yük olmak yerine yok olmak istediğini dile getirmektedir. Bu noktada yine bakım verenin tükenmişliğini görmek mümkündür. Bakım verme işi çoğu zaman sancılı bir süreç olabilmektedir. Bu durum da bakım vereni kendi geleceği ile ilgili bakım konusunda düşünmeye yöneltmektedir. K-5 kendi bakımının geleceği konusunda bir bakım verene ihtiyaç duymadan yaşamayı beklemekte, planlarını bu yönde şekillendireceğini ifade etmektedir. Ek olarak, Türkiye'deki kurumsal bakım hizmetlerine sıcak bakmadığını da belirtmektedir.

Bu bölümde ele alınacak bir diğer konu katılımcıların profesyonel desteğe ilişkin düşünceleridir. İnfomal bakım profesyonel olmayan bir bakım sürecine karşılık geldiği için bakım verenlerin profesyonel destekle ilgili düşünceleri önem taşımaktadır. Katılımcıların çoğu şu an için profesyonel desteğe ihtiyaç duymadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak ilerleyen zamanlarda ihtiyaç halinde profesyonel bir desteğe başvurabileceklerini belirtmişlerdir. Örneğin K-4 konuyla ilgili düşüncesini şu şekilde ifade etmektedir:

“Şu an için düşünmüyorum. Ancak ileride ben de işe başladığımda profesyonel bir destek alacağımız belli şimdiden. Ev işlerine yetişemediğimiz için çoğunlukla, haftada bir yardımcı gelip evi temizliyor. Zaten gün içinde vaktimizin çoğu onlarla ilgilenerek geçiyor. Bu nedenle ben bırakıp gittiğimde birilerinin onlar ile ilgilenmesi gerekiyor.”(K-4)

Katılımcılardan K-5 ise şu an için profesyonel bir desteğe ihtiyaç duyduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Ben düşünüyorum açıkçası. Çünkü çok zor ya...Şimdi bizim misyon gereği kadın daha çok bakıyor ya bir de dışardan biri gelemiyor ama biz çekiyoruz. Herkesin kendinden sorumlu bir hayatı var. Anneannem tabii ki çok kıymetli bir insan küçükken bana çok bakmış ben bunların hiçbirini unutmuyorum ama ben de kendi yoluma hayatıma devam etmek istiyorum.” (K-5)

K-5 bakım işinin hanede büyük ölçüde kadınlar tarafından üstlenildiğini belirtmiştir. Bakım vermenin kendisini psikolojik anlamda yıprattığını ve bu sebeple bakımın profesyonel kişilerce yapıldığı takdirde bu stresin azalacağını düşündüğünü ifade etmiştir. Bakım verme çoğu zaman stresli bir iş olabilmektedir. Bu anlamda bu stresin yönetilebilmesi için bakımda profesyonel bir destek almak aile üyeleri açısından da pek çok yükü azaltabilecek gibi görünmektedir.

4.1.5. Bakımda Günlük Faaliyetler

Bakım sürecinde incelenmesi gereken önemli konulardan biri de bakımda günlük faaliyetlerin neler olduğu ve bunların nasıl şekillendiğidir. Nitekim bakım, içinde birçok hizmeti barındıran bir kavrama karşılık gelmektedir. Bakım sürecinde, bakım verenler kendi evleri için yaptıkları hizmeti bakım alan için de yapmak durumundadır. Yemek hazırlama, temizlik işleri, yaşlı bireyin vücut bakımı, alışveriş, finansal işlerin yürütülmesi, sağlık hizmetlerine erişim gibi pek çok hizmet bakım verenlerce

sağlanmaktadır. Yaşlı birey ve bakım veren kimi zaman aynı evde yaşarken kimi zaman da bakım verenle yakın mesafede ikamet etmektedir. Bakım verenle yaşlının evinin ayrı olduğu durumlarda bakım verenler bu hizmetleri hem kendi evleri için hem de yaşlı bireyin evi için ayrı ayrı yerine getirmektedirler. Bu hizmetler rutin bir şekilde devam etmektedir. Katılımcılardan bazılarının yaşlı bireyle bir günlerinin nasıl geçtiği ile ilgili ifadeleri şu şekildedir:

“Bugünümü anlatayım mesela, yoğun geçti. Sabah erken kalktık seraya gittik fidan diktik, kahvaltı yaptık, sonra kahvaltıyı topladık, sonra temizliğe giriştik, toz aldık, örtüleri topladık makineye attık, artık bayram geliyor temizlik başladı. Evi sildik, süpürdük biraz kızımınla beraber. Diğer günler de işten geliriz temizlik işim yoksa yemek işine bakarım. Öğlen yemeğini hazırlarım, onlara yediririm kendimiz de yeriz. Onların temizliğini de ben yaparım, yemek, temizlik, bulaşık hep bana ait. İlaç takibini kendileri yapar ama ilaçları bittiğinde götürüp yazdırırız. Kayınvalidem şu ara banyosunu kendi yapamıyor. Ben yaptırayım dedim istemedi kendi. Kızlarına yaptırıyor. Pek çekinmez benden ama her işi sen yapıyorsun bunu da onlar yapsın gibisine düşündü zannedersen. Yani bana öyle dedi. Akşam da yine aynı şekilde yemek yenir. Gece onlar kendi evinde uyur biz kendi evimizde uyuruz.” (K-1)

K-1 aynı zamanda çiftçilik yaptığı için hem ev dışında hem ev içinde çalışmakta ek olarak kayınvalidesinin ve kayınpederinin bakımını üstlenmektedir. Kendisinin de ifade ettiği gibi günleri yoğun geçmektedir. Bakım verdiği yaşlıların yemek, temizlik, yaşlının vücut bakımı, ilaç takibi, tuvalet ve banyo ihtiyacının giderilmesi gibi işleri yerine getirmektedir. Bakım verdiği yaşlının, kendisinin çektiği yükün farkında olduğunu ifade ederek bakım yükünü diğer evlatların da belli ölçülerde üstlenmesini istediğini ifade etmiştir.

K-2'nin konu hakkındaki ifadeleri şu şekildedir:

“Sabah kalkarım anamın kahvaltısı, ilaçları, temizlik ile ilgilenirim. Banyosunu yaptırırım. Gelen misafirleri olur onlarla ilgilenirim. Evin diğer işleri olur onları yaparım. Öğlen akşam da aynı şekilde yemek. Gece uykusu düzensiz beni de uyandırır. Bi annenin çocuğu ile ilgilendiği gibi kalkıp onla sohbet ediyorum, ilacını veriyorum, tuvaleti varsa onu yaptırıyorum. O uyuduğu zaman uyuyabiliyorum. Sürekli tetikteyim, onun etrafındayım.” (K-2)

K-2 bakım vermenin onu zorladığını öyle ki uyku düzenini bile etkilediğini ifade etmektedir. Bakımla ilgili verilen işler arttıkça bakım verenin bakıma ayırdığı zamanın

da arttığını söylemek mümkündür. Eğer yaşlı birey öz bakımını yapamıyorsa bakım veren bakım için daha fazla zaman ve güç harcamaktadır.

K-3 de benzer şekilde zamanının ve enerjisinin büyük kısmını bakım için harcamaktadır.

“Sabah kalkıyoruz 7’de. Hemen çayı demliyoruz. Kahvaltıyı hazırlıyoruz bir bakıyoruz 7.30-08.00’ e yakın. Kaynanam zaten evinde yataktadır ya da kalkmıştır. Geç kaldık geç kaldık diye kahvaltıyı hazırlarız götürürüz önüne koyarız. Sonra eve gelirim kendi kahvaltımızı yaparız. Sonra kahvaltı bulaşıklarını yıkarım sonra iş varsa evde onları yaparım. Ev işi, temizlik, çamaşır... Ondan sonra öğlen yemeğini hazırlamaya başlarım. Kadının işi bitmiyor. Onun yemeğini hazırlarım. Yemek götürüyoruz. Banyosunu da yapamıyor onu da biz yaptırıyoruz. Onun evini de temizliyoruz. İşte 10-12 senedir hayatımız böyle.” (K-3)

Bakım işini uzun yıllardır yapan K-3 bakım verirken yaptığı işlerin artık rutin olduğunu belirtmektedir. Katılımcı hem kendi evi için ücretsiz bir emek sunmakta hem de bakım verdiği yaşlısı için ev ve bakım emeği sunmaktadır ve bu durumun güçlüğüne “kadının işi bitmiyor” diyerek ortaya koymaktadır. Günlük yapılan faaliyetler bakımda işlerin çoğunlukla kadınlar tarafından üstlenildiğini de net bir şekilde göstermektedir.

K-4 konu hakkında şunları söylemektedir:

“Babaannem ve dedem başka bir evde oturuyorlar o yüzden sabah bizim evde kahvaltı hazırladıktan sonra onlara kahvaltı vermek için geçiyorum. Sonrasında günlük bakımlarını gerçekleştirip tekrar eve dönerek aynı işlemi annem için gerçekleştiriyorum. Yemeği pişirip iki günde bir banyo yaptırmaya kadar öğleden sonra geçiyor. Sonrasında dışarıda işlerim varsa market, pazar gibi onları hallediyorum. Bazı günler okula gitmem gerekiyor. Akşamüstü evde olmuş oluyorum yine de yemeklerini yedirip yataklarını hazırlayıp kendi evime geçiyorum.” (K-4)

K-4 hem büyükannesi ve büyükbabasına hem de ameliyat olan annesine bakım vermektedir. K-4 de diğer katılımcılar gibi belli bir rutinde hem ev içi işlerini hem de bakım hizmetini sağlamaktadır. Bir yandan da eğitimine devam etmek durumunda olan K-4 hayatını yoğun bir tempoda sürdürmektedir. K-4 çok genç yaşta bakım vermek zorunda kalmıştır. Normalde annesi yaşlı bireylere bakım verirken onun da sağlık problemi çıkınca K-4 birincil bakım veren olmuştur. Bu durum bize bakım vermenin bazen mecburiyet sebebiyle olabileceğini göstermektedir. Yaşam seyrinde belki de sadece kariyer odaklı bir yaşam sürme planı olan K-4 birden bakım vermek durumunda

kalmıştır. Bu da bakım vermenin bazen plansız ve yoğun bir seyirde gerçekleşebileceğini göstermektedir.

Bakım verenlerin ifadelerine bakarak ev içi işlerin ve bakım işinin kesiştiği noktalar olduğu görülmektedir. Bunları günlük hayatta birbirinden ayırmak zor olabilmektedir. Nitekim bakım verenin yaptığı ev temizliği, çamaşır, yemek hazırlama gibi işler ev içi işler olarak değerlendirilebilir. Ancak bakım emeği bir başkasının muhtaçlığı, refahı ve iyilik hali sebebiyle yerine getirildiğinden ve bu hizmetler bakım verenin kendisi için değil bir başkası için yerine getirdiği hizmetler olduğundan bakım emeğinin kendine has bir özneliği olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu kapsamda belirtilen özneliğin ev içi alanda günlük faaliyetler neticesinde yeniden üretildiği ve şekillendiği söylenebilir. (Özkaplan, 2009).

Günlük yapılan faaliyetlerinin katılımcıları zaman ve enerji açısından zorladığı görülmektedir. Bakım verenlerin bakım yüklerinin çok olduğu, tükenmişlikle baş etme çabaları ve bakımdan kaynaklı yorgunluklarını giderebilmek için birtakım stratejiler geliştirmesi olağandır. Bakım verenlerin geliştirdiği en önemli strateji bakım işini bazı zamanlarda diğer aile üyeleri ile paylaşarak kendilerine zaman yaratmak ve molalar vermek şeklindedir. Bakım sorumluluğunun tek bir kişinin üzerinde olması bakım vereni fiziksel, psikolojik ve sosyal anlamda yorabilmektedir. Bakım vermenin mesaisi olmayan bir iş olduğu düşünüldüğünde bakım verenin kendine ayıracak zamanının olmaması da muhtemeldir. Bu anlamda varsa ikincil bakım verenlerin desteği eğer yoksa da bazı zamanlarda diğer aile üyelerinin bakıma katkıda bulunması bakım verenin kendine zaman ayırmasında önemli rol oynamaktadır. Bu konuda bazı katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Mesela bir yere gitmek istediğimizde elimle birimiz gider birimiz onunla kalırız çünkü o istemez gittiğimizi ama bazen oluyor işte.” (K-2)

“Bakım yükü tamamıyla bir kişinin ya da kendimden örnek vereyim bakım verdiğiniz kişiler fazla ise bizim gibi iki kişinin omuzlarında olunca sosyal hayatınız pek olmuyor. Özgürlüğünüz eski yaşantınıza göre haliyle kısıtlanıyor. Ama benim arkadaşlarım da sıklıkla ziyaret ederek ya da telefonla görüşerek benim onlarla iletişimimi koparmamama yardımcı oluyorlar.” (K-4)

K-4 arkadaşlarıyla sıklıkla görüşerek, onlarla bağlarını koparmayarak bakım stresini azalttığını ifade etmektedir. Bakım verenlerin sosyal çevreleri ile bağlarını koparmamaları onların daralan sosyal yaşamlarını daha iyi bir hale çevirebilmeleri için önemli bir dayanaktır denebilir. Bakım verenlerin sosyal yaşamdan kopmamaları için var olan sosyal bağlarını koruyabilmeleri, yeni sosyal ağlara başvurmaları gibi stratejiler geliştirmeleri onların özellikle psikolojik anlamda rahatlamaları için önemli rol oynamaktadır. Nitekim K-4 de bakımdan dolayı kısıtlanmış hayatını arkadaşları ile olan ilişkilerini canlı tutarak daha verimli hale getirmeye çalışma şeklinde bir strateji geliştirmiştir.

4.2. Bakımda İşbölümü

Türkiye’de ilk kez 2006 yılında yapılan zaman kullanımı araştırmasının sonuçları hane içinde cinsiyete dayalı işbölümünün nasıl bir fark yarattığını ortaya koymuştur. Bu rapora göre, “kadınların hane halkı ve ev bakım faaliyetlerine günde ayırdıkları ortalama süre erkeklerin yaklaşık 6 katı” kadardır (TÜİK, 2008). Ücretli çalışmaya erkekler günde ortalama 6 saat 8 dakika kadınlar ise 4 saat 19 dakika ayırmaktadır. Ev içindeki ücretsiz çalışmaya ise erkekler 1 saat 19 dakika ayırırken kadınlar 5 saat 43 dakika ayırmaktadırlar. Bu durum bize erkeklerin daha çok ev dışında ücretli bir işte çalıştığını kadınların ise ev içinde ücretsiz çalıştığını göstermektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi bu durum kadın işinin ve erkek işinin toplumsal olarak kurgulanmış olduğu gerçeğinin bir ürünü olarak görülebilir. Zaman kullanımı araştırması kapsamında bir veri bulunmamasına karşın yaşlı bakımı da diğer bakım işlerinde olduğu gibi çoğunlukla kadınlar tarafından yapılmaktadır. Bu tez için bakım verirken yapılan işlerde kadınların ve erkeklerin hangi noktalarda nasıl farklılaştığının ortaya konması önemlidir. Bu bağlamda bakım verirken hangi işleri kadınların hangi işleri erkeklerin yaptığının belirlenmesi, bu işbölümüne yönelik algıların nasıl olduğu, yapılan işlerin değerine yönelik algıların nasıl olduğunun ortaya konması gerekmektedir.

4.2.1. Bakımda Cinsiyete Dayalı İşbölümü

Kapitalizm öncesi toplum düzeninde üretimin merkezi aile iken kapitalist toplum düzeninde sanayileşme sebebiyle kadın ve erkeğin görevlerinde farklılıklar olmuştur. Erkek ev dışında ücretli çalışmaya başlamış kadın ise ev içinde bırakılmış ve ekonomik

üretimden soyutlanmıştır. Bunun sonucunda kadın ev işlerinden sorumlu tutulmuş ve karşılıksız bir emek sunar hale gelmiştir (Karkıner, 2011). Kadının ev içinde yaptığı işler hem ev düzeni için yapılan işler hem de aile üyelerinin bakımının üstlenilmesi şeklinde ifade edilebilir. Erkekler ve diğer aile üyeleri işlerini kendileri yerine getirebilseler bile bu işler kadın tarafından yapılmaktadır. Örneğin, kadın kocası için yemek hazırlamakta, sofraya düzeni ile ilgilenmekte, çamaşırını, ütü ve diğer ihtiyaçların karşılanmasında etkin rol oynamaktadır. Oysa erkeğin bunları yerine getirmede herhangi bir muhtaçlığı bulunmamaktadır. Kadın erkeğin bir sonraki üretim gününe hazır hale getirilmesinden sorumlu tutulmaktadır. Yukarıda ifade edilen işleri erkeğin yerine kadın yapmakta, böylece kadın erkeğin yükünü hafifletmekte, onun kendisini yenilemesine yardım etmekte ve nihayetinde kapitalist sistemin devamlılığına katkı sunmaktadır.

Yukarıda belirtilenlere ek olarak bakıma muhtaç aile üyelerinin bakımı da büyük ölçüde kadınlar tarafından yapılmaktadır. Bu tezde yaşlı bakımı merkez alınmaktadır. Bu sebeple yaşlı bakımı yapılırken aile içinde kadın ve erkeklerin görev paylaşımının nasıl şekillendiğinin ortaya konması önemlidir. Katılımcıların bakım verirken de ev içi ve ev dışı işlerde olduğu gibi cinsiyete dayalı bir işbölümü içinde oldukları görülmüştür. Literatürü destekleyen bir bulgu olarak bu çalışmaya katılanların ifadeleri analiz edildiğinde bakım verirken sorumluluğu büyük ölçüde kadınların üstlendiği söylenebilir. Kadınlar daha çok yaşlı bireyin yemek yapımı, beslenmesi, temizliği, vücut bakımı, ilaç takibi gibi işleri üstlenirken erkekler yaşlı bireye ait faturaları ödeme, alışveriş gibi finansal işleri yürütmekte, sağlık hizmetlerine ulaşımını sağlamak ve bakımda fiziksel güç gerektiren işleri üstlenmektedir. Ek olarak eğer bakım alan yaşlı erkek ise erkek bakıcılar mahremiyet gerekçesiyle bakıma muhtaç bireyin tuvalet ihtiyacı ve vücut bakımı işlerini de üstlenebilmektedir.

Katılımcılardan E-3'ün bakım konusunda aile içinde nasıl bir işbölümü yaptıkları konusundaki ifadeleri şu şekildedir:

“Günlük yiyecek ihtiyacının tamamını eşim karşılıyor. Eşimin bakma imkânı olmadığına onun dediği şekilde yemeğini, ekmeğini ben de karşılıyorum. Evine gider halini hatırlarım. Ben sinirlendiğim zamanlar eşim gider benim açığımı kapatmaya çalışır. Klimasını açmaktan bile aciz kendisi. Onu eşim düzeltir, yukarıdaki gelinimiz düzeltir. Hastaneye götürülecek olursa ağırlık bendedir. Faturası benim tarafımdan

karşılıyor. Ek bir ihtiyaç olursa ben karşılıyorum. Dâhiyane bir dul maaşı var ya! Ev temizliği, vücut temizliğini eşim ve gelinimiz yapıyor. Kızı da gelirse o anlık bir temizlik ihtiyacı varsa yapıyor. O da gelir süpürür eder gider. Ama çamaşırını filan günlük ihtiyaçlarını eşim yapıyor. Burda hatta onun eşyaları için özel bir çamaşır makinesi bile var.” (E-3)

E-3’ün ifadelerinden bakımda cinsiyete dayalı bir işbölümü olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Ayrıca katılımcının eşi bakım alan anne ile bakım veren oğul arasındaki anlaşmazlıkların, sorunların çözümünde de rol oynamaktadır. Bakım vermek karmaşık bir süreç olduğundan aile içi ilişkileri de etkilemesi muhtemeldir. Bu anlamda kadın hem bakım işlerinin birincil sağlayıcısı olmakta hem de bu örnekte olduğu gibi aile içindeki uyumun ve sükûnetin sağlanmasında da etkin bir rol oynamaktadır.

E-4’ün konuyla ilgili ifadesi şu şekildedir:

“Bakıma ben kızlarım ve karım kadar çok zaman harcamıyorum. İki üç günde bir babamın banyosuna yardım ediyorum. Çoğu işi onlar yapıyorlar. Şimdi karım ameliyatlı olduğu için çoğu işi kızlarım yapıyor... Bakımla ilgili olarak ben maddi konulardan sorumluyum daha çok. Ama babamın beden temizliğinden de sorumluyum.” (E-4)

E-4 bakım vermede kadınların daha çok zaman harcadığını ifade etmektedir. Bu durum literatürle uyumludur. Daha önce de bahsedildiği gibi bakım işinde kadınlar daha fazla zaman harcamaktadır. Erkekler bakımda daha çok ikincil bakım veren konumundadır. Yani bakım verirken birincil sorumluluğu kadınlar üstlenmekte, erkekler ise belli konularda kadın bakıcılara yardım etmektedir. Belirtilen ailede E-4’ün annesi ve babasına bakım hizmeti verilmektedir fakat E-4’ün bakım veren eşi bakım veremeyecek duruma geldiğinde bile birincil bakım veren E-4 olmamış, birincil bakım veren E-4’ün kızı yani yine başka bir kadın olmuştur.

E-5’in konu hakkındaki düşünceleri şu şekildedir:

“Yemeği annem veya kardeşim yapıyor, temizlik işlerinde bazen yardım ediyorum. Alışverişi genelde annem yapıyor ama ben taşıma konusunda yardım ediyorum. Faturaları ben ödüyorum. Sağlık problemi olduğunda götürmek gibi bir şey yok çünkü annem doktor olduğu için o ilgileniyor. Bir de anneannemin tıp bilgisi çok yüksek olduğu için kendi ilaçlarını kendisi yapıyor. Normal ilaçlar olsun bitkisel ilaçlar olsun çok derin bir bilgisi var bu konuda.” (E-5)

E-5 de diğ er katılımcılarla benzer şekilde bir işbölümünün varlığından söz etmektedir. Bu anlamda bu araştırmaya katılanların söylemleri literatürle benzerlik göstermektedir. Bakım veren ailelerde cinsiyete dayalı bir işbölümü vardır ve bu roller toplumsal bir norm olarak sürdürülmektedir denebilir.

Zaman kullanımı açısından bakıldığında kadınların bakım için erkeklerden daha fazla zaman harcadıkları görülmektedir. Bu zaman farkının yanı sıra yapılan işin niteliği de farklılık göstermektedir. Toplumsal olarak kurgulanmış cinsiyetçi işbölümünün bakımda da kadın ve erkek işlerini şekillendirdiği söylenebilir. Erkekler bakımda daha az sorumluluk almaktadır ve bu sorumluluk daha çok bakım veren kadınlara yardım etme şeklinde yerine getirilmektedir. Kadınlar bakım yaparken de daha çok ev içindeki işleri yapmakta erkekler yine bakımla ilgili kamusal alandaki işleri yapmaktadır. Örneğin, kadın, evde yemek, temizlik, vücut bakımı yaparken erkek, dışarda fatura yatırma, hastaneye götürme gibi işleri yapmaktadır. Tüm bunlar bakım işlerinde kadın ve erkeğin rollerinin nasıl ve nerede farklılaştığını göstermektedir.

4.2.2. Bakımda Kadın İşi/ Erkek İşi Ayrımına Yönelik Algılar

Bakım verirken kadınların ve erkeklerin farklı boyutlarda farklı sorumluluklar üstlendiği geçen bölümde ifade edilmişti. Bu tez için kadınların ve erkeklerin bu farklılaşmanın temel nedenini nasıl anlamlandırdıklarının ortaya konması oldukça önemlidir. Nitekim bu anlamlandırma çözümlendiğinde toplumsal cinsiyet temelli bu işbölümünün aile içinde nasıl yeniden üretildiği de betimlenebilecektir. Bu bağlamda bakım veren kadınların ve erkeklerin bakımdaki kendi rollerinin ne olduğu ve karşı cinsin rollerinin ne ve nasıl olması gerektiği ile ilgili düşünceleri ele alınmalıdır.

Katılımcılara bakım verirken kadın ve erkek işinin farklı olup olmadığı sorulmuştur. Bazı katılımcılar kadın işinin ve erkek işinin farklı olması gerektiğini söylerken bazı katılımcılar böyle bir farkın olmadığını ifade etmektedirler. Örneğin, E-1 ve K-2 bakım verirken kadın işi ve erkek işinin farklı olduğunu şu şekilde dile getirmektedir:

“Ben ekonomi işlerini ayarlıyorum, o yemek yapıyor bilmem ne, tuvaletine yardım ediyor. Onun görevi daha fazla. Emeği daha fazla yani. Toplumda da kadının yaptığı işler var erkeğin yaptığı işler var paylaşıyoruz yani.” (E-1)

E-1 “toplumda da kadının yaptığı işler var erkeğin yaptığı işler var” derken aslında bakımdaki bu ayrımın toplumsal alandaki diğer cinsiyet temelli farklılıklarla ilgili olduğunu kastetmektedir. Ataerkil anlayış çerçevesinde toplumsal alanda da kadın işi ve erkek işi farklılık göstermektedir ve bakımdaki rollerin farklılaşması da aslında bunun bir tezahürü şeklindedir denebilir.

Benzer şekilde K-2 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Her işi ben yapıyorum. Erkek sadece hastaneye götürüp getirmesini, evin ihtiyaçlarını almasını, ekonomiyle ilgili şeyleri karşılar. Onun dışında bütün bakımı ben yapıyorum. Yemek, temizlik her şeyi ben yapıyorum.” (K-2)

K-2 yapılan işlerin farklı olduğunu, kadının bakımda daha çok sorumluluk aldığını ve erkeğin yükünün daha az olduğunu belirtmektedir. K-2 burada aslında bu farklılıktan kaynaklanan bakım yüküne vurgu yapmaktadır. Katılımcının toplumsal cinsiyet rollerini benimsediğini ancak aynı zamanda da bu durumdan da hoşnut olmadığını söylemek mümkündür. Bu anlamda bu işbölümünü adaletsiz bulduğu da ifade edilebilir.

Diğer yandan bakım verirken kadın ve erkek işi şeklinde bir ayrımın olmadığını belirten katılımcılar da bulunmaktadır. K-1 ve E-3 konu hakkında şöyle düşünmektedir:

“Kadının yapacağı işle erkeğinki bence farklı değildir. Yani onun yaptığı işi ben yaparım benim yaptığım işi o da yapar ihtiyaç olursa. Yaparız yani ikimiz de. Ben olmadığım zaman eşim yemek de yapar, yedirir. Ya da ben hazırlar mutfağa bırakırım o yedirir. O olmadığında da ben onun yapacağı işi yaparım serada olsun evde olsun.” (K-1)

“Bence böyle bir ayrım yok. Bu benim annem. Bakarken her türlü hizmeti eşim yaparken ben de yaparım.” (E-3)

Yukarıdaki ifadelerde katılımcılar eşlerinin yaptığı işleri kendilerinin de yapabileceğini ifade etmektedirler. Ancak katılımcıların fikir olarak bu düşüncüyü savunsalar da pratikte bunu uygulamadıkları görülmektedir. Katılımcılar, ihtiyaç duyulduğu zamanda birbirlerinin rollerini üstlenebileceklerini ifade etmektedirler. Bu durum aslında katılımcıların bakım verirken toplumsal cinsiyet temelli bir ayrım yaptıklarının göstergesidir. Nitekim ihtiyaç halinde birinin diğerinin işlerini yapabileceğini ifade etmek aslında bireylerin bir görev paylaşımı olduğunu da gösterir. Katılımcılar aslında

bu rolleri benimsemişler ve zorunluluk hallerinde rol değiştirdiklerini ya da değiştirebileceklerini söylemektedirler.

Buna karşılık K-4 bakımında işbölümünü şu şekilde değerlendirmiştir:

“Ben birçok işte böyle bir ayrım görmüyorum. Örneğin amcam geldiğinde pansumanını, giydirmeyi evi düzenlemeyi bizim gibi yapıyor. Dedemin banyosunu babam veya amcam eğer burda olursa onlar destek oluyor. Bakım cinsiyete tabi bir şey değil ve yalnızca kadının sorumluluğu da değil. Eğer erkek evdeyse ve bakıma muhtaç biri varsa bunların hepsini erkek de yapabilir.” (K-4)

K-4 de ifadesinde olması gerekeni belirtmektedir. Bakımda kadın işi ve erkek işi ayrımının olmaması gerektiğini hatta erkek bakım verenlerden kısmen bir katkı gördüğünü ifade etse de aslında bakımdan birincil olarak kendisi sorumludur. Erkekler bakıma katılacaklarsa da kadınlara bakım konusunda eşlik etmektedir. Yani bakımda yine birincil sorumlu kadınlar olmaktadır.

E-4, konunun farklı bir yönünü vurgulamıştır:

“Aslında farklı değil. Erkeğin de elinden her iş gelmesi lazım. Ama biz öyle alışmadığımız için onlar gibi yemek yapıp banyo yaptırıp filan hepsine yetişemeyiz. Yine de eğer mecbursa kadın da erkek de yapar.” (E-4)

E-4’ün “biz öyle alışmadığımız için” ifadesi toplumsal cinsiyet rollerinin aileler tarafından çocuklara öğretildiğini gösterir niteliktedir. Bireyler dünyaya geldikten sonra erkek ya da kız çocuklarına nasıl davranmaları gerektiği onlara öğretilir. Kadınlar ev işlerini ve bakım işlerini yapmaları gerektiğini annelerini ve çevresini gözlemleyerek, erkekler eve ekmek getirmesi gerektiğini babalarını ve çevresini gözlemleyerek öğrenmektedir. Nitekim belirtilen ifadede E-4’e bakım işini yapmanın öğretilmediği çıkarımını yapmak mümkündür. Böylece toplum eliyle kadın işi ve erkek işi çocuğa sosyalleşme aracılığıyla aktarılır. Bireyler bu yazısız kanunlara yani bir deyişle toplumsal normlara göre yaşamlarını sürdürür ve ona göre davranırlar.

E-5 de bu durumun varlığını ifadeleriyle desteklemektedir.

“Yani herkes her işi yapabilir ama toplumda yani bir benimsenmişlik var herkesin benimsediği bir yapı var. Ona uygun olarak da herkes davranıyor. Ama illa böyle olacak

diye de bir kaide yok. Başta da dediğim gibi annem kardeşim yemek yapmasalar ya da temizlik yapmasalar ben o işi üstlenirim.”. (E-5)

E-5 de toplumsal cinsiyet rollerinin toplumu oluşturan bireyler tarafından benimsendiğini ve bireylerin bu kurallar çerçevesinde davrandıklarını belirtmektedir. Bakım da toplumda kadınlar tarafından yapılması gereken bir iş olarak tanımlandığından erkekler bakım konusunda kendilerini birincil sorumlu olarak görmemektedir denebilir. Erkekler bu sebeple eğer bakıma dâhil olacaklarsa ikincil bakım veren olmaktadır ve belli konularda kadınlara yardım etmektedirler.

K-5’in konu ile ilgili düşüncesi şöyledir:

“Aslında bence keskin bir fark yok. Eşitler. Çok keskin dememin nedeni de mesela şu bir kadını tuvalete götürürken bir erkek götüremez. Mesela ben bunu kabul edemiyorum. Ben de bakıma muhtaç olsam bir erkeğin götürmesini istemem. Bu bir fark olabilir ama geriye kalan her şey eşit. Mahremiyet anlamında bir farklılık olabilir ama ev işlerinin yapılmasında ya da onunla konuşulmasında hiçbir fark olduğunu düşünmüyorum. Ama benim bakım verdiğim ailede böyle bir farklılık var. Asla ama asla bir erkeğin ne temizlik yapacağını düşünüyorum, yani görmedim de. Ne yemek yaptığını görmedim de. O sadece ekonomik boyutuyla bakıyor işte faturalarını ödeyeyim diyor mesela. Bu sürekli söylendiği için aklıma direkt bu geliyor. Maddi anlamda ona yardım ediyor, destek çıkıyor.” (K-5)

Bakımda mahremiyet hem toplumsal alanda hem de bakımla ilgili çalışmalarda ele alınan önemli bir konudur. Yaşlılıkta bakıma muhtaçlık durumunda tuvalet ve vücut bakımı ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda büyük ölçüde kadın yaşlının ihtiyaçlarını kadın bakıcılar erkek yaşlının ihtiyaçlarını erkek bakıcılar karşılamaktadır. Nitekim bu araştırmaya katılan bireyler de bu şekilde bir görev dağılımı yaptıklarını ifade etmişlerdir. K-5 de bu anlamda bir görev farklılığı olmasını doğal karşılayacağını belirtmektedir. Geriye kalan bütün bakım işlerinin ise eşit paylaşılması gerektiğini ve cinsiyete dayalı bir ayrımın olmaması gerektiğini söylemektedir. Ancak kendi ailesinde bakımdaki işbölümünde bir eşitsizlik olduğunu, erkeğin ev içi işlerde ve yaşlının öz bakımı konusundaki işleri üstlenmediğini yalnızca kamusal alandaki işleri yürüttüğünü de ifade etmektedir. Dolayısıyla K-5’e göre olması gerekenin pratikte bir karşılığı bulunmamaktadır.

Bakım verirken kadın işi/erkek işi ayrımına yönelik algılar değerlendirilirken bu ayrımın katılımcılar tarafından nasıl anlamlandırıldığı önem arz etmektedir. Yukarıda anlatılanlar neticesinde bu anlamlandırma hakkında şunları söylemek mümkündür: Öncelikle kadın işi ve erkek işi şeklinde bir ayrımın toplumsal alanda var olduğu literatürde ortaya konulmuştur. Bakım vermede de tıpkı toplumsal alanda olduğu gibi toplumsal cinsiyetçi bir işbölümünden bahsedilebilir. Özkaplan (2009) ev içi işlerin ve bakım işlerinin bir noktada iç içe olduğunu ve bu sebeple de ayrımını yapmanın güç olduğunu ifade etmektedir. Bakım verirken yapılan işler çoğu zaman ev için yapılan işlerle örtüşmektedir. Örneğin yaşlı bakımı yapılırken yaşlı birey için temizlik, yemek gibi hizmetler de yapılmaktadır ancak bu işler ev içi işler kapsamında olmasına rağmen bakım alan kişi için yapıldığı için bakım emeği kapsamında değerlendirilir (Özkaplan, 2009). Ancak ev içi emek olarak da ele alınsa bakım emeği olarak da ele alınsa bu işler büyük ölçüde kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Sanayileşme sonrası toplumda erkeğin ev dışında kadının ev içinde üretime katılması cinsiyete dayalı işbölümü olarak ifade edilmiştir. Bu işbölümünün kadın işini ve erkek işini birbirinden ayırmasıyla bireyler toplumda kendilerine biçilen rolleri benimsemişler ve buna göre işlere yönelmişlerdir denebilir. Bakım verirken yapılan işlerde de aslında benimsenen bu toplumsal kurallar bireylerin kadın ve erkek işi farkını anlamlandırmalarının temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bireyler yapmaları gereken işi sahiplenmişler ve ona uygun şekilde davranır duruma gelmişlerdir. Böylece bakımdaki kadın ve erkek işi ayrımına yönelik anlamlandırmaların da bu toplumsal kuralların benimsenmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu araştırma kapsamında, kadın ve erkek işi diye bir ayrımın olmadığını savunanlar sadece ihtiyaç halinde rol değiştirdiklerini belirtmektedir. Aslında bu da bakımdaki cinsiyete dayalı ayrımın yerleşmiş bir hal aldığını gösterir niteliktedir. Yani aslında kadın ve erkeğin rolleri yerleşmiştir ve ancak ihtiyaç halinde bu roller değişebilmektedir. Bunun yanında kadın işi erkek işi diye bir ayrımın olmaması gerektiğini ama bunun uygulamada bir karşılığının olmadığını katılımcılar tarafından vurgulanması da en azından bize toplumsal cinsiyete dayalı ayrımın adaletsiz ya da eşitsiz bir durum olduğunu ve özellikle kadınların buna bir itirazı olduğunu gösterir niteliktedir. Tüm bu bilgiler ışığında benimsenen ya da benimsenmek durumunda

kalınan bu toplumsal cinsiyet rollerinin bu işbölümünü aile içinde yeniden ürettiğini ifade etmek mümkündür.

4.3. Bakım Emeği

Bakım emeği kavramı hasta, yaşlı, çocuk, engelli hatta bir sağlık problemi olmayan kişiler için ihtiyaç duyulan hizmetlerin karşılanmasını ifade etmektedir (İlkkaracan, 2015). Bakım emeği denildiğinde ise neredeyse tüm dünyada büyük ölçüde akla kadınlar gelmektedir. Bu araştırma kapsamında da yaşlı bakımı için harcanan emek ele alınmaktadır. Kadınların bu emeğinin yaşlı bakım sürecinde aile içinde nasıl tezahür ettiği önem arz etmektedir. Bu nedenle bu bölümde öncelikle ev emeği ve bakım emeğinin bütünleşmesinin kadınların hayatını nasıl etkilediği ele alınacaktır. Burada hem ev işlerini yapmanın hem de bakım işleri yapıyor olmanın kadınlara neler hissettirdiği anlaşılmalı çalışılacaktır. Sonrasında bakım verirken yapılan işlerin değerinin kadınlar ve erkekler açısından nasıl algılandığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Buradan emeğin değerine ilişkin algılarla ilgili çıkarım yapılmaya çalışılacaktır. Son olarak da bakım emeğinin ekonomik karşılığına yönelik algılar ele alınacaktır. Bu kapsamda kadınların ücretli çalışma ile ilgili düşünceleri değerlendirilecektir. Ek olarak da bakım emeğinin ekonomik bir değerle ölçülüp ölçülemeyeceği ile ilgili görüşler ele alınacaktır.

4.3.1. Ev Emeğinin ve Bakım Emeğinin Bütünleşmesinin Kadınların Hayatına Etkisi

Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi bakım verme karmaşık bir iştir. Aile üyelerinden birine ücretsiz bakım veren bakıcılar, mesaisi ve miktarı belli olmayan bir hizmet sunmaktadır. Hem ev içi işlerle uğraşmak hem de bakım vermek çoğu zaman büyük sorunlar yaratabilmektedir. Bunlar, hem bakıcının fiziksel/ruhsal açıdan sağlığını etkilemesi hem de onun sosyal yaşamını kısıtlaması şeklindeki sorunlar olarak ifade edilebilir. Ağır engelli birine bakım vermek çok zorlayıcı bir iştir ancak buna ek olarak ağır engelli statüsünde olmasa bile bakıma muhtaç bir yaşlının bakımı da büyük bir sorumluluk gerektirdiğinden bakıcıların hayatını önemli ölçüde etkilemektedir. Nitekim bir başkasının sorumluluğunu üstlenmek oldukça zordur. Bakım verenlerin daha çok kadınlar olduğu göz önüne alındığında hem ev işlerini yapmak hem de yaşlı birinin

bakımını yapmak uzun bir mesai gerektirdiğinden bakım verenlerin hayatlarını etkilemektedir. Ev emeği ve bakım emeğinin bütünleşerek sunulmasının bakım verene neler hissettirdiğinin ele alınması bu noktada teze önemli katkılar sunacaktır. Zira duygusal emeğin ölçülemeyeceği düşünüldüğünde (Özkaplan, 2009) onların bu emeklerinin kendi iç dünyalarına nasıl yansıdığına çözümlemesi için katılımcıların bu konudaki düşüncelerine bakmak gerekir.

Bakım veren kadınlara hem ev işlerini hem de bakım işlerini yapıyor olmanın kendisine neler hissettirdiği sorulduğunda alınan cevaplardan bazıları şu şekildedir:

“Yorucu oluyor tabii bazen of dediğim anlar da oluyor. Bu iş de bugün kalsın bunu da yapmayayım dinleneyim dediğim anlar oluyor. O anda her şeyi bırakıp yatıyorsun artık, dinleniyorsun.” (K-1)

Öncelikle bütün katılımcılar ilk olarak bu durumun kendilerini yordüğünü belirtmişlerdir. Kendilerinin de yaşlılık sürecine girdiklerini ve yaşadıkları durumun onları zorladığını ifade eden katılımcılar bulunmaktadır. Örneğin K-1'in durumu ele alınırsa bu sürecin onları hem fiziksel hem psikolojik anlamda zorladığı sonucuna varılabilir.

K-4'ün konu ile ilgili düşünceleri şu şekildedir:

“Ev işleri ile bir arada olunca asla hiçbir şey yetişmiyor. Gün sonunda kendimi yorgun hissediyorum. Annem daha önce bunları tek başına yapıyordu. Nasıl yetişiyormuş diye düşünüyorum şimdi.” (K-4)

Daha önce ikincil bakım verenken kısa süre içinde birincil bakım veren konumuna gelen K-4 bakım işlerini ve ev işlerini bir arada yürütmenin güçlüğünden bahsetmektedir. Bakım emeği ekonomik açıdan üretken olmayan emek olarak ele alınsa da aslında kadınlar ev içinde çok uzun saatler çalışmaktadır. Öyle ki çoğu zaman mesai saatinden söz etmek mümkün değildir. Nitekim bakım yaparken bazen gece ya da sabahın erken saatlerinde bile yaşlı bireyin gereksinimleri için emek harcamak gerekebilir. K-4 de bu anlamda bakım vermenin ve ev işlerini bir arada yürütmenin yorucu olduğunu ve bakım verirken çok zaman harcandığına vurgu yapmıştır. Ek olarak K-4 daha önce birincil bakım veren annesinin yaşadığı güçlükleri deneyimlediğini belirterek onu anlamaya başladığını ifade etmiştir. Bu durum ev işleri ve bakım söz konusu olduğunda kadınların

hane içinde iş yükünün büyük boyutlara ulaştığını gösterir niteliktedir. Görüldüğü üzere; bakım veren, bakım veremeyecek duruma geldiğinde bakım verecek kişi yine hane içinden başka bir kadın olmaktadır ve benzer deneyimler yaşamaktadır.

Katılımcılara bu süreçte çok zorlandıkları bir anları olup olmadığı sorulmuştur. K-3 bu konudaki bir anısını şu şekilde ifade etmiştir.

“Bir gün görüncemin Kur’an’ı var herkes oraya gitti. Elti de yok. Sabah kahvaltıyı vereyim dedim hemen hani Kur’an okunacak ya erkenden giderim dedim. Vardım ben yemeyeceğim kahvaltı dedi. Niye dedim yemicem dedi. Gecedden üstünü başını batırmış her yerini. Yatak, her taraf pislik olmuş. Dökelemiş oralara dökmüş. Üstüne bastım bi de. Kahvaltı yemicem demesi suçundanmış, suçlu hissetmiş. Zorlandım zorlanmam mı? Ağladım bu ne dedim. Bu ne kaderim neymiş benim böyle dedim. Ondan sonra orayı sildim, topladım. Dışarda makinesi var hususi onun çamaşırları için. Onları topladım makineye attım, yıkadım. Ben gidemicem dedim Kur’an’a. İşte zorlandığım şeyler oluyor.” (K-3)

Bakım vermek çoğu zaman zor ve yıpratıcı olabilmektedir. K-3 de bu anısında yaşadığı bir zorluğu dile getirmiştir. K-3 “kaderim neymiş benim böyle” söylemi aslında bakım vermenin manevi anlamda onda uyandırdığı tezahüre işaret etmektedir. Bakım veren birçok kadın bu durumu kaderleriyle bağdaştırmaktadır. Bakımın stresi ve yıpratıcılığı kadere olan isyanla sonuçlanmaktadır. Bu anlamda bakımın bireyin kaderi olduğu düşüncesi onların maneviyat anlamında bu durumla başa çıkmalarında önemli bir rol üstleniyor gibi görünmektedir.

Kadınların hem ev emeği hem de bakım emeği sunuyor olmalarının onları zorladığı, yorduğu ve stres düzeylerinin artmasında etkin olduğu görülmektedir. Bu kadar stresli ve zahmetli bir işin ekonomik anlamda bir karşılığının olmayışı ise kadın emeğinin değersizleştirildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bakım kadınların doğal olarak yapmaları gereken bir iş olarak görüldüğünden onların bu emekleri görünmez bir hal almaktadır. Bakım verenlerin hayatlarını önemli şekilde etkileyen bu süreçte kadınların ve erkeklerin bakım emeğinin değeri hakkındaki düşünceleri de önem arz etmektedir. Bir sonraki bölümde bu konu incelenecektir.

4.3.2. Bakım Verirken Yapılan İşlerin Değerine Yönelik Algılar

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi kültürel ve tarihsel bir kurgu sebebiyle erkekler ev dışında ekonomik getirisi olan işlerde çalışmakta kadınlar ise daha çok ev içinde ev işleri ve bakım işlerini yapmakta ve bunun karşılığında herhangi bir ücret almamaktadır. Çünkü bu kurgu sebebiyle, kadın doğası gereği bu işleri yapmakla yükümlüdür aynı şekilde erkekler de eve ekmek getirmekle yükümlüdür. Kadın dışarıda ücretli bir işte çalışsa bile ev içi işlerden ve bakım işlerinden yapısı ve doğası gereği sorumlu tutulmaktadır. Bu benimsenmiş kurgu yaşlı bakımı hususunda da aynı senaryo ile karşımıza çıkmaktadır. Yaşlı bakımı yapılan hanelerde kadınlar yaşlı bireyin öz bakımı ile ilgilenirken erkekler bakım konusunda daha çok kamusal alandaki işleri ve ekonomik işleri yürütmektedir. Bakım emeği ele alınırken tam da bu noktada bakım işlerinde kadının ve erkeğin yaptığı işlerin değerinin farklı cinsiyetlerce nasıl algılandığı önem kazanmaktadır. Çünkü bakım emeğinin ve emeğin değerinin kadınlar ve erkekler tarafından nasıl anlamlandırıldığına anlaşılması bu tez için önemlidir. Bu kapsamda katılımcılara erkeklerin ev dışında sosyal güvenlikle ve ücret karşılığında çalıştıkları buna karşılık kadınların evde ücretsiz bir ev ve bakım emeği verdikleri hatırlatılarak bu bağlamda kimin emeğinin daha değerli olduğu sorulmuştur. Erkek katılımcıların tamamı kadınların yaptığı işin değerinin daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Kadın katılımcıların ise çoğunluğu kadın işinin ve erkek işinin aynı değerde olduğunu belirtmiş, sadece bir kadın katılımcı erkeğin emeğinin daha değerli olduğunu söylemiştir. Katılımcılardan bazılarının konu ile ilgili düşünceleri şu şekildedir:

“Kadının yaptığı daha kıymetli. Biz para kazanıyoruz ama kadın para gelmese de yine iş yapcak. Yani ben bulup gelemesem yatıyo olsam veya kahvede oluyo olsam o mecbur yemeği filan hazırlayacak. Eşimin yaptığı iş daha değerli. Biz yaşlıyla ilgilenir miyiz ilgileniriz ama o daha iyi ilgilenir yani. Bu yönden en fazla emek onun.” (E-1)

“Yani aslında bakım için söylersek kadının yaptığı iş daha değerli. Evin içinde akşama kadar bir insanla uğraşıyorsun. Hatta annemin gece uykusu da bölünüyor ablam o zamanda onunla ilgilenmek durumunda. Ben sadece belli sorumlulukları üstleniyorum. Onun yükü daha fazla o yüzden onunki daha değerli.” (E-2)

E-1 ve E-2 kadınların ev içinde sürekli yaşlı biri ile ilgilenmek durumunda olduklarını kendilerinin yalnızca bazı konularda sorumluluk aldıklarını bu sebeple de kadınların bakım emeğini daha değerli gördüklerini ifade etmektedirler. Toplumsal anlamda kadın

ve erkek arasındaki işbölümü gereği kadınların ev içinde daha çok sorumluluk aldığını özellikle yaşlı bakımı konusu da bu işlere eklendiğinde bu yükün arttığını belirtmektedirler. Erkekler bakımın büyük ölçüde kadınlar tarafından yerine getirildiğini bildiklerinden ve aslında kadınların bu sorumluluğu erkeklerin adına da üstlendiklerini bildiklerinden erkeklerin, bu ücretsiz bakım emeğinin değerinin farkında oldukları söylenebilir. Ancak burada dikkate alınması gereken nokta erkeklerin bakım konusunda birincil rol üstlenme çabasına girmemeleri, kadınların yaptıkları bu işe sadece minnet duymaları, onları takdir etmeleri biçiminde bir dünya görüşüne sahip olmalarıdır.

E-3'ün konu ile ilgili düşünceleri şu şekildedir:

“Biz sadece para kazanma fikriyle işe gidiyoruz tamam ama burdaki bayan daha itibarlı yapıyor, bizleri yaşatmak için, doğru, sağlıklı yaşamamız için çalışıyor. Benim bir gün sonra işe gitmem için yine o beni hazırlıyor. O yönden bana göre kadının ki daha değerlidir. Şimdi düşünelim, dışarda işe giden bir kişi günlük işi bulamadı mı bir kenarda oturuyor. Evdeki kadının oturma şansı var mı? Yok. Onun için kadının yaptığı iş değerli.” (E-3)

E-3 kadının ev içinde yaptığı işin sınırı olmadığını ve belli olmayan bir zaman diliminde çalıştığına vurgu yapmaktadır. Kadının yaptığı ve erkeğin yaptığı işi kıyasladığında kadının işinin değerli olduğunu söylemektedir. Katılımcının “benim bir sonraki gün işe gitmem için yine o beni hazırlıyor” söylemi dikkate değerdir. Nitekim emeğin yeniden üretimi önemli bir kavramdır. E-3 de bu söylemiyle kapitalist sistemde üretimin devamlılığının sağlanması için çalışanın bir sonraki üretim gününe hazırlanması, kendini yenilemesi önemlidir. Kadınlar ev içinde erkeğin yerine onun bir sonraki güne hazırlanmasını kolaylaştıracak işleri üstlendiklerinden emekleri kapitalist sistem içinde önemli bir yere sahiptir. Yaşlı bakımında da bakımı öncelikle aile üyelerinin üstlendiği göz önüne alındığında hane içinde erkeğin yerine kadın bakım konusunda sorumluluğu üstlenmekte ve böylece erkek ev dışında kapitale hizmet etmeye devam edebilmektedir. Dolayısıyla kadının ev ve bakım emeği kapitalizm için önemli bir dayanaktır denebilir.

E-5 kadının ev emeği konusundaki düşüncelerini bir anısını anlatarak şöyle yorumlamaktadır:

“Benim üniversitede bir hocam vardı şöyle bir şey anlatmıştı yani eşine ne kadar minnettar olduğunu anlatıyordu. Eğer o bana yardım etmese işte benim giysilerimi

yıkamasa ütülemese yemek yapmasa ben böyle başarılı olmazdım diyordu ve çok da başarılı bir hocaydı gerçekten. Çünkü kendisi çalışıyor, akademik araştırmalar yapıyor ancak psikolojik olarak çok yoruluyor. Eşi de ona destek olduğu için yani sahip olduğu başarıya ortak olarak eşini görüyordu. Yani aslında bir erkeğin kazandığı kazanca eşi varsa o ortak olmuş oluyor. O kazanç hepsinin aslında. Tabii insandan insana değişir ama genel olarak baktığımda yaptığı işlerin değeri eşit aslında. Yani şöyle denmemesi lazım çirkin bir şey aslında “ Sen naptın, ben sürekli çalışıyorum” mesela. Bu şekilde olmaması lazım. Ya da mesela eve geldiği zaman hiçbir şey yapılmamış olmaması lazım. Mesela erkek geldiği zaman. Yani bir dengenin olması lazım.” (E-5)

E-5’in değindiği nokta da yine emeğin yeniden üretimi kavramını karşılamaktadır. Buna ek olarak E-5 kadının erkeği üretime hazır ettiğinden söz etmekte ve bunun sonucunda erkeğin kazancının aslında her ikisinin kazancı olduğunu ifade etmektedir. Tam da bu düşünce sebebiyle kadın emeği görünmez emek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın ve erkek piyasa için yapılan üretime ortak bir katkı sunsa da ekonomik açıdan üretken olan erkek olarak görüldüğü için kadının emeği görünmez bir hal almaktadır. Böylece ev ve bakım emeği ücretsiz bir emek olarak ele alınmakta ve kadının bu alandaki emeği değersizleşmektedir.

K-1 erkeğin emeğinin daha değerli olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Yani birlikte bi hayata devam ediyoruz herkesin sorumluluğu var ama para olmadan da hiçbir şey olmuyor. O eve para getirirse ben işlerimi yapabiliyorum. O para getirirse ben temizlik malzemesi alabiliyorum. Evi o döndürüyor onun yaptığı daha değerli.” (K-1)

K-1’in ifadelerinden ekonomik açıdan üretken olanın emeğini daha değerli gördüğü yorumunu yapmak mümkündür. Çünkü onun anlam dünyasına göre ev içinde üretimin yapılabilmesi için ev dışında da bir çalışan, gelir getiren olmalıdır. Dolayısıyla kendi emeği ekonomik olarak bir değer üretmediğinden, mübadele değeri olmadığından daha değersiz görülmektedir.

Buna karşılık K-3 ve K-4 kendi emeklerinin de erkeğin iş piyasasındaki emeği kadar değerli olduğunu ifade etmektedir.

“Erkeğin yaptığı iş de kıymetli, kadının yaptığı iş de kıymetli. İkisi de olmazsa olmaz. Kadının yaptığı iş de lazım, yemek ekmek, temizlik mesela. O da para getiriyor o da lazım. Para olmazsa hiçbir şey olmaz.” (K-3)

“Her ikisi de kendi içinde değerli. Sonuçta maddi bakım yükünü de birinin karşılaması gerekiyor. Bu yük de dışarıda çalışan kişinin omuzlarında. Ama dışarıda çalışan kişi

evde bakım vereni hiçbir iş yapmıyor gibi görürse o zaman problem var demektir.” (K-4)

K-3 ve K-4 her iki tarafın işinin de kendi içinde ayrı ayrı değerli olduğunu belirtmektedirler. Bu anlamda kadınların emeklerinin bilincinde oldukları söylenebilir. Ekonomik olarak karşılığı alınmasa da kadınlar en azından bir emek ürettiklerinin farkındadırlar ve bu durum ev içi emeğinin ve bakım emeğinin ücretlendirilmesi konusundaki kadın hareketinin gerçekleşebilmesi açısından önemlidir. Çünkü ancak kadın kendi emeğinin değerinin bilincinde ise böyle bir hareket oluşacak ve anlam kazanabilecektir.

K-5 konu hakkında şunları belirtmektedir:

“Kesinlikle aynı değerde. Mesela ev hanımlığı bir meslekten yeni yeni sayılmaya başlandı. Literatüre yeni yeni girmeye başladı ev hanımlığı diye bir meslek var. Ücret almıyorlar ama evde ciddi bir iş yapıyorlar. Kadın mesela çalışıyor olsa eve bir yardımcı alacak yardımcı o işleri yapacak ya da bir kısmını yapacak. Kadın da işten gelince yapmaya devam edecek. Şu anda erkek çalışıyor kadın sadece evde diyelim kadın da çok iş yapıyor aslında. Erkek şunu gözetiyor. Ben birçok insanla görüşüyorum, üzerimi değiştiriyorum kadın yatağından kalkıyor kendi kıyafetleriyle iş yapmaya başlıyor, bu iş değil. Ama kadının yapmış olduğu işi erkek yapmış olsa inan bana ezilir o yükün altında. Muhakkak yandım, bittim, öldüm birini alalım vs. diyeceğine eminim. Tanıyorum çünkü bakım veren erkekleri de tanıyorum ailemde. Eşit değerde olmalı, eşit değerde görüyorum ben zaten ama bu görülmediği için bakım, emek sadece kadına atfedilen bir değer olmuş oluyor. Bu beni çok rahatsız ediyor zaten. Hani cinsiyetler arasında bir eşitsizlik var ama eşit olmalı. Tabii ki de mesela kalkıp koltuğu kadın sırtlanamaz hani fiziksel bir farklılığı var. Ama eşit değerdelere. Ama eşit görülüyor.” (K-5)

K-5 kadın emeğinin ekonomik açıdan da değerli bir emek olduğunu belirterek ev emeğinin ücretlendirilmesi konusuna değinmektedir. Bu düşünce kadınların ev ve bakım emeği ile ilgili çalışmalarda ele alınan önemli bir konudur. Kadın çalışmaları alanında özellikle ücretsiz ev içi emeği ve karşılıksız emek konuları sıkça işlenmekte ve kadınların bu anlamda nasıl bu dezavantajlı durumdan kurtarılacağı tartışılmaktadır. K-5 ek olarak erkeklerin aynı işi üstlenmeleri durumunda bu yükü taşıyamayacaklarını dile getirmiştir. Bu anlamda katılımcının, erkeklerin bakım verme konusunda isteksiz olduğu ve bunu kendi sorumlulukları olarak görmedikleri şeklinde bir gözlemi olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcı, kadın ve erkeklerin emeklerinin değerinin aynı olduğunu düşündüğünü belirtmekte ama bunun pratikte böyle görülmediğini ifade

etmektedir. Gerçekten de hem erkekler hem de kadınlar kadın emeğinin değerli olduğu konusunda birleşmeler de toplumsal alanda cinsiyetler arasında bir eşitsizlik söz konusudur. Bu eşitsizlik tarihsel olarak kurgulanmış bir eşitsizliktir. Bu sebeple bu kurgunun değişmesi ve yeniden yapılanması da ancak toplumsal bir hareketle mümkün olabilecektir.

4.3.3. Bakım Emeğinin Ekonomik Karşılığına Yönelik Algılar

Bakım emeği; hane içinde ücretsiz ve sosyal güvence olmadan sunulan, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünde kadına atfedilen bir değer olarak görülmektedir. Ev içi işler ve bakım işleri kadının doğası gereği yapması gereken işler olarak görüldüğünden bu işler dışarıda ücret karşılığı yapılmasına rağmen ev içinde ücretsiz bir emek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu emeğin ücretsiz oluşunun bakım verenlerin anlam dünyasında nasıl bir yeri olduğu bu araştırma için önem arz etmektedir. Bu anlamda yaşlı bakımı veren kadınların bu ücretsiz emeği ne karşılığında sağladıkları yahut bunun karşılığında ne beklediklerini ortaya koymak gerekmektedir. Bu sebeple öncelikle bakım emeğinin maddi bir değerle ölçülüp ölçülemeyeceği sorgulanacaktır. Sonrasında kadın bakım verenlerin ücretli çalışmayla ilgili düşüncelerine yer verilecektir. Böylece; ücretli çalışma fikrini bakım veren kadınların nasıl anlamlandırdığı, eğer ücretli çalışmaya katılsalardı yaşamlarında nelerin değişeceği ve neden böyle düşündükleri irdelenebilecektir.

Kadınlar gerek toplumsal cinsiyet rolleri gerek sevgi ve şefkat gibi duygusal özellikleri sebebiyle gerekse de zorunluluk sebebiyle bakım vermede birincil rol üstlenmektedir. Tüm bu sebepler göz önüne alındığında kadınlar aslında mübadele değeri olan bu işleri geleneksel bir döngüde ücretsiz olarak yapmaktadır. Tam da bu noktada sorulması gereken bu emeğin maddi bir değerle ölçülüp ölçülemeyeceğidir. Bu soru cevaplandığında kadın emeğinin ekonomik değeri ile ilgili bir yorum yapmak mümkün olabilecektir.

Katılımcılar büyük ölçüde bakım emeğinin ekonomik bir karşılığı olmadığı şeklinde dönüt vermişlerdir. Buna gerekçe olarak; manevi olarak yapmaları gereken bir şey olarak hissetmeleri, kan bağı olduğu için kendilerini bakmakla yükümlü hissetmeleri ya da akrabalık ilişkileri sebebiyle bakımdan kendilerini sorumlu tutmalarını

göstermişlerdir. Ayrıca başka birisine para karşılığı bakım vermeyeceklerini söyleyerek bakım işinin ne kadar zor olduğunu belirtmişlerdir. Buna karşılık az da olsa bakım emeğinin karşılığının olması gerektiğini belirtenler de bulunmaktadır. Ancak bu karşılığın kadın emeğinin görünür kılınması açısından devlet eliyle yapılan bir düzenleme şeklinde olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Katılımcılardan bazılarının bakım emeğinin maddi bir değerle ölçülüp ölçülemeyeceği konusundaki görüşleri şu şekildedir:

“Eşimle tabi ki kazandığımızı paylaşıyoruz ama bakım işinde Allah’a inanarak yapıyoruz yani bir beklentimiz olduğundan değil.” (E-1)

Hem literatürde belirtilen hem de bu araştırma kapsamında edinilen bilgiler çerçevesinde bakım vermenin inanç değerleriyle olan ilişkisi bakım sorumluluğunun üstlenilmesinde önemli bir dayanaktır. Bakım veren bireyler kendi dini inanışlarına göre ebeveynlerinin bakımından öncelikle kendilerini sorumlu tutmakta ve genel anlamda bunu ekonomik bir çıkar ya da beklenti söz konusu olmadan, manevi birtakım duygularla yerine getirdiklerini belirtme eğilimindedirler. Yukarıda belirtilen E-1’in ifadesinde de “Allah’a inanarak yapıyoruz” söylemi bu görüşü destekler niteliktedir.

Bakım verebilecek başka aile üyeleri olmasına rağmen bakım sadece bir kişi tarafından üstlenilse de ekonomik anlamda bir beklenti güdülmeyeceği katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bu konuda K-2 şöyle bir söylemde bulunmuştur:

“Hayır, emeğimin ekonomik karşılığı yok. Kardeşlerim ne alırsa ben de onu alacağım. Mesela kız kardeşim var 4 aydır 5 aydır gelmiyor ama o ne alırsa ben de onu alacağım. Verdiğim hizmet maddi bir değerle ölçülemez.” (K-2)

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere bakım veren bu işi ekonomik bir karşılık almadan ve bir beklenti içinde olmadan yapmaktadır. Katılımcı miras anlamında da diğer kardeşler bakıma katılmasalar dahi onlarla eşit konumda olduğunu dile getirmektedir. Buradan bakım verenin bu emeği karşısında ekonomik bir beklentisi olmadığı çıkarımı yapmak mümkündür.

Bakımın inanç değerleriyle bağlantılı olmasının bir diğer boyutu da bireylerin kendi yaşlılıkları için manevi anlamda yaptıkları yatırımdır. Bu düşünce kimi zaman üstü

kapalı bir şekilde ifade edilse de yaşlı bakımında ekonomik bir beklenti söz konusu olamayacağı çünkü kendi yaşlılık dönemlerinde de aynı süreci deneyimleyeceklerini belirtmektedirler. Birçok bakım veren, bir yaşlıya bakım vermenin mükâfatı olarak kendi yaşlılık döneminde de çocuklarının onlara bakım vereceğine ya da en azından destek olacaklarına inanmaktadır. Bu sebeple de bir anlamda bakım işini bu inançları çerçevesinde üstlenmektedirler dolayısıyla da ekonomik bir karşılık beklememekte, bunu manevi bir yaptırım olarak değerlendirmektedirler. Konu hakkında K-3 şöyle demektedir:

“Hayır, parayla kesinlikle ölçülemez. Parayla yapılacak bir iş değil yani, zor. Biz de yaşlancaz biz de o hale düşeriz napcan. Bir çocuktan beter, çocuk onun yanında iyi. Bende astım var. Zor, başkasına parayla bakmazdım.” (K-3)

K-3’ün “biz de yaşlancaz biz de o hale düşeriz” söylemi yukarıda ifade edildiği gibi kendi yaşlılığında bakıma muhtaç olma durumunu düşünmesinin bir ürünüdür. Ek olarak yaşlı bakımı ile çocuk bakımını kıyaslamakta ve çocuk bakımının daha kolay olduğunu dile getirmektedir. Yaşlı bakımı ve çocuk bakımı bakım verenler tarafından çoğunlukla fiziksel, duygusal, sosyal açıdan birbiri ile kıyaslanmaktadır. Bu kıyaslama sonucunda büyük ölçüde yaşlı bakımı yapmanın daha zor olduğu dile getirilmektedir. Nitekim K-3 de bu görüştedir. K-3’ün “başkasına parayla bakmazdım” söylemini yaşlısına bakması karşısında ekonomik bir beklentisinin olmadığı şeklinde okumak mümkündür.

Bakım veren kadınların bakım emeğinin ekonomik bir karşılığı olup olmadığı sorulduğunda E-3 ve E-5 şunları söylemektedir:

“Hayır, kesinlikle. Ne benim ne onun ne başka birinin. Parayla bana adam aylık 10 bin bile verse yapmam. Başkasının çenesini çekmek istemem. Açıkçası durum bu. Bizim acizliğimiz yemekten ekmekten bakmaktan değil eşimin de öyle gelinin de öyle. Sadece her yaşlı da olduğu gibi bizimkinin de çenesinin çok olması. Psikolojik rahatsızlık yaratan konu o.” (E-3)

“Maddi bir değer gözetilerek bu işin yapılması mümkün değil yani ben kimsenin katlanabileceğini sanmıyorum. Bizde öyle bir şey yok yani zengin bir insan da değil öyle.” (E-5)

E-3 ve E-4 yaşlı bakımının zorluğundan bahsetmekte ve ekonomik karşılığı olan bir iş olsa bile yapmayı tercih etmeyeceklerini belirtmektedirler. Yaşlı bakımı hem fiziksel

bakım itibarı ile hem de yaşlı bireyin bakım verenlere olan tavır ve davranışları itibarı ile zor bir süreç olabilmektedir. Nitekim E-3, yaşlısının kendilerini psikolojik anlamda yıpratıldığını düşünmektedir. Bu sebeple, bakım zor bir iş olarak görülmektedir ve başkasına ücretli bakım vermenin mümkün olmayacağı düşüncesi hâkimdir. Bu durumu, bakım vermenin duygusal süreçlerden kaynaklandığı, aile bağları sebebiyle ya da bir yakını için yerine getirilmesi gereken bir görev olarak algılanması sebebiyle gerçekleştirildiği şeklinde okumak mümkündür. Öyle ki bu algı sebebiyle bakım verirken ekonomik bir karşılık çoğu kez beklenmemektedir.

K-5'in konu ile ilgili düşünceleri şu şekildedir:

“Bu cevabım çok garip gelecek ama bence olmamalı ya ekonomik bir değeri. Hiçbir şekilde ekonomik bir değer gütmüyorum ona bakarken. Benim düzenli bir gelirim olmadı hayatım boyunca ama mesela onun bir ihtiyacı olduğu zaman gidip alıyorum. Bunun kıyaslamasını yapmıyorum ama anneannem bana şu kadar para verdi... Bunu gerçekten değer biçmeden yapıyorum. Paranın bana verdiği ifade hiçbir şey ona bakarken. Bilmiyorum bunu neden hissettiğimi ama muhtemelen hissedilmesi gereken bir şey çünkü insanlar bu işi parayla yapıyorlar bir ücret elde ediyorlar. Ama ben birinci derece akrabam olduğu için ya da kan bağımlı olduğu için böyle bir şey hiç düşünmedim. Aklımdan bile geçmedi.” (K-5)

K-5 diğer katılımcılar gibi bakım verirken duygusal bağları sebebiyle ekonomik bir karşılık gözetmemektedir. Katılımcının da ifade ettiği gibi bakım dışarda yapıldığında karşılığında ücret alınan bir iştir. Aile üyesi olan birçok bakım veren ise bu iş karşılığında bir ücret almamaktadır hatta böyle bir beklentileri de yoktur. Bakımı doğal olarak yapmaları gereken bir iş olarak görmektedirler. Bakım tam da bu duygusal emek sebebiyle görünmez bir hal almaktadır. Çünkü hem emeğin sınırları, kapsamı, mesaisi belli değildir hem de bu duygusal bağ sebebiyle emeğe bir mübadele değeri biçilememektedir. Yani K-5'in bahsettiği “muhtemelen hissedilmesi gereken bir şey” deyimini bize bakımın toplumsal bir öğreti neticesinde doğal olarak üstlenilmesi gereken bir şey olabileceğini göstermektedir. Bu durum da belirtildiği gibi emeğin görünmez kılınmasında önemli bir yere sahiptir.

Bakımda emeğin maddi bir değerle ölçülemeyeceği düşüncesinin yanında ölçülebileceği görüşü de bulunmaktadır. Bakım verirken ekonomik bir beklenti içinde olmadıklarını fakat bakım emeğinin ücretlendirilmesi gerektiği ifade etmektedirler.

“Elbette bakım emeğinin bir karşılığı olmalı. Özellikle elinde mesleği olmayan ve hayatlarının büyük çoğunluğunu yalnızca bu şekilde sürdüren kişilerin hayatlarını garanti altına almaları sağlanmalı sosyal güvence ile. Ancak bakım verdiğiniz kişi yakınınız olunca maddi değerden çok öte manevi bir bağlılık size bu işleri yaptırıyor tabii ki.” (K-4)

“Ekonomik karşılığı olmalı tabii. Günlerini burda geçiriyorlar. İki kızım da üniversite mezunu isteseler şimdi de bir işe girip çalışabilirler ama o vakitleri yok. O yüzden emeklerinin karşılığını maddi alsalar güzel olurdu tabii.” (E-4)

K-4 ve E-4 bakım emeğinin bir mübadele değeri taşıdığını bu sebeple hem ücretlendirilmesi hem de sosyal güvence kapsamına alınması gerektiğini savunmaktadır. Gerçekten de bakım işini aile dışından biri yaptığı zaman ya da bakım işi bakımevinde yapıldığında bu emek karşılığında ücret alınır ve sosyal güvencesi vardır. Bu sebeple de aslında bakım emeğinin ücretlendirilmesi talebi doğaldır. Üstelik bu ücretlendirmenin devlet eliyle yapılması gerekmektedir çünkü sosyal devlet tüm vatandaşlarını tek tek bireyler olarak ele alır ve onları insan haysiyetine yaraşır şekilde korumak durumundadır. Bu sebeple de eğer yaşlı bakıma muhtaçsa onun bakımını sağlamak öncelikle devletin sorumluluğundadır.

5. TARTIŞMA

Yaşlı bakımı yapan ailelerde bakım emeğinin toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında değerlendirilmesini inceleyen bu çalışmada aile içinde toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl yeniden üretildiği; toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, kadının görünmeyen emeği, karşılıksız emeği, kapitalizm, ataerkillik, eril devlet temel kavramları kullanılarak ele alınmıştır.

Öncelikle literatürde de ifade edildiği gibi bakım söz konusu olduğunda kadınlar birincil roldedir (Arpacı, 2009; Erdem, 2004; Özer, 2016; Özateş, 2015). Hem kadınlar hem de erkekler toplumsal cinsiyete dayalı bir işbölümünü dayanak alarak ev içi işler ve bakım işlerini kadına atfetmektedir. Bakım verirken kadın ve erkeğin yaptığı işler düşünüldüğünde kadının; yaşlı bireyin öz bakımı, genel temizliği, yemek hazırlama, sağlığını takip etme gibi konularda uzmanlaştığı görülmektedir. Erkekler genellikle ekonomik işleri yönetme, ulaşım gibi işleri yapıyorlarsa da bakım konusunda uzmanlaştıkları özel bir alan bulunmamaktadır. Öyle ki erkekler, kadınların ihtiyaç duydukları zamanlarda yardımcı olan ikincil bakım verenlerdir. Bu söylemler ışığında bakım verirken eşitsiz bir işbölümünün varlığından söz etmek mümkündür. Araştırma bu kapsamda literatürle uyumludur. Nitekim Özateş (2015) ve Özer (2016) de yaptıkları araştırmalarda bakım sürecinde kadınlar ve erkekler arasında eşit olmayan bir işbölümünden söz etmektedirler. Bu araştırmalarda da bakım verirken kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerine göre belli sorumlulukları üstlendiği ortaya konmuştur. Bu noktada, işbölümü neticesinde kanıksanan toplumsal cinsiyet rollerinin tek tek bireyler bazında değiştirilemeyeceğini, değişebilecekse de bunun ancak toplumsal altyapı, üretim biçiminde bir dönüşüm ve bir toplumsal hareketle mümkün olabileceğini söylemek gerekir.

Literatürde toplumsal alanda cinsiyete dayalı bir işbölümünün varlığından söz edilmektedir (Kergoat, 2007; Acar-Savran&Demiryontan, 2012). Tarihsel süreçte erkeğin kamusal alandaki gelir getiren işlerden, kadının ev içinde mübadele değeri olmayan işlerden sorumlu tutulması kadınlar aleyhine kurgulanmıştır. Araştırmada katılımcılar, kadınların ve erkeklerin bakım verirken yaptığı işlerin farklılık gösterdiğini

belirtmişlerdir. Ancak genel olarak bu alanda kadın işi/erkek işi ayrımının olmaması gerektiği konusunda birleştikleri görülmüştür. Burada, aslında toplumsal cinsiyetten kaynaklı eşitsiz işbölümü olmasına bir itiraz olduğu üstelik erkeklerin de bunun bilincinde olduğunun altını çizmek gerekir. Bu itiraz ve bilinçlenme feminist yaklaşım açısından kıymetlidir. Bununla birlikte sorgulanması gereken bu bilincin, benimsenen yapıyı dönüştürmede yeterli olup olmayacağıdır.

Kergoat (2007) toplumsal alandaki işbölümünde ayrılma ve hiyerarşi ilkelerinden bahsetmektedir. Ayrılma ilkesi işlerin kadın ve erkek işleri diye kategorize edilmesini, hiyerarşi ilkesi de erkek işinin kadın işinden daha değerli görülmesini ifade etmektedir. Bu çalışmada edinilen veriler neticesinde ayrılma ilkesinin yaşlı bakımı konusunda bir geçerliliği bulunmaktadır. Yani yaşlı bakımında kadın ve erkekler arasında bir işbölümü söz konusudur. Hatta bu işbölümü eşitsiz bir işbölümdür ve yaşlı bakımında kadınlar daha fazla sorumluluğu yerine getirmektedir. Kergoat'ın bahsettiği hiyerarşi ilkesi gereğince cinsiyete dayalı işbölümünde erkeğin yaptığı işler –ekonomik olarak üretken olan emek- toplumda daha değerli görülmektedir. Ancak bu çalışma bulguları bu görüşle örtüşmemektedir. Katılımcı beyanlarına bakıldığında kadınların yaptığı işlerin de değerli görüldüğü, erkeklerin ve kadınların yaptığı işler arasında toplumsal alanda bir değer farkı olmadığı çıkarımı yapılmıştır. Hatta yaşlı bakımı söz konusu olduğunda kadının emeği erkeklere göre daha değerli bir hal almaktadır. Bu algıyı derinlemesine incelemek gerekmektedir. Aslında bu görüşün altında bakıma yüklenen manevi değer yatmaktadır denebilir. Bu anlamda bakım verme kutsal ve değerli bir iş olarak görülmekte ve bu yönüyle de bakımın değeri ev işlerinden farklılaşmaktadır. Bu araştırmanın soru(n)larından biri de bakım emeğini toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl şekillendirdiği idi. Bu sorunun bir yanıtı olarak şunları söylemek yerinde olacaktır: Kadın emeğine manevi bir değer biçilmekte ve kadının emeği yüceltilerek bakım konusunda motivasyon oluşturuluyor gibi görünmektedir. Bakım emeğinin (yani kadın emeği) manevi değerine anlam yüklenmesi de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretilmesinin bir aracı olarak ifade edilebilir.

Yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda katılımcıların büyük ölçüde bakım emeğini ekonomik bir beklenti içinde olmadan sundukları görülmüştür. Araştırma

bulgularında kadınların kendi emeklerinin değerinin farkında olduklarına yer verilmişti. Bu noktada ürettikleri emeğin değerinin farkında olmalarına rağmen bunun karşılığında ekonomik bir beklenti içinde olmamalarının altını çizmek gerekir. Yaşlı bakımı, doğası gereği kadınlar tarafından yapılmakla yükümlü olunan bir iş olarak değerlendirilmektedir. Bunun temel nedenini; geleneksel değerler, devlet eliyle desteklenen güçlü aile ve akrabalık ilişkileri olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Devlet birçok alanda aile kurumunu güçlendirerek önemli harcamalardan kendini soyutlamaktadır. Yaşlı bakımı konusu da bunlardan biridir. Bakıma muhtaç insanlara devlet eliyle eşit bir şekilde sunulacak hizmetler devlet için önemli bir külfettir. Bu külfetten kaçınmanın en iyi yolu da bakımı devlet dışındaki aile ve serbest piyasa gibi kurumlara yüklemektedir. Bu anlamda neoliberal politikalar çerçevesinde bakım, devletin üstlenmesi gereken bir iş olmaktan çıkmış ve belirtilen kurumlara devredilmiştir (Bağdatlı Vural, 2016). Dolayısıyla bakım işi devlet eliyle ailelere, dolaylı olarak kadınlara da yüklenmektedir. Bu anlamda eril devlet eliyle bakım alanındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin boyutları arttırılmakta gibi görünmektedir. Nitekim feminist kurama göre ataerkil devletlerin elindeki en önemli kozlardan biri geleneksel aile yapısı ve bunun devamının sağlanmasıdır. Bu perspektiften bakıldığında toplumun en küçük yapı taşı aile olarak görülmektedir. Oysa toplum tek tek bireylerden oluşan bir yapıdır. Ancak bireyci bir politika izlendiğinde devletin bu bireylerin her birine eşit haklar ve fırsatlar sağlamak durumunda kalması söz konusudur. Aile ve akrabalık ilişkilerinin güçlü tutulması devlet politikası olduğunda ve bu anlayış toplumsallaştığında yaşlı bakımı gibi konularda devlet, yurttaşları için harcadığı kasanın maliyetini en aza indireyecektir. Çünkü aile ilişkileri güçlü tutulursa bakım ailenin sorumluluğunda olacak böylece devletin yükü azalacaktır. Ancak ilk olarak 1961 anayasası ile daha sonra da 1982 anayasası ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal devlet olduğu değiştirilemez bir madde ile güvence altına alınmıştır. Bu, devletin her yurttaşının insan onuruna yaraşır bir standartta yaşamasının sağlanmasından sorumlu olduğu anlamına gelmektedir. Öyleyse devlet her bireyden sorumludur ve onların her birine eşit haklar vermek ve eşit fırsatlar yaratmak devletin ödevidir (Akış, 2013; Oğlak, 2014). Dolayısıyla bakım da bir başkasının vicdanına bırakılmamalıdır ve her yurttaşın bakım hakkına sahip olması gerekmektedir. Çünkü sosyal devlet anlayışı gereği bakım hakkı bir vatandaşlık

hakkıdır. Bu sebeple de tüm vatandaşları kapsayıcı olmalıdır. Devlet eğer bakım işini aileler eliyle yapmayı seçiyorsa en azından bakım veren her aile için adil ve eşit fırsatlar yaratan politikalar oluşturulmalıdır. Ayrıca devlet, bakım veren aile üyelerinin emeği de ücretlendirmeli ve sosyal güvenlik kapsamına almalıdır. Bu sebeple bakım politikaları oluşturulurken tüm bakım alanları ve bakım verenleri kapsayacak şekilde detaylandırılmalıdır.

Türkiye'nin bakım politikaları ele alındığında yaşlı bakımının birçok ülkede olduğu gibi informal olarak aile üyeleri tarafından sağlandığı görülmektedir. Aile üyeleri içinde de bakım veren büyük ölçüde kadınlar olmaktadır. Bu noktada eleştiriye değer olan kadının dezavantajlı bir konumunun daha da dezavantajlı hale gelmesidir. Bakım politikalarının toplumsal cinsiyet eşitsizliğini daha da arttırdığı söylenebilir. Çünkü neoliberal politika anlayışı neticesinde devlet bakımdan kendisini soyutlamaktadır. Bu durum toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü pekiştirmekte ve kadın ev içinde mübadele değeri olmayan işleri yapmak durumunda bırakılmaktadır. Tüm bu eşitsizlikler ve dezavantajlar neticesinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği yeniden üretilmektedir.

Bakım emeği, bakım veren bireyin bakım alanın "refahını ve iyiliğini sağlamak ve onun ekonomik ve sosyal yaşama katılımını yeniden üretmek amacıyla" yaptığı tüm faaliyetler olarak tanımlanabilir (Bütün, 2010: 15; akt. Urhan, 2016). Bakım emeği de ev içi emek gibi karşılıksız kadın emeği olarak değerlendirilmektedir. Nitekim bakım emeği, dışarda yapıldığında bir meta değeri bulunurken aileden birine bakım verildiğinde karşılığında ücret alınmayan -hatta beklenmeyen- bir emektir. Bu araştırma bulgularına bakıldığında aile üyelerinin yaşlı bakımı yapmanın aile olmanın gerektirdiği doğal bir iş olduğunu ve bunun karşılığında ekonomik bir beklenti içinde olmadıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Bakım verenler genel olarak bunun manevi anlamda karşılığını alacağını düşünmektedir. Bakım verenlerin bakımı yapılması gereken doğal bir iş olarak benimsemeleri kadının görünmez emeğinin boyutunu arttırmada etkindir. Çünkü bakım emeği ev içi emekle bütünleştiğinde kadının yaptığı işin sınırı/sınırsızlığı ve mesaisi artmaktadır. Bu işler ücretlendirilmediği için de kadının emeğinin değersiz görüntüsünün boyutları artmaktadır. Ayrıca, bakım işlerinin kadınlar tarafından ücretsiz olarak yapılması emeğin maliyetini düşürerek ücretlerin de düşmesine yol açmaktadır

böylelikle kadınların emeğinin sömürsünün boyutları artarken erkeklerin emeğinin sömürsünü de yeniden üretilmektedir (Özbudun, 2015). Yaşlı bakımı yapan ailelerde emeğin değersizleşmesi de yeniden üretilmektedir. Bu anlamda, bireylerin bakımı bir hak olarak görmelerini sağlayacak bir dönüşümün gerçekleşmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde yaşlı bireyler bakım hakkını talep edebilecektir ve bakım emeği ücretsiz bir emek olmaktan sıyrılabilecektir. Bu sebeple hem politika alanında hem de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması anlamında feminist harekete ihtiyaç vardır.

Türkiye’de birçok aile yaşlısına informal bakım hizmeti vermektedir. Bu aileler yaşlı bakımı konusunda profesyonel olmayan bir bakım hizmeti sunmaktadır. Bu durum hem bakım veren kadını bilmediği bir işi yapmak durumunda bırakmaktadır hem de yaşlı birey açısından riskler içermektedir. Dolayısıyla ortada hem yaşlı bireyi hem de bakım vereni ilgilendiren bir sorun bulunmaktadır. Bunun neticesinde bakımın aile içinde bir krize sebep olduğunu söylemek gerekir. Ele alınması gereken önemli konulardan biri de bu hanelerde bakımdan kaynaklı oluşan krizdir. Yaşlı bakımı yapan ailelerde diğer ailelerden farklı olarak bir stres gözlemlenmiştir. Kadının tükenmişliği ve yıpranmışlığı haneye de yansımaktadır ve bu durum aile ilişkilerini etkilemektedir (Karaca, Yazıcı ve Korkmaz, 2016). Bu stresin nedeni kadınların hem ev işlerini hem de bakım işlerini yürütmek durumunda kalmaları olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda bakım politikaları yeniden şekillendirilmeli ve yaşlı bakımında ailelere profesyonel destek sağlayan kapsamlı politikalar oluşturulmalıdır.

Türkiye’de yapılan çalışmalarda bakım emeği konusunun genel olarak evde bakım parası üzerinden değerlendirildiği görülmektedir (Özateş, 2015; Özer, 2016). Ülkemizde ağır engelli olmasa bile bakıma ihtiyaç duyan yaşlılar dolayısıyla bu yaşlıların bakımını üstlenen kadınlar bulunmaktadır. Bu sebeple bakım/kadın emeği evde bakım parası odağından bağımsız olarak da ele alınması gereken bir konudur. Çünkü sorun sadece ağır engelli bakımı yapanların sorunu değildir. Nitekim Türkiye’de birçok yaşlı bireye aileleri evde bakım parası almadan bakım hizmeti vermektedir. Dolayısıyla bakım emeğini aile boyutuyla yeniden değerlendirmek gerekmektedir ve bu tez çalışması bunu yapmayı hedeflemiştir. Bundan sonra yaşlı bakımı ve bakım emeği bağlamında yapılacak araştırmaların odaklanması gereken konulardan biri Türkiye’de yaşlı bakımını

kültür boyutuyla ele almak olabilir. Bu alışma gerçekleştirilirken literatürde görülen en büyük eksiklik alanda yapılan etnografik ve nitel araştırmaların yetersizliği olarak görülmüştür.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

İnsan ömrü giderek uzamaktadır. Artan yaşla birlikte yaşlılık döneminde bakıma muhtaçlık gibi birtakım risklerle karşı karşıya kalılabilmektedir. Bu sebeple bakım konusu hem günümüzde önemli bir sorundur hem de gelecekte önemli bir yere sahip olacaktır. Günümüzde yaşlı bakımı daha çok aile üyeleri tarafından informal şekilde karşılandığından bakım konusunda yapılan çalışmalar aile içinde bakım veren ve bakım alan üzerinde odaklanmaktadır. Bu araştırma, büyük ölçüde bakımın sağlayıcıları kadınlar olduğundan yaşlı bakımını kadın emeği bağlamında ele almaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin bakım veren hanelerde nasıl yeniden üretildiği ve bakım emeğini bu rollerin nasıl yeniden şekillendirdiği araştırmanın çıkış noktası olmuştur. Bu kapsamda elde edilen bulgular neticesinde şunları söylemek mümkündür: Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünde bakım da diğer ev işlerinde olduğu gibi kadın tarafından yapılması gereken bir iş olarak değerlendirilmektedir. Bakım verirken erkeklerin, kadınların yaptığı işleri yapabilecekleri ifade edilse de bunun pratikte yapılmaması, erkeklerin ikincil bakım veren olmaya devam etmesi cinsiyete dayalı işbölümünün hane içinde yeniden üretildiğini göstermektedir. Çünkü toplumsal cinsiyet rolleri kanıksanmıştır. Bu işbölümünde yaşlı birine bakım vermektense ötürü kadın emeği yüceltilmekte böylece bakım emeğine manevi bir değer biçilerek toplumsal cinsiyet rolleri yeniden üretilmektedir.

Araştırma sonucunda yaşlı birine bakım vermenin temelinde “biz de yaşlanacağız” düşüncesinin yattığı görülmüştür. Bu düşünce sebebiyle gelecekte bakıma muhtaçlık durumunda bugün yaşlı birine baktıkları için kendilerinin mükâfatlandırılacağına inanmaktadırlar. Bu sebeple de bakım karşılığında maddi bir beklenti içerisinde değillerdir. Tam da bu nedenden ötürü bu tez kapsamında önemli bir argüman olarak ele alınan kadının görünmez emeği yeni bir boyut kazanmaktadır. Yaşlı bakım sürecindeki bu düşünce sebebiyle kadının emeğinin karşılıksız oluşu emeğin görünmezliğini pekiştirmektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan bir konu da yaşlı birine bakım verirken kadınlar ve erkekler arasında nasıl bir işbölümü olduğu idi. Bakım verilirken aile içinde bir

işbölümü söz konusu olsa da kadın ve erkeğin yaptığı işler arasında hem nicelik hem de nitelik farkı bulunmaktadır (Özateş, 2015). Bu kapsamda araştırmada literatürle benzer sonuçlar elde edilmiştir. Kadınlar bakım için erkeklere göre daha fazla zaman harcamaktadır. Aynı zamanda kadınlar yaşlı bireyin vücut bakımı, temizliği, ev düzeni, ilaç takibi gibi işleri yaparken erkekler ekonomik işler ve ulaşım gibi bakım konusunda daha az yorucu/yıpratıcı işleri yapmaktadır. Bu da kadın ve erkeğin yaptığı işin nitelik bakımından farklılaştığını bize göstermektedir.

Fransız düşünür Bonald, kadının yerinin ne olduğunu “kadınlar politik topluma değil, aileye aittir ve tabiat onları kamu hizmetleri için değil, ev işleri için yapmıştır” şeklinde ifade etmektedir (akt. Özbudun, 2015). Gerçekten de toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünde kadın ev işlerinden, erkek kamusal alandaki işlerden sorumlu tutulmaktadır. Bakım da toplumsal alanda kadınlar tarafından yapılması gereken bir iş olarak tanımlandığı için bakım işlerinde erkekler ikincil bakım veren olmakta ve bakımda ancak kadına yardım eden bir rol üstlenmektedir. Bonald’ın ifade ettiği toplumsal inanış bakımında kadın işi/ erkek işi konusundaki anlamlandırmanın temelini oluşturmaktadır. Benimsenen bu toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle işbölümündeki eşitsizlik yeniden üretilmektedir. Üstelik bu eşitsizliğin yeniden üretim merkezi “aile” dir. Aile içinde benimsenen geleneksel değerler ve inanç sistemi yaşlı bakımı konusunda vatandaşlık hakkı görüşünü örtmektedir. Eril devlet de çeşitli yollardan ve çeşitli mekanizmalar aracılığıyla aileyi yücelterek bu görüşü pekiştirmekte, sosyal devlet anlayışının zayıflamasında rol oynamaktadır.

Öte yandan gelecekte daha da artacak yaşlı popülasyonu için kaliteli ve uzun vadeli bir bakım planlamasına ihtiyaç vardır. Türkiye’deki bakım politikalarına bakıldığında yetersiz olduğu ve kapsayıcı olmadığı görülmektedir. Alandaki politikalar büyük ölçüde sosyal yardım temellidir. Bakımın aileye bağlı hale getirilmesi ancak kısa vadede bir çözüm olabilir. Bu sebeple sorulması gereken aileden bağımsız bir bakım politikasının nasıl mümkün olacağıdır. Çünkü aile odaklı bakım politikası hem yaşlı bireyin profesyonel olmayan bir hizmet almasına yol açmakta dolayısıyla bakım kalitesini olumsuz etkilemekte hem de cinsiyet eşitsizliğini üreten bir araç olmaktadır. Bu sebeple bakımı ailenin yani kadının yapması gerektiği ile ilgili düşünceyi yeniden yapılandırmak

ve yaşı bakımını ile ilgili politikaları bu yönde şekillendirmek gerekmektedir. Ayrıca, Türkiye'deki sosyal politika sağlayıcıların hem kurumsal hem de evde bakım hizmetleri konusunda kapsamlı bir dönüşüm yapmaları gerektiği konusuna vurgu yapmak yerinde olacaktır. Evde bakım parası uygulamasında yaşanan güçlükler göz önüne alındığında prosedürlerin kolaylaştırılması gerektiğine de vurgu yapmak gerekmektedir. Aynı zamanda informal bakım verenlere yönelik psikolojik ve sosyal destek sağlayacak politikalar geliştirilmeli ve kapsamlı bir şekilde sunulmalıdır. Son olarak, Türkiye'nin bakım sigortası gibi uzun vadede işlevsel olabilecek politikalara ihtiyacı olduğunu söylemek gerekir.

KAYNAKLAR

Acar E, Neoliberalizm Ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2017; 18(1), 248-263.

Acar-Savran G, Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin (1.Baskı). İstanbul: Kanat Kitap.2004

Acar- Savran G, Demiryontan N, Kadının Görünmeyen Emeği (2.baskı). İstanbul: Yordam Kitap.2012

Akış A, Evde bakım parasının evde yaşlı bakım sürecine etkisi: Antalya örneği. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. N Korkmaz Yaylagül)

Arpacı F, Yaşlıya bakan kadınların bakım yüklerinin incelenmesi. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 2009; (1):61-72

Arslan N T, Klasik-neo klasik dönüşüm süreci: yeni kamu yönetimi. CÜ iktisadi ve idari Bilimler Dergisi, 2010; 11(2), 21-38.

ASPB. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü. Engellilerin Evde Bakımına Destek İçin Verilen Sosyal Yardıma Yönelik Genelge. 2014; Ankara.

ASPB. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Bakım Hizmetleri Kalite Standartları, 2014; Ankara: Anıl Reklam Matbaa.

Bağdatlı Vural N, Sosyal politika ve toplumsal cinsiyet. F.Saygılıgil, (Ed.), Toplumsal cinsiyet tartışmaları 2016; (1.baskı) içinde (103-119). Ankara: Dipnot Yayınları

Başak S, Kınır S, Yaşar Ş, Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya. Anka Kadın Araştırmaları Merkezi. 2013; (01), 1-64

Bora, A. (2004). Ücretli ev hizmetleri bağlamında kadın özneliğinin yeniden inşası. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Bora A, Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık. Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar.(Der: Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan) İstanbul bilgi üniversitesi yayınları, 2012

Coontz S, Henderson P, (1986). Sınıflı ve Devletli Toplumların Kökenindeki Mülkiyet Biçimleri, Politik İktidar ve Kadın Emeği, G.A. Savran ve N.T. Demiryontan (Ed.). Kadının Görünmeyen Emeği 2012; (s. 29-88). İstanbul: Yordam Kitap

Çelik Ö, Ataerkil Sistem Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Benimsenmesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, 2008, Ankara (Danışman: Yrd. Doç. Dr. B Tokuroğlu)

Çoban M, Esatoğlu AE, Evde Bakım Hizmetlerine Genel Bir Bakış. Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History, 2004; 12(2), 109-120.

Çoban M, ve arkadaşları Türkiye’de evde sağlık ve bakım hizmetleri uygulamalarının mevzuat içindeki tarihsel değişimi. Türkiye Biyoetik Dergisi 2014; 1(3), 154-176.

Çohaz A, Türkiye’de Yaşlı ve Yaşlılara Sunulan Bakım Hizmetleri. Akademik Geriatri 2010; (122-126).

Dölek B, Evde kurumda uzun dönemli bakım. Klinik Gelişim Geriatri, 2012; 25(3), 95-99.

Dwyer JW, Seccombe K, Elder Care As Family Labor The Influence Of Gender and Family Position. Journal of Family Issues, June 1991; 12(2), 229-247.

Ecevit Y, Karkıner N, Toplumsal cinsiyet sosyolojisi. Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir, 2011

Ecevit Y, Toplumsal cinsiyet sosyolojisine başlangıç. Y. Ecevit, N. Karkıner (Ed.), Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi (1. Baskı) içinde 2011; (3-29). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Ecevit M, (2011). Epistemoloji. Y. Ecevit & N. Karkıner (Ed.), Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi (1. Baskı) içinde 2011; (32-61). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Eğilli C, Demanslı hastaya bakım verenlerin bakım yükü ve etkileyen etmenler, İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul (Danışman: Yrd. Doç. Dr. N Sunal)

Erdem M, Yaşlıya bakım verme. Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences, 2004; 8(3): 101- 106.

Erdoğan N, Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Görünmeyen Emeği: Mersin Örneği, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008, Mersin (Danışman: Yrd. Doç. Dr. M Altıok)

Ersöz H, Doğuştan Günümüze Sosyal Politika Anlayışı ve Sosyal Politika Kurumlarının Değişen Rolü, 2003

Esmeray N, Yaşlı bireylere bakım verenlerin bakım verme yükü, aldıkları sosyal destek ve stres durumlarının incelenmesi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013, İzmir (Danışman: Prof. Dr. ZÇ Fadiloğlu)

Finley JN, Theories of Family Labor as Applied to Gender Differences in Caregiving for Elderly Parents. Journal of Marriage and Family, 1989; 51(1), 79-86.

Fougeyrollas-Schwebel D, Ev Emeği. Hırata ve arkadaşları (Ed.), Eleştirel Feminizm Sözlüğü (1) içinde 2015; (144-149). Ankara: Dipnot Yayınları.

Gültekin M, ve arkadaşları. Türkiye’de palyatif bakım hizmetlerinin mevcut durumu. Türk Jinekolojik Onkoloji Dergisi, 2010; (1-6).

Güneş F, Feminist Kuramda Ataerki Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2017; 27(2), 245-256.

Kalınkara V, Kalaycı I, Yaşlıya Evde Bakım Hizmeti Veren Bireylerde Yaşam Doyumu, Bakım Yükü ve Tükenmişlik. Yaşlı Sorunları Dergisi, 2017; 10(2), 19-39

Karaca H, Yazıcı S, Korkmaz N, Alzheimer Hastası Yaşlı Bakımının Aile Üyesi Kadın Bakıcılara Etkisi. Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi, 2016; 7, 6-13.

Karataş Z, Evde bakım hizmeti sunan aile bireyi bakıcıların moral ve manevi değerlerinin başa çıkmadaki etkisi. Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011, Rize (Danışman: Doç. Dr. A Albayrak)

Karkıner N, Aile ve Evlilik. Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi. (1. Baskı) içinde 2011; (131-153). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Kergoat D, Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri, Hırata, H. et.(Ed.). Eleştirel Feminizm Sözlüğü. Çeviren: Acar-Savran G. Ankara; 2015, (87-96).

Koç Başaran Y, Sosyal Bilimlerde Örnekleme Kuramı. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2017; 5(37), 480-495.

Korkmaz N, Türkiye'de Yaşlılık ve Sosyal Politika - Yaşlılık Politikadan Ayrı Düşünülebilir mi? (N. Korkmaz. ve S. Yazıcı 2014), (Ed.) , Küreselleşme ve Yaşlılık - Eleştirel Gerontolojiye Giriş, Ankara; 2014, (189-214).

Koyuncu E, Yaşlıya evde bakım veren aile bireylerinin bakım yükü ve etkileyen faktörler, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009, İzmir (Danışman: A Temel)

Mies M, Cinsiyete Dayalı İşbölümünün Kökenleri, Mies, M., Bennholdt- Thomsen, V. ve Werlholff, C.V. (Ed.). Son Sömürge: Kadınlar. Çeviren: Y. Temurtürkan, İletişim Yayınları, İstanbul; 1988 s:101-150

Molyneux M, Ev Emeği Tartışması ve Ötesi, G.A. Savran ve N.T. Demiryontan (Ed.). Kadının Görünmeyen Emeği Yordam Kitap, İstanbul ;2012, s. 115-155.

Oğlak S, Türkiye'de Yaşlının Uzun Süreli Bakımında Bakım Politikaları. N. Korkmaz ve S. Yazıcı, (Ed.), Küreselleşme ve Yaşlılık - Eleştirel Gerontolojiye Giriş 2014; 215-234. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Özateş ÖS, Malumun ilanı kadın emeğinin saklı yüzü: ev içi bakım emeği (1.baskı). NotaBene Yayınları, Ankara; 2015.

Özbudun S, Marksizm ve kadın emek, aşk, aile (1.baskı). Tekin Yayıncılık, İstanbul; 2015.

Özdemir M, Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2010; 11(1).

Özer MM, Toplumsal cinsiyet bağlamında Türkiye’de ücretli evde bakım uygulamasının değerlendirilmesi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016, Kocaeli (Danışman: B Urhan Çelik).

Özateş Gelmez ÖS, Ailevileştirilen bakımın kürek mahkûmları: Evde bakım uygulaması kapsamında bakım veren kadınların deneyimleri Fe Dergi (2015), 7(2) s. 59-71.

Özkaplan N, Duygusal emek ve kadın işi/ erkek işi. Çalışma ve Toplum, 2009; s.15-24.

Öztürk E, Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını (1. Baskı). Rağbet Yayınları, İstanbul; 2011.

Öztürk E, Sosyolojide nesnellik sorunu bağlamında Max Weber’in pozitivism-hermeneutik ikiliğini aşma girişimi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013; 4(1), s. 196-244.

Phillipson C, The Dynamic Nature of Societal Aging in a Global Perspective. D. J. Sheets, D. B. Bradley, J. Hendricks (Dü) içinde, Enduring Questions in Gerontology New York: Springer. 2005; s. 131–158

Pınar R, Türkiye’de Evde Bakımda Mevcut Durum. Akademik Geriatri 2010; 153-156.

Sacks K, Engels’i yeniden değerlendirmek: kadınlar, üretimin organizasyonu ve özel mülkiyet. R.R.Reiter, (Ed.), Kadın antropolojisi Çeviren B. Abiral, (1.Baskı) içinde, Dipnot Yayınlar, Ankara; 2014, s. 231-258.

Savaş S, Avrupa ve dünyada gündüz bakım evleri. Akademik Geriatri 2010 ; s.132-136.

Sever Ö, Özgün Başbüyük G, Yaşlı Dul Kadınlık. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 2009; (2): 136-145

Sunal O, Sosyal politika: sosyal adalet açısından kuramsal bir değerlendirme. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2011; 66(03), 283-305.

Taş G, Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri. Akademik Hassasiyetler, 2016; 3(5).

Tufan İ, Türkiye’de Yaşlılığın Yapısal Değişimi (1). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2014.

TÜİK Türkiye İstatistik Kurumu, istatistiklerle yaşlılar, 2014. Ankara 2015.

TÜİK Türkiye İstatistik Kurumu, istatistiklerle yaşlılar, 2016. Ankara 2017.

TÜİK Türkiye İstatistik Kurumu, zaman kullanımı istatistikleri 2006. Ankara 2008.

Urhan B, Kadın emeği ve toplumsal cinsiyet. F. Saygılıgil,(Ed.), Toplumsal cinsiyet tartışmaları (1.baskı) içinde Dipnot Yayınları, Ankara; 2016, s. 121-151.

Yıldırım A, Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. Eğitim ve Bilim, 1999; 23(112).

Yılmaz S, Açıkgöz A, Çevik C, Selçuk K, Uçku R, Yaşlılara yönelik sağlık ve sosyal hizmet sunumu; ülke örnekleri üzerinden değerlendirmeler. Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 2013; 22(3) s.105-114.

Zengin E, Şahin A, Özcan S, Türkiye’de Sosyal Yardım Uygulamaları. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2012; 19(2), 133-142.

EKLER

Ek-1 Yarı Yapılandırılmış Soru Formu (Kadın Katılımcılar İçin)

GENEL BİLGİLER

1. Kendinizden bahseder misiniz? (yaş, eğitim, çalışma durumu, medeni durum, çocuk sayısı)
2. Bakım verdiğiniz yaşlınızı tanıtabilir misiniz? (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, çocuk sayısı, sağlık probleminin olup olmadığı, yakınlık derecesi)

BAKIM

1. Yaşlınıza bakım sürecinizi anlatır mısınız? (Bakım kararının alınması, bakım masrafının nasıl karşılandığı, bakım verirken yardım edenler var mı?)
2. Yaşlınızın durumu daha kötüleşirse size kim destek verecek, anlatır mısınız? (profesyonel bakım hakkında düşünceleri neler?)
3. Bakımdan önce ve bakım vermeye başladıktan sonraki yaşamınız arasında farklar var mı? Anlatır mısınız? (Hayatını nasıl etkiliyor? Kendini ne kadar özgür hissediyor? Bakım vermeye başladıktan sonra sosyal hayatında neler değişti?)
4. İleride siz bakıma muhtaç olursanız size kimin bakacağını düşünüyorsunuz? Böyle düşünmenizin nedeni nedir?

BAKIM EMEĞİ

1. Bir gününüz nasıl geçiyor? Yaşlınız için bir günde neler yapıyorsunuz? (Bakıma günde yaklaşık ne kadar zaman ayırıyor? Bakımla ilgili hangi işleri yapıyor?)
2. Hem ev işlerini yapmak hem de yaşlıya bakım vermek size neler hissettiriyor, anlatır mısınız?
3. Yaşlı birine baktığınız için çevrenizden manevi olarak takdir alıyor musunuz? Sizin bakım vermenizi nasıl değerlendiriyorlar?
4. Bakım verirken yaptığınız işler dışarıda belli bir ücret ve sosyal güvenlik karşılığında yapılıyor. Siz ücretsiz bir emek sunuyorsunuz. Sizce verdiğiniz bakım emeğinin ekonomik bir karşılığı var mıdır? Maddi bir değerle

ölçülebileceğini düşünüyor musunuz? Neden? Yaşlı bakımı yapmak yerine başka bir işte ücret karşılığı çalışmak ister miydiniz?

CİNSİYETE DAYALI İŞBÖLÜMÜ

1. Bakım verirken yaptığınız işleri düşündüğünüzde sizce kadının yapacağı ve erkeğin yapacağı işler farklı mıdır? (farklı ise) Kadının yapacağı işler nelerdir, erkeğin yapacağı işler nelerdir? Neden?
2. Erkekler ev dışında işlerde ücret karşılığı ve sigortalı çalışıyorlar. Siz ev içinde ücret almadan çalışıyorsunuz. Sizce erkeğin yaptığı iş ve kadının yaptığı iş aynı değerde midir? Neden?

Ek-2 Yarı Yapılandırılmış Soru Formu (Erkek Katılımcılar İçin)

GENEL BİLGİLER

1. Kendinizden bahseder misiniz? (yaş, eğitim, çalışma durumu, medeni durum, çocuk sayısı)
2. Bakım alan yaşlınızı tanıtabilir misiniz? (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, çocuk sayısı, sağlık problemlerinin olup olmadığı, yakınlık derecesi)

BAKIM

1. Yaşlınıza bakma sürecinizi anlatır mısınız? (bakım kararının alınması, bakım masrafının nasıl karşılandığı, bakım alan yaşlı ile neler yaptığı)
2. Bakımdan önceki ve sonraki hayatınızı düşündüğünüzde ne gibi farklılıklar görüyorsunuz? Anlatır mısınız?
3. İleride siz bakıma muhtaç olursanız size kimin bakacağını düşünüyorsunuz? (Böyle düşünmesinin nedeni nedir?)

BAKIM EMEĞİ

1. (Eğer bakıma yardımcı oluyorsa) Bakımla ilgili hangi işleri yapıyorsunuz? Anlatır mısınız? (yemek, temizlik, fatura ödeme, alışveriş, ulaşım, sağlık, beden temizliği vb.)
2. Sizce eşinizin/kardeşinizin/kızınızın verdiği bakım emeğinin ekonomik bir karşılığı var mıdır? Neden? Bakım veren eşinizi/kardeşinizi/kızınızı düşündüğünüzde aynı işi ev dışında yaptığında belirli bir ücret ve sosyal güvenlik karşılığında yapacaktı. Ama yaşlınıza ücretsiz bir emek sunuyor. Onun bu emeği hakkında ne düşünüyorsunuz?
3. Onun yerine yaşlınıza bakmak durumunda kaldığınızı hayal edin. Hayatınızda ne gibi değişiklikler olurdu? Anlatır mısınız?

CİNSİYETE DAYALI İŞBÖLÜMÜ

1. Bakım verirken yaptığınız işleri düşündüğünüzde sizce kadının yapacağı ve erkeğin yapacağı işler farklı mıdır? (farklı ise) Kadının yapacağı işler nelerdir, erkeğin yapacağı işler nelerdir? (Neden böyle düşünüyor?)
2. Siz ev dışında işlerde ücret ve sosyal güvenlik karşılığında çalışıyorsunuz. Kadınlar ev içinde yaptığı işler için bir ücret almıyorlar. Sizce erkeğin yaptığı iş ve kadının yaptığı iş aynı değerde midir? (aynı değilse) hangisi daha değerlidir? Neden?

Ek-3 Yarı Yapılandırılmış Soru Formu (ASPB'den yetkili ile yapılan görüşme)

SORULAR

1. Kendinizi tanıtır mısınız?
2. ASPB'de hangi görevde, ne zaman çalıştınız?
3. Bakanlığın yaşlı bakımına yönelik hizmetleri neler?
 - Bu hizmetlerin yaygınlığı hakkında bilgi verebilir misiniz?
 - Bu hizmetler her ihtiyacı olana ulaşabiliyor mu?
 - Hizmetlerin koşulları nelerdir ve bu koşulları nasıl değerlendiriyorsunuz?
(Zorlayıcı mı yeterli mi?)
4. Yaşlı bakımını bir devlet politikası olarak değerlendirir misiniz? Sizce yaşlı bakımı devletin üstlenmesi gereken bir sorumluluk mu, vatandaşlık hakkı mı? Neleri kapsamalı, anlatır mısınız?
5. Bakım hizmetlerinin yürütülmesinde nelerle karşılaşıyorsunuz? Varsa engeller ve sınırlılıklardan bahsedebilir misiniz?
6. ASPB'de size göre bakım hizmetlerinde ne tür yenilikler yapılabilir?

Ek-4 Fotoğraflar

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı	Hande	Uyruğu	T.C.
Soyadı	Kırışık	Tel no	
Doğum tarihi	01.01.1992	e-posta	handekirisik@hotmail.com

Eğitim Bilgileri

	Mezun olduğu kurum	Mezuniyet yılı
Lise	Hacı Dudu Mehmet Gebizli Lisesi	2010
Lisans	Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümü	2016
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Anabilim Dalı	2019

Proje Deneyimi

Proje Adı	Destekleyen kurum	Süre (Yıl-Yıl)
Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Ana Bilgi Projesi	Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği	Nitel Veri Toplama- 2 hafta
Türk Toplumunda Demans Algısı ve Yaşlılıkta Sosyal Dışlanmaya Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Antalya Örneği	BAP	Nicel Veri Toplama- 1 ay

Yayımlar ve Bildiriler:

Kırışık, H. & Tetik A. & Kocabıyık, S.(2013) *Eşini Kaybetmiş Kadınların Yeniden Evlenmeye İlişkin Tutumları* WP1_0101_2013

SENEX Kongre, Antalya, 2017 *Türkiye’de İnfomal Yaşlı Bakımının Literatürdeki Yeri* başlıklı sunum tarafımdan yapıldı.

Yabancı Dil Bilgisi

İngilizce

Katıldığı Sempozyum&Seminerler ve Alınan Sertifikalar

5. Uluslararası Sosyal ve Uygulamalı Gerontoloji Sempozyumu, Antalya

6. Uluslararası Sosyal ve Uygulamalı Gerontoloji Sempozyumu, Antalya

7. Uluslararası Sosyal ve Uygulamalı Gerontoloji Sempozyumu, Antalya

SENEX Kongre, Antalya, 2017 Türkiye’de İnfomal Yaşlı Bakımının Literatürdeki Yeri başlıklı sunum tarafımdan yapıldı.

Liderlik Eğitimi Sertifikası-2017

İş ve Sosyal Hayatta İletişim Sertifikası-2017

Stres ve Kaygı Yönetimi Konulu Eğitime Katılım Sertifikası- 2018

Ego, Korku ve Hayalleri Gerçekleştirmek Konulu Eğitime Katılım Sertifikası-2018

Cinsel Terapi Konulu Eğitime Katılım Sertifikası-2018

Çocuk İstismarı Sosyal Psikoloji Üzerinde Madde Bağımlılığı ve Sigara Bağımlılığının Çocuk Gelişimine Etkileri Konulu Eğitime Katılım Sertifikası-2018

Zeka Kavramının 3 Boyutta İncelenmesi ve Ölçümü (Duygusal, Bilişsel ve Ruhsal Zeka) Konulu Eğitime Katılım Sertifikası-2018

Bilgisayar İşletmenliği Sertifikası- 2019

Diksiyon Sertifikası-2019